

STANISLAV BALÍK / Krajské volby 2016: nejasné zprávy

Henry Kissinger – Mezi reálpolitikou a idealismem.
Rozhovor s V. HLOUŠKEM, R. JOCHEM a A. VONDROU

LADISLAV RABUŠIC / Sociologie jako umění Možného.
Zemřel významný český sociolog Ivo Možný

Portrét BOHDANA CHUDOBY

Kontexty

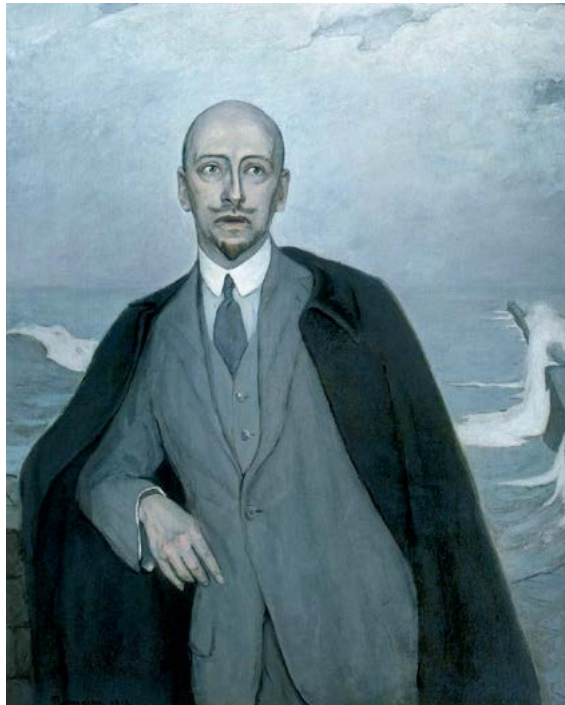
časopis o kultuře a společnosti

JOSEF MLEJNEK JR. / Proč Ivan Mazepa
pořád rozděluje Rusy a Ukrajince

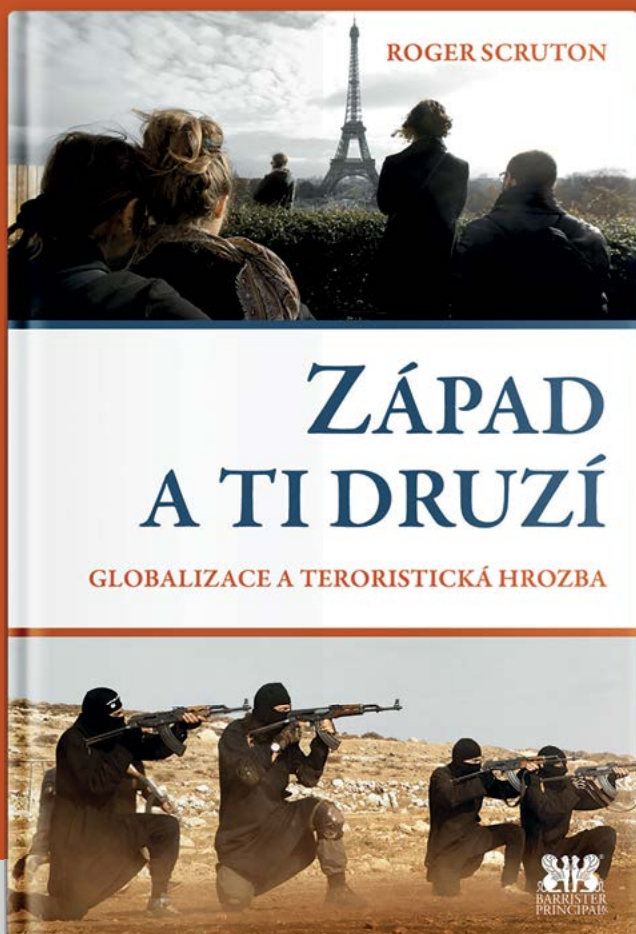
JAN ČEP, HENRI POURRAT / Úryvky z korespondence

Rozhovor s básníkem ERIKEM GROCHEM

KATEŘINA HLOUŠKOVÁ / „Musíme tvořit vlastní
život, stejně jako tvoříme umělecké dílo.“
Gabriele D'Annunzio



5/2016



Zatímco islámská civilizace je drásána konflikty, západní civilizace má vnitřní tendenci k rovnováze. Svobody, které občané Západu pokládají za samozřejmost, jsou v islámských zemích veskrze neslýchané, a zatímco žádní západní občané ze Západu neutíkají, 70 procent světových utečenců jsou muslimové prchající z míst, kde je oficiální doktrínou jejich náboženství. Všichni tito utečenci navíc míří na Západ, protože neznají jiné místo, které by jim dalo příležitosti, svobody a osobní bezpečí, které beznadějně hledali doma. Zarážející však je, že jakmile přijdou na Západ, mnozí z těchto muslimských běženců začnou pociťovat ke společnosti, která je obklopuje, nenávisť; chtějí se jí pomstít za nějakou chybu, která je tak odporná, že za přiměřený trest nepovažují nic menšího než její naprosté zničení. Ještě podivnější je skutečnost, že ti muslimové, kteří se usadili, integrovali a osvojili si určitý druh loajality k západním institucím a zvykům, často vychovávají děti, které se navzdory tomu, že se narodily na Západě, samy identifikují s jeho opozicí – s opozicí tak nelítostnou, že opět hraničí s touhou po zničení.

Bylo by však chybou svalovat vinu pouze na islám. Kniha známého britského filosofa Rogera Scrutona je nejen břitkou intelektuální obranou západní civilizace, ale i kritickým zkoumáním toho, zda mohou západní státy ve své nynější podobě nabídnout islámským přistěhovalcům tolik potřebný pocit sounáležitosti, aby mohli získat loajalitu k hostitelské zemi.

14 x 20,8 cm,
176 stran, 199 Kč

Barrister & Principal

www.barrister.cz



FRANTIŠEK MIKŠ

Obrana ženských tvarů

a jiné chestertonovské chvály a obrany

KNIHA O ŽIVOTĚ, KRÁSE A ZDRAVÉM ROZUMU
ČTIVÁ, VTIPNÁ A HLAVNĚ POLITICKY NEKOREKTNÍ
G. K. CHESTERTON JAKO ZASVĚCENÝ PRŮVODCE

Vychází v koedici s nakladatelstvím Barrister & Principal, A5, vázaná, 184 s., 175 Kč

Objednávky na www.cdk.cz nebo www.barrister.cz

Editorial: S Františkem na víno! aneb chvála dobrého života a přátelství

Časopis *Kontexty* je do značné míry projektem generačním. Rozsáhlé výzkumy podporované granty Evropské unie téměř s jistotou prokázaly, že příslušníci jedné generace jsou zhruba stejně staří. Není proto divu, že když už mnozí z nás oslavili abrahámoviny, stalo se něco takového nedávno také Františku Mikšovi. Užívám-li zde ovšem archaické označení padesátní, hned cítím, že je na tom něco nepatřičného. Padesátní se v poslední době přece dožívají čím dál mladší lidé. K těm nejmladším z nich určitě patří František Mikš.

Byl jsem naším přísně individualistickým kolektivem vybrán, abych jako zkušený táborový řečník o Františkově napsal pár slov. Možná i proto, že se známe skoro tři desítky let, že se společně snažíme o mnoho vznešených věcí a že v neustálém dialogu řešíme i tak všední záležitosti jako třeba, jak dobře žít.

Goethe někde řekl, že „současná generace objevuje, co ta stará už zapomněla“. Naše generace objevovala především svobodu. Nejprve ji hledala, prosazovala, pak se ji učila zvládnout a dnes bojuje o její udržení. Je proto možná příznačné, že jsme se s Františkem seznámili začátkem roku 1988 v jednom malém suterénním bytě v Brně na Kotlářské ulici (až budu psát paměti, napíšu, že to bylo naproti domu, kde bydlel básník Skácel, ale na tyto memoárové třesničky máme ještě čas) na setkání redaktorů samizdatových časopisů *Revue 88* a brněnské verze *Střední Evropy*. Od té doby spolupracujeme nepřetržitě. Taky hledáme a experimentujeme. Společně jsme si koupili první dýmku (šetřili jsme), taky první auto, vydávali časopis *Proglas*, převzali (a splatili) dluhy po vytrativším se kolegovi, spolu psali články a knihy a rozvíjeli různé projekty.

Na všem pracujeme nadále, bytí modifikovaně. Dýmky mám já, František zápalnou obětí bohům vzhledem ke své neklidnější povaze provádí jinak; auto máme každý svoje, dluhy moc nemáme a pořád píšeme jako o život, protože věříme, že se tím dá něco změnit. Vlastně to víme. Ale hlavně stále vymýšlíme, co by se dalo ještě udělat, aby to tady bylo lepší. Úkoly si pečlivě rozdělujeme. Já třeba zrovna zlepšuji politiku, František začal psát úžasné knihy o umění a naposledy taky o ženách. Je to ovšem tak, že František se zajímá o politiku a já zase o umění. A oba milujeme ženy (když každý tu jednu svoji, tak je to stejně plurál, že ano...). Chtěl jsem jen

neobratně říci, že prostě bez přítele Františka bych nebyl tam, kde jsem. Františkův oblíbený J. K. Chesterton napsal, že „přátele potřebujeme i proto, že se často vyjadřujeme nedokonale. Kdo jiný by nás mohl opravovat?“ Tož Františku, Pánbůh zaplať i za to opravování!

V půlce produktivního věku (kdepak života) se nehodí bilancovat, to nejlepší teprve přijde. Ale cihličky na naše budoucí pomníky je třeba klást už teď, nikdo jiný to za nás neudělá! Proto ještě pár slov o našem jubilantovi.

František Mikš je člověk v tom nejlepší smyslu hledající, inovativní, rozvíjející nové nápady, projekty a aktivity. Je typický selfmademan. To stojí za zdůraznění a za obdiv (tato věta je zcela vážná), u nás jich moc není. Za komunismu se vyučil elektrikářem s maturitou. O jeho knihách – ať už píše o Gombřichovi, „jiné“ modernitě nebo ideologii a utopii v moderním umění – jsou lidé ovšem přesvědčeni, že je psal univerzitní profesor. František se ke všemu postupně dostal sám. Zdánlivě jakoby lehce (sám o sobě řekne, že není moc ukázněný), ve skutečnosti nesystematicky systematickou tvrdou prací a vytrvalým úsilím. Naučil se jazyky, nastudoval, co potřeboval, stal se skutečným vzdělavcem. Dnes píše o umění knihy, které jsou v našem prostředí neobvyklé, chytré a navíc se dobře čtou. Spojuje v nich filozofické, historické a kunsthistorické znalosti s jasnými názory. Je autoritou mezi lidmi, kteří tomu rozumí. Co se vám může podařit více?

František je také člověkem veřejně angažovaným, v tom nejlepší smyslu. Naše občanská společnost by vypadala jinak, nebýt jeho aktivit, nasazení a přesvědčení.

František je člověk pozorný. Má rád lidi, umí je spojit, všímá si jich, je vlastně nesmírně sociální, ovšemže jako správný pravičák. Je velkorysý. Doporučuji s ním jít na pivo (nebo na víno). Jsou lidé, kteří budou do posledního haléře počítat, co kdo vypil. Jsou takoví, kteří budou útratu důsledně dělit na půlku. František to hned celé zaplatí a nikdy vám nepripomene, že mu máte něco dát (teď rychle přemýšlím, jestli mu něco ještě nedlužím...). Ale ono nejde o pivo či víno, jde o to, že lidé jako František dělají náš svět lepší a hezčí. A je krásné mít je za přátele.

Malíř Edgar Degas řekl, že „v pětadvaceti má talent každý, ale není snadné mít talent v padesáti“. František Mikš ten talent má. O své – mimochodem výborné – nejnovější knize *Obrana ženských tvarů* napsal, že „je o světě, v němž by se dalo dobře žít“. František má talent takový svět vytvářet. To je přece úžasné!

Petr Fiala

Texty /

STANISLAV BALÍK
Krajské volby 2016: nejasné zprávy 3

JIŘÍ HANUŠ
Henry Kissinger: Mezi reálpolitikou
a idealismem. Rozhovor s VÍTEM HLOUŠKEM,
ROMANEM JOCHEM A ALEXANDREM VONDROU . . . 5

ALEŠ VALENTA
Sociální prevencí k prevenci svobody 19

PETR DVOŘÁK
„Není čeho se bát.“ Rozhovor s DANIELEM
HANNANEM o britském referendu, o podstatě
krize Evropské unie a o iluzi neměnnosti 25

KATEŘINA HLOUŠKOVÁ
„Musíme tvořit vlastní život, stejně jako tvoříme
umělecké dílo.“ Gabriele D'Annunzio 31

Vzpomínka /

LADISLAV RABUŠIC
Sociologie jako umění Možného. Zemřel
významný český sociolog Ivo Možný 48

Portrét: Bohdan Chudoba /

Starověký Blízký východ: kult života
a boje v Egyptě. Ukázka z připravované
knihy Bohdana Chudoby 52

BOHDAN CHUDOBA
Jak se narodila, žila a zemřela jedna řeka 60

Literatura /

JAN ČEP, HENRI POURRAT
Úryvky z korespondence 64

JOSEF MLEJNEK JR.
Krkolonná jízda barokního machiavelisty.
Proč Ivan Mazepa pořád rozděluje Rusy
a Ukrajince 67

EDUARD ROREČEK
Rilke a jeho dílo v kontextu evropské
duchovní tradice 77

JOSEF MLEJNEK
Čtyři roky prázdnin, a co bylo potom.
Rozhovor s básníkem ERIKEM GROCHEM
(2. část) 85

ZDENĚK VOLF
Krátká báseň. Pokus o doménu...
s příklonem k pozdní poezii Víta Slívy 92

Recenze /

ALAIN BESANÇON
Mimořádné dílo Thierryho Woltona:
Světové dějiny komunismu 95

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**

Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>



Ročník VII. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXVI.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** Kateřina Mikšová (jazyková redaktorka), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 1803w988 • **Na obálce** Portrét Gabriela D'Annunzia *Básník v exilu* (1912) od americké malířky Romaine Brooksové • Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.



Krajské volby 2016: nejasné zprávy

STANISLAV BALÍK

Páté krajské volby od roku 2000 předcházela velká očekávání, naděje a obavy. Šlo o první měření voličské podpory od komunálních voleb 2014, o měření rok před volbami parlamentními. Čekala se od nich zpráva o stavu české politiky a o jejích vyhlídkách do budoucnosti. Co jsme se tedy po uzavření místností dozvěděli?

K výsledkům voleb

Krajské volby 2016 se svými výsledky vzdálily od parlamentní úrovně a naopak se přiblížily úrovni komunální. Lze to dokumentovat poměrně velkou regionální rozrůzněností výsledků, v zásadě vyrovnáním sil, posílením regionálních „nezávislých“ uskupení a koneckonců i rozmanitostí uzavřených koalic (z nichž některé jsou až šílené). Ty se již zcela vzdálily logice parlamentních vztahů ideové blízkosti a vzdálenosti a naopak se přiblížily komunálnímu „každý pes jiná ves“ či „každý s každým“. Právě z tohoto důvodu je poměrně problematické vyvozovat z výsledků letošních krajských voleb cokoli přesnějšího o výsledku voleb parlamentních 2017.

Podíváme-li se například na výsledky krajských voleb 2008 a následných evropských voleb 2009 či parlamentních 2010, neuvidíme žádnou souvislost. Důležité je počítat s relativně nízkou volební účastí v krajských volbách. Takto lze např. interpretovat výsledky ČSSD – při cca třetinové účasti dosáhla svých obvyklých výsledků kolem patnácti procent. Dosáhla-li ovšem volební účast 40 a více procent, její zisky až dosud rostly. Spojíme-li si navíc její výsledky se skutečností, že ve většině krajů byla hlavní vládnoucí silou osm let, je v atmosféře vzpoury proti establishmentu zisk kolem patnácti procent a druhé místo zřejmě na hraně možného.

Již mnohokrát bylo řečeno, že vítěz voleb – Babišovo ANO – zvítězil s nejmenším ziskem v historii krajských voleb. Co se týče sestavování koalic bez vítěze, občas zaznívají obavy, že toho Andrej Babiš využije k utvrzení přesvědčení o své výjimečnosti, politickém mučednictví apod. Zdá se ale, že je to v zásadě jedno.

Vidíme-li, že se mu daří i po třech letech svého vicepremiérství a ministrování financím vzbuzovat dojem, že se systémem a s politikou nemá vlastně nic společného, bude totéž vzbuzovat s hejtmany i bez nich. Z jiné strany analyzováno – každé koaliční spojení, které ANO získá, upevňuje potenciální budoucí vztahy na celostátní úrovni.

Prohrála-li některá strana volby na celé čáře a je-li některý předseda zralý na rezignaci, je to KSČM a Vojtěch Filip. Jestliže protestní a establishmentová strana v čase, kdy právě takové strany zažívají zlaté časy, ztratí více než polovinu svých mandátů a cca polovinu hlasů, je to signál fatálních problémů. Zdá se, že strana nenašla v novém stranickém prostředí svůj nový *raison d'être*; není také vyloučeno, že již nemá mentální kapacitu na reorientaci na soutěž s nejružnějšími neomarxistickými či sociálně-populistickými subjekty.

Co do podílu hlasů pátá, ale co do počtu mandátů čtvrtá skončila KDU-ČSL – ve většině krajů zaznamenala pokles, v některých (zvláště ve Zlínském pod vedením Jiřího Čunka) vzrostla. V zásadě lze z jejího pohledu hodnotit volby jako úspěšné – jakožto vládní síla na celostátní úrovni příliš neztratila.

Výsledek ODS může vést stranu k opatrné a střízlivé spokojenosti. Dosáhla v zásadě jen mírně horšího výsledku než v roce 2012, kdy byla ještě hlavní vládní stranou (v jednom případě naopak ještě lepšího). Nebylo přitom vůbec vyloučeno, že by se v některých krajích do zastupitelstva vůbec nemusela dostat. Z podrobného studia jejích výsledků se zdá, že oproti roku 2012 a 2013 získala lepší podporu na venkově a v menších městech a že její mezivolební ztráta jde na úkor velkých

měst. To by mohla být pro stranu v zásadě nadějná zpráva – velkoměstští voliči jsou přístupnější rychlé změně politických postojů, lze je snadněji získat. Samozřejmě ale také platí, že bez nich se většího volebního úspěchu nedočká. Je na jinou debatu, jaké jsou podmínky takového budoucího úspěchu. Zda by mělo jít o existenci obdoby italského Pólu svobody, tedy volebního bloku ponechávajícího samostatné stranické identity při konstrukci nové zastřešující pravicové identity, je věcí diskuse.

Z výsledků ostatních stran vyčnívá relativní úspěch tandemu Okamura-Veleba; přesto v antiimigrantské náladě skutečnost, že v některých krajích nepřekonali uzavírací klauzuli a nejlepší výsledek nepřekročil sedm a půl procenta, nedává příliš nadějí do budoucna.

TOP 09 stojí před klíčovým rozhodnutím ohledně své budoucnosti. Samostatná existence nedává příliš velký voličský smysl; jenomže kudy dál – dát na volání svého eurooptimistického srdce, nebo ekonomického rozumu? Situaci navíc komplikují až neomarxistické postoje části jejích elit v sociokulturní oblasti.

Z úspěchu roztržštěných nezávislých toho nelze mnoho vyčíst – a rozhodně z něj nelze predikovat nic pro volby parlamentní. Snad jen to, že strana, s níž se silné nezávislé subjekty typu STAN spojí, získá výhodu věrohodné lokální reprezentace, která může přinést cenné procentní body navíc.

Nepřímé volby

Volební účast nebyla oslňující. Diskuse, která se kolem ní opět rozpoutala, ale míří špatným směrem. Jejím hlavním motivem je snaha napravit či vychovat neuvědomělého voliče, přimět ho participovat na procesu ustavování svého zastupitelského orgánu. Tam směřují do úmornosti opakované návrhy prezidenta Zemana o volební povinnosti; sofistikovanějším směrem jdou snahy o nějakou podobu institucionalizace občanského vzdělávání, které neuvědomělým občanům zjeví skrytou pravdu.

Přitom se málokdo zamýšlí nad tím, jestli chování občanů-voličů není vlastně racionální. Není náhodou, že dokáží volební (ne)účastí odlišit důležitost voleného orgánu. Nejde přitom o jeho pozici ve vertikální hierarchii veřejné moci. Účast v komunálních volbách vý-

razně převyšuje účast ve volbách krajských, senátních i evropských. Není náhodou, že právě vyjmenované tři typy přímo volených úrovní jsou oprávněně kritizovány za bezmocnost, zbytečnost, techničnost projednávání agendy... Rovněž není náhodou, že ke skokovému navýšení volební účasti došlo v roce 2008, kdy se Jiřímu Paroubkovi podařilo vsugerovat voličům, že fakticky nejde o volby krajské, ale před-parlamentní, přičemž kampani dominovalo téma zdravotnických poplatků.

Volební účast bývá občas nízká i u důležitých orgánů (dolní komora, příp. obecní zastupitelstva) – typicky v situaci, kdy voliči nemají pocit, že na jejich hlasu záleží, že se po volbách něco změní. Připomeňme, že nejnižší polistopadová volební účast ve sněmovních volbách byla zaznamenána v roce 2002, tedy po éře opoziční smlouvy.

Kudy z toho ven? Jak se vyhnout orgánům s problematickou (protože nízkou) legitimitou? Mohli bychom se rozpomenout na institut nepřímých voleb, od nichž jsme v minulých letech, jako od údajně nedemokratických, ustoupili. Ne každý orgán musí nutně disponovat přímou legitimitou v podobě přímých voleb. Konkrétně v případě krajských zastupitelstev – chceme-li už zachovat krajskou samosprávu jako užitečnou strukturu pro koordinaci jistého typu veřejných činností – lze přemýšlet nad tím, jestli jejich vznik nenavázat na obecní samosprávu. Tedy že by bylo území kraje rozděleno do příslušného počtu obvodů, v nichž by se sešla tamní obecní/městská zastupitelstva a zvolila by „svého“ krajského zastupitele. Případně by namísto zastupitelstev volili starostové a primátoři. Výsledkem by pravděpodobně bylo, že by se z krajských zastupitelstev staly sbory starostů – což se ale v zásadě děje už v současnosti. Obdobně by bylo možné uvažovat o změně způsobu konstrukce Senátu, případně Evropského parlamentu.

Odbourání tohoto typu v zásadě zbytečných přímých voleb by mělo ještě jiný efekt – zjednodušil by se politický provoz, politické strany by ušetřily za předvolební kampaň a vláda by měla více prostoru pro vládnutí neomezovaného neustálými volbami.

Stanislav Balík působí na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity a v CDK; věnuje se moderní české politice, jejím dějinám a komunální politice.

Henry Kissinger: Mezi reálpolitikou a idealismem

Rozhovor s Vitem Hlouškem, Romanem Jochem a Alexandrem Vondrou

Americký politik, diplomat a politolog HENRY A. KISSINGER se narodil v německém Fürthu v roce 1923, jeho rodina uprchla před nacistickou perzekucí do Spojených států. Henry získal doktorát na Harvardově univerzitě a působil zde jako profesor diplomacie a politologie. V letech 1955–1968 působil jako poradce amerických vládních činitelů, později vykonával funkci předsedy Rady pro národní bezpečnost (1969–1975) a funkci ministra zahraničí (1973–1977). V roce 1973 obdržel Nobelovu cenu míru. Je považován za odborníka na bezpečnostní problematiku. Napsal celou řadu knih, v českém překladu je možné číst jeho *Umění diplomacie* (Prostor 1996), *Krise: anatomie dvou hlavních krizí zahraniční politiky* (Academia 2006) a *Obnovení světového řádu. Metternich, Castlereagh a potíže s mírem v letech 1812–1822* (Prostor 2009). Jeho poslední knihu *World Order* přeložil do češtiny Martin Pokorný a v tomto roce ji vydalo nakladatelství Prostor pod názvem *Uspořádání světa. Státní zájmy, konflikty a mocenská rovnováha*. Protože se jedná o zásadní publikaci, která shrnuje celoživotní dílo Henryho Kissingera, požádal jsem o e-mailový rozhovor tři kolegy – Víta Hlouška, Romana Jocha a Alexandra Vondru. Společně jsme se zamysleli nad publikací tohoto triadevadesátiletého autora.

Jiří Hanuš

Jiří Hanuš: *Moje úvodní otázka se ještě netýká témat z knihy Uspořádání světa, ale spíše jejího autora. Kdy jste se s ním čtenářsky setkali poprvé? Patří jeho publikace do vaší osobní domácí knihovny? Které z jeho politologických výkonů a politických aktivit byste vyzvedli?*

Vít Hloušek: S Henrym Kissingerem, respektive s jeho texty jsem se setkal jako s významným teoretikem a zároveň tvůrcem mezinárodní politiky již během svých studií historie a politologie ve druhé polovině 90. let. Musím se ale přiznat, že jsem tehdy bral toto jméno jako jedno z mnoha. Teprve četba Kissingerovy knihy *Umění diplomacie* mne k tomuto autorovi přivedla blíže a otevřela cestu jeho knihám do mé domácí knihovny. Stále mne však více zajímá Kissinger-teoretik mezinárodních systémů než Kissinger-diplomat, a proto bych kromě již zmiňovaného titulu mezi mé oblíbené knihy zařadil zejména jeho pojednání o Evropě v době Vídeňského kongresu *Obnovení světového řádu*. Pokud jej mám hodnotit jako politika či diplomata, je pro mne poněkud rozpornou figurou.

Na jednu stranu oceňuji jeho mistrovské hraní „čínské karty“ proti Sovětskému svazu, na druhou stranu nelze asi úplně pozitivně oceňovat politiku détente.

Roman Joch: Obávám se, že s H. Kissingerem jsem se setkal dřív osobně (Republikánský nominační sjezd 1996), než jsem četl jeho knihy. Pak jsem si některé přečetl: *Diplomacy*, sborník *Problems of National Strategy* z 60. let 20. století o použití jaderných zbraní, atd. Za jeho největší výkon považuji jeho schopnost už přes padesát let světu sugerovat, jak je on sám důležitý, významný a vlivný.

Alexandr Vondra: O Henryho Kissingera jsem se samozřejmě zajímal už za bolševika, protože komunistický režim ho diabolizoval stejně jako Brzezińského. Ale nic tu nevycházelo, takže jako čtenář jsem se s ním seznámil až na jaře 1990. Pro *Newsweek* napsal krátkou esej nazvanou *A Plan for Europe*, v níž doporučoval, aby země střední a východní Evropy získaly po pádu železné opony „neutrální“ statut. To pro mě bylo

velké zklamání. My jsme chtěli na Západ a neutralita by nás odsoudila do role mostu mezi Západem a Východem, s čímž jsme nikdy neměli dobré zkušenosti. Později, když jsme v USA přesvědčovali policy makery o potřebě rozšířit NATO, byl Kissinger jedním z důležitých cílů našeho snažení – už neměl žádnou politickou funkci, ale měl stále velký vliv. Mimo jiné jsme mu připomínali jeho kořeny židovského uprchlíka z bavorského Fürthu a měli jsme velkou radost, když nakonec někdy kolem roku 1994 naše zájmy podpořil. V polovině devadesátých let jsem si koupil jeho *Diplomacy*. Byla pro mě zjevením. Úvod do studia zahraničních vztahů na pozadí konkrétních historických událostí z pera praktika, který má jasnou myšlenkovou koncepci. Je to podle mě jeho nejlepší kniha, hojně ji využívám i dnes jako pedagog. Jinak mám v knihovně víc jeho prací – od dizertační práce na téma Vídeňského kongresu přes zásadní práci o roli nukleárních zbraní v zahraniční politice až po jeho poslední dílo *World Order*. Mám doma také tři díly jeho pamětí, biografii od Waltera Isaacsona a loni jsem si koupil čerstvě vydaný první díl jeho biografie od Nialla Fergusona. Kissinger je klasický reálpolitik. Já do politiky vstupoval jako klasický liberální idealista, ale čím jsem starší, tím jsem konzervativnější a skeptičtější. Kissinger je mi proto s věkem bližší. Zároveň si ale myslím, že by ho měli studovat i číší idealisté – jako korektiv, aby je cesta dlážděná nejlepšími úmysly nezavedla do pekel.

J. Hanuš: *Vítek zmiňuje kriticky politiku détente. Odpůrci však nemohou přijít Kissingerovi na jméno kvůli jiným kauzám – Chile, Vietnam, Laos a podobně. Vzpomeňme například na vášnivou kritiku „nového ateisty“, vlivného intelektuála Christophera Hitchense, který Kissingerovi vytýkal dokonce zločiny proti lidskosti. Jak hodnotíte tyto výpady? Jsou stabilní součástí západní levicové výzbroje, nebo spíše ojedinělými intelektuálními výstřelky?*

V. Hloušek: Já bych řekl, že tady nešlo o Kissingera. Kdyby seděl v těch letech a v těch úřadech kdokoli, tito kritici by byli stejně útoční a stejně nenávislní. Na pranýři stál Kissinger jako persona ztělesňující

USA, americkou zahraniční politiku a obecněji svět západních demokracií bránící rozpínání sovětského i jiných komunismů. V čem je možné spatřovat určitý paradox, je fakt, že některé Kissingerovy politické aktivity (jako například podpora helsinského procesu) do značné míry napomáhaly šířit na Západě rétoriku lidských práv i v její extrémní podobě, která zároveň podkopávala USA jako stát, který jinak základní občanská práva hájil v reálné politice nejdůsledněji.

Myslím, že tyto výstřelky zůstaly součástí výbavy americké a obecně západní levice, jen na sebe braly různé aktuální podoby: boj proti válce ve Vietnamu v 60. a 70. letech, tzv. mírové hnutí v 70. a 80. letech, průběžně boj proti Izraeli a aktuálně boj proti americké politice v oblasti Středního východu. Ale když se podíváme na základní argumenty a koneckonců i na hlasatele těchto myšlenek, je tu vidět zcela jednoznačně silná kontinuita. Už od 60. let 20. století je tu taková levicová dvoučlenka, kdy na jednom konci je utlačovatelský Západ (nebo prostě USA) a na druhém konci někdo údajně utlačovaný, koho je potřeba emancipovat. Ten druhý konec je variabilní a vejde se tam kdokoli: Palestinci počínaje a sexuálními menšinami konče. Ale nenávisť k údajnému utlačovateli trvá. Stačí si vzpomenout, při jakých různých příležitostech jsme mohli vidět pálení americké vlajky...

R. Joch: Rovněž si myslím, že nejslabším Kissingerovým výkonem ve funkci byla politika détente. Měl za to, že neměl jinou možnost, že musí Západu a Americe koupit čas. Zásadní vadou této politiky bylo neuvědomění si, že Sovětský svaz byl z hlediska mezinárodního revoluční mocností usilující o světovládu. S takovou mocností rovnováha moci možná není; takováto mocnost buď expanduje, nebo kontrahuje. Ronald Reagan to v kritice zahraniční politiky Nixona a Kissingera popsal dobře: „Détente – není to to, co panuje mezi farmářem a krocanem až do Dne důkůvzdání?“ Kissingerův vzor Metternich si byl vědom, že rovnováha moci v Evropě může nastat až po pádu Napoleona, nikoli s ním. Kissingerův „Napoleon“ tehdy ještě nepadl, stále seděl v Moskvě.

Pokud jde o tu levicovou kritiku Kissingera, je to takový levicový folklor, který bych nebral vážně. Chile

atd. bych mu nevyčítal; když za jeho největší slabinu považují politiku détente, za největší zásluhu pokládám snad manažování jomkipurské války. Ale Chile atd. – to bylo normální. Když v mnoha zemích světa liberální demokracie prostě možná nebyla – a na výběr bylo jen mezi prozápadním, autoritativním režimem, anebo prosovětským totalitním režimem, bylo lepší podporovat prozápadní pravicové vojenské diktatury. Dodnes si myslím, že liberální demokracie je vhodná jen na části zeměkoule, všude jinde je nejlepší formou vlády prozápadní autoritativní režim. Když Churchill bojoval proti Hitlerovi, taky v Jugoslávii nepodporoval liberální demokraty, nýbrž komunistu Tita, protože Tito byl neefektivnějším bojovníkem proti Hitlerovi na daném místě a v dané době. Stejně tak v době studené války neefektivnějšími bojovníky proti komunismu nebyli Papandreou a Allende, nýbrž Papadopoulos a Pinochet. Jejich podpora byla věcí rozvážnosti a zdravého úsudku v boji proti protivníkovi mnohem silnějšímu a horšímu.

A. Vondra: Mě taky politika détente nikdy nevoněla. My ve střední Evropě jsme na ni spíš dopláceli a Roman má samozřejmě pravdu, když mluví o komunistickém SSSR jako existenciální hrozbě, kterou nešlo považovat za standardní mocnost. Ale já bych Kissingerovi politiku détente až tolik nevyčítal, protože Washington si po bouřlivých šedesátých letech a dočasném oslabení potřeboval koupit čas, doma se zkonsolidovat, a připravit si tak půdu pro následnou lidskoprávní ofenzivu za Cartera a zejména pak ideologickou a ekonomicko-vojenskou ofenzivu za Reagana. Pokud bych Kissingerovi něco vyčítal, tak je to paradoxně mírová dohoda s komunistickým Vietnamem, za kterou sice dostal Nobelovu cenu, ale která nechala Saigon na holičkách a posléze vedla k jeho pádu do komunistických rukou. Říkám to i s vědomím toho, že američtí politici měli tehdy jen malý manévrovací prostor, protože Američané v naprosté většině žádali odchod z války, a že Pařížská mírová dohoda byla svým způsobem vedlejším produktem narovnání vztahů mezi USA a Čínou, které stejně jako Vítek považuji v kontextu studené války za Kissingerův majstrštyk. USA, které hrály proti Sovětům v dočasném „oslabě-

ní“, totiž toto narovnání pomohlo přitlačit je ke zdi. Pokud jde o levicové útoky na Kissingera myslím si, na rozdíl od Vítky, že tu nejde jen o mnohokrát vyvažovanou polívku salonního tlachání či projev standardního antiamerikanismu. Kissinger byl nejen americký, ale i klasický mocenský politik metternichovského střihu, čímž v levičáckých kruzích získával téměř ďábelskou pověst. „Moc vadí tomu, kdo ji nemá,“ rád sám dráždil své oponenty. A k tomu přistupovala ještě závist kvůli tomu, že Kissinger byl společensky úspěšný, že byl – jako málokterý politik – i miláčkem žen. Sám rád citoval Napoleona, že „moc je největší afrodisiakum“. Tohle květinové děti šedesátých let nemohly pochopit. Ale i Zbigniew Brzezinski, strategický mozek stejně jako Kissinger, jen těžko vydýchal, že Kissinger, s jeho angličtinou s bavorským akcentem, se stal ministrem zahraničí ověněným Nobelem, zatímco on, s jeho perfektní americkou angličtinou, ve které nenajdete stopy polských kořenů, na tyto mety nikdy nedosáhl. Chris Hitchens, ryze levicový lev washingtonských salonů, napsal, jak uvádíte, celou knihu, která se Kissingera snaží poslat za jeho podporu Pinochetovi k mezinárodnímu soudu, a knihou inspirovaný levicový španělský soudce Baltasar Garzon pak dokonce na Kissingera připravil mezinárodní zatykač. Můj názor je tu stejný jako Romanův: Pinochet byl pro Západ lepší alternativou než Allende. Navíc bylo pak legrační sledovat, když Hitchens ve stáří podpořil druhou americkou invazi do Iráku...

V. Hloušek: Nedá mi to krátce nezareagovat. Já to nemyslel tak, že by útoky na Kissingera byly nevýznamné. Koneckonců, Sašova poznámka o Garzonovi a jeho mezinárodním zatykači na Kissingera ukazuje, že levicovní aktivisté působí na mnoha velmi vlivných pozicích a mohou být mimořádně nebezpeční. Garzon se nejvíce „proslavil“ svou obžalobou Pinocheta, o němž si i já jednoznačně myslím, že byl v dané situaci nejlepším, reálně dosažitelným řešením.

Spíše bych zdůraznil určitou neoriginalitu toho levicového vidění světa, kde dominuje představa společnosti jako bojiště beznadějně protikladných vrstev, jedné utlačovatelské a druhé utlačované. A když se ukáže, že ti někdejší „utlačovaní“ už o levicové zachraňovatele

nestojí, tak se plynule přejde na zachraňování jiné skupiny. Tam, kde se lidé jako Kissinger snaží najít procedurální nástroje smíru při respektu odlišností, se levice snaží vymýtit odlišnosti a prosadit jedinou ideologicky ukotvenou vizi politiky, ekonomiky a společnosti. A protože umí používat svůdná hesla (jako například rovnost) a vyvolávat svůdné představy (jako například emancipaci), je to stále nebezpečné. Ale to už jsem se dostal od Kissingera až příliš daleko.



Henry Kissinger.

J. Hanuš: *Dobře, nyní tedy k samotné knize* *Uspořádání světa* (World Order). *Prvních sto stran je věnováno Evropě a je to vlastně staré dobré Kissingerovo téma historického vývoje vestfálského mírového uspořádání, jeho specifík, dob pozitivního vlivu i jeho pádů. Výklad to je velmi konzistentní, čtenářsky poutavý. Oproti původním publikacím HK je zde však i rozšířená kapitola o poválečném rozvoji a současnosti...*

A. Vondra: Ano, Kissinger je opravdu konzistentní. Je realista a věří, že prostředkem k dosažení bezpečnosti a prosperity států a jejich mírové spolupráce má být rovnováha sil. Vestfálský řád 1648 nebo Vídeňský kongres 1815 jsou pro něj příklady, kdy se státníci dokázali na takovém rovnovážném uspořádání domluvit. Rovnováha je pro něj víc než ryzí spravedlnost na bázi univerzálních principů, kterou se naopak pokoušel nastolit mír ve Versailles 1918. V tomto smyslu je Kissingerova poslední kniha jen jakýmsi rozvinutím jeho tezí ze zmiňované *Diplomacie*. Od jejího vydání však uplynulo přes dvacet let, a proto se nyní Kissinger snaží extrapolovat svůj koncept i na dnešní a budoucí Evropu a svět. Nenabízí při tom moc odpovědí, spíš klade otázky. Do jaké míry je hybridní koncept Evropské unie (ani superstát, ani rovnovážné společenství suverénních států) připraven působit v nějaké budoucí globální rovnováze sil, když permanentní krize, kterými je EU zmítána, konzumují prakticky veškerou její vnitřní energii? Nebo se ptá, zda USA a Evropa budou schopny a ochotny udržet Atlantickou alianci, která garantovala globální rovnováhu od konce poslední velké války. Ptá se také, zda je EU dostatečně vnitřně odolná, když je její současná exis-

tence plná vnitřních rozporů a jeden z jejích členů (Německo) je zemí, kvůli jejíž potenciální dominanci byl kdysi systém rovnováhy sil v Evropě vymyšlen. Podotýkám, že publikace vyšla ještě před Brexitem a o budoucnosti Británie v EU se v ní vůbec nepojednává. Ač to Kissinger neříká úplně explicitně, z jeho tezí vyplývá obava, zda EU nebude následovat osud říší Karla V. Habsburského, Napoleona nebo Hitlera. Zkrátka, jsou to závažné otázky, které si často kladu i já. Bohužel na ně Kissinger žádné odpovědi nedává, ač jako „elder statesman“ by si takovou odvahu, když už nemá politickou odpovědnost, dovolit jistě mohl.

V. Hloušek: První dvě kapitoly knihy *Uspořádání světa* by skutečně mohly sloužit jako reader's digest pro ty, kteří jsou líní přečíst celé *Umění diplomacie*. Kissinger zde představuje novověkou Evropu jako místo, kde se zrodila idea systému mezinárodních vztahů založeného na rovnováze, suverenitě jeho členů a na přesunu pozornosti od morálních otázek k praktickým problémům udržování mocenské rovnováhy. Je také pravda, že budoucnost Evropy vidí Kissinger jako nejistou a že klade otázky – často znepokojivé –, aniž by nabízel odpovědi.

Jenže nesmíme zapomínat, že celá kniha je psána perspektivou Spojených států, americké politiky a hledání její optimální role a strategie v měnícím se světě. Evropu vnímá Kissinger vlastně jako historickou záležitost, která zrodila principy mocenské rovnováhy a mezinárodního velmocenského koncertu, ale která již nemá sílu tyto principy účinně hájit. S určitým zjednodušením by Kissinger asi přivítal jakousi evropeizaci globální politiky (tedy transformace některých principů vestfálského řádu a jeho pozdějších

modifikací na úroveň světové politiky). Zároveň si je však naprosto jistý v tom, že Evropa již nehraje v mezinárodní politice důležitou roli. Učit se tedy musejí jiní, a to z evropské minulosti, nikoliv současnosti. Kissinger sice ponechává jako možnost variantu, že by se Evropská unie mohla stát opět silným partnerem, ale nenabízí cestu, jak by toho mohla dosáhnout. Důležité pro nás Evropany ale je, že vlastně nabádá americké státníky k tomu, aby neopouštěli nebo neoslabovali transatlantickou vazbu, a zároveň nabádá státníky evropské, aby nerezignovali na aktivní roli v tvorbě mezinárodního řádu. Oba tyto apely bych podepsal.

R. Joch: Souhlasím se vším a nemám k tomu mnoho co dodat. Snad jen dvě poznámky: zaprvé, Kissinger má sice pravdu, že rovnováha moci je konzervativním a vhodným řešením mezinárodního řádu. Nyní želí, že mnoho zemí o ni dostatečně neusiluje. Jenže! Rovnováha moci se nikdy neustavila jako ideál, jako něco, o co země primárně usilovaly, nýbrž až jako něco, co se ustavilo samo po vyčerpání ostatních, neúspěšnějších řešení; jako něco, co se ustavilo až tehdy, když ten, kdo měl ambici nastolit svou hegemonii nad celou Evropou, byl poražen a odstraněn (Napoleon – a po něm Vídeňský kongres). To vyvolává k životu akutní otázku: které země a režimy jsou ty, s nimiž lze usilovat o ustavení rovnováhy moci (tedy z hlediska mezinárodního řádu konzervativní); a které jsou ty, které na rovnováhu moci nikdy nepřistoupí a usilují o hegemonii a expanzi (tedy z hlediska mezinárodního řádu revoluční až subverzní)? V minulosti to byli např. jakobíni, Napoleon, nacisté, komunisté...

Tedy na charakteru režimu záleží, není režim jako režim (to je však něco, co čistí realisté většinou nedoceňují). V dnešním světě je otázkou, jaký charakter mají současná Čína a současné Rusko, jejich režimy. Jsou něco jako Bismarck? Pak by rovnováha moci s nimi mohla fungovat. Jsou něco jako Vilém II. (nestabilní, oportunistický, ale nikoli ideologický)? Pak by to bylo těžší (že by byly jako Hitler či komunismus, to nepředpokládám).

V této situaci nejistoty má Kissinger pravdu, že v zájmu Ameriky i Evropy je zachování transatlantického spojení i větší podíl Evropy na tvorbě a udr-

žování mezinárodního řádu. Ale jak? Na to nám dobrou odpověď nedává ani Kissinger.

J. Hanuš: *V těch evropských pasážích, které jste právě popsali, mi jako nejsilnější, nejplastičtější (a vlastně i jednoznačně nejaktuálnější) přijdou pasáže, které se týkají vývoje Německa a postavení Ruska v Evropě a vůči ní. V nich je mimochodem poznat, že HK má načtené prameny, například k Rusku de Custina a další autory. Přijde vám to jako mně, že je nyní pro nás bytostně důležité se zaposlouchat do těchto analýz, abychom mohli (jako to říká Roman Joch) přesně charakterizovat ten či onen režim – tedy režim po novém německém sjednocení a Rusko při svém pokusu o nové nadechnutí k velmocenské pozici, či alespoň k velmocenské nostalgii? K EU neříká Kissinger nic moc podstatného, alespoň se mi to tak jeví, ale k Německu a Rusku ano. Jak čtete jeho poselství o těchto dvou klíčových zemích? Je zde něco, co bychom v nich mohli identifikovat jako jakési stále mocenské a kulturní prvky, které bychom měli brát vždy v úvahu – přes veškeré dílčí změny?*

V. Hloušek: Čtenář Kissingera si musí být vědom toho, že Kissinger hledá při analýze evropských a světových velmocí spíše stopy kontinuity než zásadních změn. V tomto smyslu je podle mne potřeba taky číst jeho poznámky o Rusku a Německu. Musím se přiznat, že zatímco současná ruská (a vlastně i sovětská) politika podle mého názoru minimálně v oblasti mezinárodních vztahů vykazuje velmi silnou kontinuitu základních východisek a něčeho, co bychom mohli nazvat zahraničněpolitickou velmocenskou mentalitou, u Německa je to složitější. Nezapomínejme, že Německo bylo až do svého sjednocení pod pruským dozorem spíše rozdělenou zemí, a to nejen nábožensky, politicky a ekonomicky, ale i z hlediska mezinárodní politiky. Řada oblastí pozdějšího Německého císařství na jakékoliv velmocenské postavení nikdy neaspirovala a byla spokojena se svým feudálním partikularismem a malými lokálními událostmi. Prusko mělo naopak mimořádný velmocenský drive. Skloubit tyto tendence nebylo lehké a jisté rozpolcení mezi velmocenským aktivismem a neúčastí se v německé zahraniční politice

tu a tam objevuje i po znovusjednocení v roce 1990. Kissinger má samozřejmě pravdu, že sjednocení Německa vychýlilo stávající rovnováhu. Ale nemyslím si, že by Německo bylo hrozbou. Spíše je potřeba znovu promyslet jeho vedoucí postavení a vyvážit je pomocí institucí Evropské unie. Po Brexitu to bude o mnoho těžší, ale ne nemožné. Bez funkční EU nebude přirozený rámec, v němž by bylo Německo zvyklé se pohybovat. Rizikem je spíše německá nečinnost či tendence k omezené jednostranné politice než nějaká velkoněmecká expanze. Řada kritiků současné německé politiky zapomíná, že Němci jednají unilaterálně mimo jiné proto, že ostatní státy se neangažují nebo se omezí na odmítání německých návrhů bez předložení reálných alternativ.

V případě Ruska se prostě musíme mít na pozoru. Rusko se poměrně dobře socializovalo do systému velmocí konce 18. a 19. století, ale nikdy předtím a ani v letech 1918–1991 se nechovalo podle forem a logiky převládajících mezi západoevropskými státy. A při pohledu na současné mocenské hrátky Putina se spíše zdá, že se vrací k „osvědčenému“ vzorci vyměnit neschopnost řešit vnitřní problémy státu za snahu o velmocenské chování na mezinárodní scéně. A Česko je, bohužel, stále příliš blízko, než abychom mohli tato nebezpečí ignorovat. O to méně pochopitelná je rusofilie řady českých politiků současnosti. Spolu s Kissingerem můžeme uvažovat o možnosti, že by Rusko bylo součástí mocenské rovnováhy v Evropě i ve světě, ale ne na úkor zájmů našich středoevropských sousedů jako Polsko, Pobaltí nebo Ukrajina. Protiruská hysterie není namístě, ale bagatelizace hrozby už vůbec ne.

A. Vondra: Kissingerovy pasáže o Rusku má rozhodně cenu dnes číst a poučit se z nich. Cítím v nich silnou ozvěnu slavných tezí George Kennana a jeho textu *The Sources of Soviet Conduct* napsaného těsně po druhé světové válce, který předurčil následnou politiku zadržování ze strany Západu. Je důležité to vnímat i z hlediska dnešního problému s asertivní politikou putinovského Ruska i dnešní politiky Západu vůči Rusku, která je nekonzistentní a osciluje mezi bláhovými iluzemi o politice 21. století a resetu vztahů na

straně jedné a stejně bláhovou iluzí o tom, že Rusko je možné izolovat nebo porazit na kolena. Je to oscilace mezi představou o tom, jaké bychom si Rusko přáli mít (a jaké ho reálně nikdy mít nebudeme), a snahou Rusko naprosto nerespektovat a z geopolitické mapy ho úplně vytěsnit. Kissinger jako realista nepodléhá ani jedné z těchto iluzí. Na jedné straně chápe, že ruská „stepní“ kultura a neurčitost jeho západních hranic (jak říkal i Václav Havel, hlavním problémem Ruska je, že nezná své hranice) po staletí determinují odlišné ruské vnímání bezpečnosti, a na straně druhé připomíná, že Rusko nedostali na kolena ani Napoleon s Hitlerem a že není jediný důvod, proč bychom měli – i když jinými prostředky – něco takového dokázat my. Kissinger správně nedává rovnítko mezi Putina a Stalina, ale – podobně jako Kennan – nachází v ruském chování některé konstanty a kontinuity, které byly vlastní Rusku bolševickému i carskému. Velmi zajímavé jsou Kissingerovy teze o Rusku za cara Alexandra a jeho cestě na Vídeňský kongres. Jistě – Rusko tehdy do Vídně přijelo jako součást vítězné protinapoleonské koalice, zatímco Putin převzal Rusko, které studenou válku prohrálo. Ale některé okolnosti se jakoby opakují. Alexandrův plán pro Evropu, který Pitt s Metternichem správně odmítli, jako by připomínal nedávný Medveděvův plán pro Evropu. Ten Západ zcela správně odmítl také, ale už nevymyslel (na rozdíl od Pitta s Metternichem) nic místo něj – kromě jalového resetu a pak zženštilého pláče, že Rusko nehraje podle pravidel 21. století. Naopak co se týče dnešního Německa, bych od Kissingera a jeho poslední knihy čekal trochu víc. Přesto má cenu pasáže o Bismarckovi i o problémech s Německem a rovnováhou v Evropě číst. Cítím tam ozvěnu jiného konzervativce – Benjamin Disraeliho. Ta věta se stále vrací: Německo je příliš velké na to, aby umělo fungovat v evropské rovnováze, a příliš malé na to, aby mohlo Evropu vést. Samozřejmě je pravda, že dnešní Německo je to nejlepší Německo, na jaké si můžeme vzpomenout. Země, která kdysi zavraždila mého dědečka v Osvětimi, je dnes zemí, kde mám mnoho přátel, kam jezdím rád na dovolenou a kde úspěšně pracuje a podniká můj nejstarší syn. Souhlasím s Vítkem, že teď Německo není faktickou hrozbou. Ale některé vážné otázky zůstávají. Není

úplně pravda, že by v dávné minulosti některá německá knížectví neusilovala o vůdčí postavení, spíš jim to Lucemburkové, Bourboni nebo Habsburkové prostě nedovolili. A naopak – k prvnímu velkému vzestupu pruských Hohenzollerů přispěl poslední Lucemburk tím, že jim věnoval kvůli svému zvolení císařem Braniborsko... Ale teď k dnešku a zítřku: některé snahy Německa vést Evropu vykazují znaky pohybu slona v porcelánu. Na jeho zájem a snahu udržet eurozónu v přijatém designu doplácení a budou doplácet státy EU na jižním křídle, což destabilizuje jejich vnitřní politiky od Řecka až po Španělsko. Odchod od jádra v energetické politice, který nebyl projevem racionální volby, ale spíš zbrklého a hysterického jednání pod vlivem Fukušimy, rozbil energetický trh ve střední Evropě. A jednostranné rozhodnutí kancléřky přijmout bez jakékoli kontroly víc než milion migrantů a pak jeho náklady přenášet na druhé také nesvědčí o připravenosti vést. Spíš vyazuje znaky toho, že Německo tu svůj pocit viny přenáší na druhé národy, které ovšem takovou vinu necítí. A teď zpět ke Kissingerovi, který vidí řešení v tom, že sílu Německa musí vyrovnávat kontinuita Atlantické aliance. V tomto bodě naprostý souhlas. Po Brexitu to platí dvojnásob. Jen mám obavu, že návrhy, kterými dnes operuje Brusel nebo dokonce český premiér, například návrhy na vytváření „Evropské armády“, jsou přesně těmi kroky, které mohou NATO pohřbit.

R. Joch: Já mám stále dojem, že jsme vůči Kissingerovi příliš uctiví. Ano, jako autor učebních textů, ale ta údajná fenomenální moudrost, která prý je u něj přítomná, mi jaksi stále uniká. Je pro transatlantické spojení – skvělé, my jsme taky pro. A to je důvod jej velebit? A ještě nějaký další? Že popsal evropské dějiny? To udělali i jiní.

Vztah Německo – Rusko. Přiznám se, že ohledně Německa nevím. Měl jsem období, kdy jsem si přál, aby Německo bylo asertivnější. A pak zase období, kdy jsem si říkal: raději ne... Teď prostě nevím. Víím, že bychom měli více spolupracovat s Polskem, hlavně vojensky. Na tom, co napsal Saša, je jedna věc, která mi neladí. Napsal: „...a stejně bláhou iluzí o tom, že Rusko je možné izolovat nebo porazit na kolena.“ Já

doufám, že zbytek života dožiji jako starý muž někde na lehátku na zahrádce jedné z mých dcer, a ty dcery, kromě toho, že mě budou krmit a nalévat mi sklenice whisky, mi taky dají spoustu vnuků a vnuček. Prostě takové klidné a mírové stáří. Ale! Německo dnes ví, že v roce 1939 – a v letech 1939–1945 – udělalo strašnou chybu a chovalo se hrůzně. V zimě 1944/45 (plus minus podzim předtím a jaro potom) dostalo strašný výprask ze vzduchu. A pamatuje si to.

Rusko však taky dělalo vůči svým sousedům strašné věci – jak v roce 1920, tak i v letech 1939–1941, 1944–1945, 1953, 1956, 1968, a bylo připraveno světu udělat něco hrozného i v letech 1976–1991. Němci se za to, co dělali, stydí. Rusové nikoli. Proto nemá smysl říkat, že už nikdy nepůjdeme do ozbrojeného konfliktu s Ruskem. Pokud to bude nutné, samozřejmě půjdeme. Nechceme to, ale Rusové musejí vědět, že bychom to byli schopni udělat a že to uděláme, překročí-li všechny meze. Kdyby totiž věděli, že jsme paralyzováni strachem z nich, pak se můžeme rozloučit se svobodou ve východní části Evropy.

Takže ano, přejme si klidné stáří, ale pokud to bude nutné a Rusko bude potřebovat výprask, svého stáří se nedožijeme.

A. Vondra: Já rozhodně nejsem proti tomu jednat s Rusy z pozice síly, ale problém je, že k takovému jednání dnes hlas z Prahy nebo Varšavy nestačí. Záhy po anexi Krymu jsem opakovaně – a to jak veřejně tady, tak diplomaticky Američanům – říkal, že jedinou adekvátní reakcí ze strany Západu by bylo zrušit závazek NATO o trojím „ne“ z roku 1997 (nerozšiřovat na východ jaderné zbraně, velkou infrastrukturu a větší počty vojsk). Putin anexí Krymu a invazí v Donbasu pošlapal Budapešťské memorandum z roku 1994, ve kterém Rusko, USA a Británie garantovaly Ukrajině územní integritu výměnou za to, že se vzdala jaderného arzenálu po zaniklém SSSR. Nemuselo by ani jít o prohlášení NATO, které by jistě blokovali Francouzi, stačilo by, kdyby takovou deklaraci udělaly Washington s Londýnem jako signatáři Budapešťského memoranda a současně jaderné mocnosti, které jsou plně zapojeny v NATO. Samozřejmě by to znamenalo dostat Rusy do kolen, ale aspoň by z toho

implicitně vyplývající ambivalence o možnosti umístit jaderné pumy například na území Estonska, Litvy nebo Polska navodila situaci, ve které by se Rusové necítili komfortně a něco by po Západu chtěli. Mí američtí přátelé mi však unisono říkali, že to je možná dobrý nápad, ale v Obamově Bílém domě je naprosto neprůchodný. Místo toho se Západ vydal cestou sankcí, které nic moc nedokážou. Časem je zrušíme, bohužel ne proto, že by to po nás žádal Kreml (a my aspoň mohli od Kremlu žádat, aby splnil své minské závazky k Ukrajině), ale spíš kvůli tomu, že ty sankce vadí nám samotným, našim farmářům a našim obchodníkům. Tlak v Německu (Steinmaier) nebo i u nás (Zeman) to jasně ukazuje. Takže suma sumárum: má předchozí argumentace není absolutně vedena „paralýzou a vystrašeností z Ruska“, ale spíš vědomím toho, v jaké kondici je dnes Západ. Teddy Roosevelt kdysi správně říkal: „Mluv tiše, ale v ruce drž pořádný klacek.“ Dnešní Západ bohužel předvádí pravý opak – velká slova a pak plác na tiskové konferenci (komisařka Mogherini po útocích teroristů v Bruselu).

V. Hloušek: Sašova poznámka o kondici Západu a o tom, co to znamená ve vztahu k Rusku, je, bohužel, naprosto přesná. Rusko již v minulosti vynikalo tím, že se chovalo v mezinárodním prostředí zcela bizarně a že mu to z důvodu neznalosti nebo pohodlnosti mezinárodního společenství procházelo. Důležitá je i poznámka o potřebě Německa přenášet svůj pocit viny i na ostatní evropské národy. Uprchlíká krize a ještě více Energiewende ukázaly, že i německá politika, jinak vcelku racionální, umí ukázat svou hysterickou tvář. Samozřejmě že kombinace německé síly a hysterie je potenciálně dosti nebezpečná. A tady nabízí asi nejlepší návod Kissinger, když o Německu uvažuje v kontextu EU. On to sice v *Uspořádání světa* vlastně nedořekl, ale je jasné, že Německo je možné korigovat jen v rámci silné evropské organizace. Bylo by pošetilé domnívat se, že radikální redukce významu nebo dokonce rozpad EU by napomohly vyřešení problému co s Německem. EU není v tomto ohledu samospásná, ale představuje vlastně jediný rámec, v němž by mohly ostatní evropské státy německé kroky vyvažovat. Zatím se tak neděje, a možná by

bylo zajímavé opustit na chvíli Kissingera a přemýšlet o důvodech tohoto stavu.

R. Joch: Samozřejmě že Saša má pravdu. Ode mne to byla trochu provokace a snadno se mi to říkalo, ale realita je taková, jak to popsal Saša. Bohužel je to tak.

J. Hanuš: *Nechme se vést naším autorem dále, ke třetí kapitole, která vybízí k reakcím. Je totiž věnována islamismu. Obsahuje několik zajímavých partií, nejprve o samotném islámu. Teze o konstitutivním rozdělení na dům islámu (dar al-islam) a oblast války, které se aktualizovalo i naši nedávnou domácí diskusí, do níž se zapojili čelní katoličtí představitelé (Dominik Duka), mi přijde opravdu podstatná. Je-li to skutečně základní prvek islámu – mnoho religionistů to zpochybňuje – a odpovídá-li tento konstitutivní prvek i výkladovým trendům v islámském světě ve 20. století, jak tvrdí Kissinger, pak je sepětí islámu a toho, co nazýváme islamismem, skutečně užší a také nebezpečnější, než si mnohdy myslíme. Rád bych tedy položil otázku o možném rozlišování islámu a islamismu ve světle této Kissingerovy teze. Přijde mi to důležité nejen teoreticky, ale například v kontextu uzavření míru arabského Středního východu s Izraelem, o něm rovněž HK píše, jako velmi reálná a politicky zásadní záležitost.*

R. Joch: Rozhodně platí, že ne každý muslim je islamista. Do diskuse, zda je islamismus „věrnějším“, tím „lepší“ islámem, bych se nerad pouštěl; nevím to, a je to otázka, kterou si musejí rozhodnout samotní muslimové. V našem zájmu je, aby islám s islamismem neztotožňovali. A rozhodně mezi muslimy máme spoustu potenciálních či aktuálních spojenců – Hášimovci v Jordánsku, král v Maroku i prezident/diktátor Sísí v Egyptě (stále lepší než Muslimské bratrstvo). Pokud jde o vztahy arabských zemí a Izraele, je zajímavé, jak vzestup Íránu coby regionální mocnosti tyto vztahy zlepšil – nejen v případě Egypta a Jordánska, ale také Saúdské Arábie a dalších. Sýrie v současné situaci není relevantním hráčem, takže od kdysi smrtelných nepřátel, arabských zemí, nyní Izraeli prakticky nic nehrozí. A některé z nich, např. ta Saúdská Arábie, potají – a vlastně ani tak moc potají – vyzývají Izrael

k tvrdému postupu vůči Íránu. Takže arabské země a Izrael již našly modus vivendi; zajímavá otázka je, co se dlouhodobě či střednědobě bude dít v Íránu.

V. Hloušek: Podobně jako Roman nedokážu říci, jak se to má se vztahem mezi islámem a islamismem v islámském světě. A stejně jako on bych chtěl zdůraznit, že z perspektivy Západu je zcela zásadní podporovat takovou politiku muslimských zemí, která bude mezi tyto pojmy klást důsledné rozlišovací znaménko. V praxi to vypadá tak, že zejména arabské státy hrají s islamismem dosti nebezpečnou dvojí hru, kdy jej střídavě podporují nebo se jej snaží pacifikovat, podle toho, jak to podporuje jejich domácí a mezinárodní zájmy. V současné době se zdá, že se prostor pro rozlišování mezi islámem a islamismem poněkud zvětšil, protože radikální islamisté dělají starosti i muslimským režimům států Blízkého východu. Možné implikace pro Izrael Roman naznačil. Já bych přidal, že by bylo dobré seriózně zvážit, jak může Západ s těmito státy při potírání radikálních islamistů spolupracovat, aby si zachovaly „tvář“ jak západních, tak blízkovýchodních zemí. Syrský příklad ukazuje, že destabilizace byť sebeodpudivějšího režimu není dobrým krokem v momentě, kdy chybí scénář, jak postupovat dále, a kdy chybí určitá dohoda mezi globálními a lokálními mocnostmi na tomto postupu. Izraelská ochota hledat alespoň tichý modus vivendi by nám mohla být příkladem.



Henry Kissinger:
Uspořádání světa.
Státní zájmy, konflikty
a mocenská rovnováha.
Prostor, Praha 2016,
400 stran. Přeložil
Martin Pokorný.

J. Hanuš: *Nechtěl jsem vás tlačit do teologických a religionistických distinkcí, a už vůbec ne do detailů islámského světa, i když si uvědomuji, že bez konkrétních aspektů to nejde posoudit. Šlo mi především o domácí debatu o islámu. Zdá se mi, že jisté aspekty politického islámu (nepracujeme tedy s termínem islamismus), které zdůrazňuje Kissinger, jsou prostě důležitější než jiné – právě z hlediska mezinárodní politiky a bezpečnostních otázek. Zdá se mi podstatné, co říká HK o tom, jak se na nás muslimové dívají, to jest jako na „oblast války“, i kdyby byli sebetolerantnější. A Izrael je podle HK v tomto smyslu exemplární případ – je to prostě stát Židů, což neumožňuje rovnocenný přístup. Tento přístup přece musí být ve své podstatě vnitřně nekompatibilní s „vestfálským systémem“. Nebo rozumím Kissingerovi špatně?*

V. Hloušek: Islamistický přístup k vytvoření jediné muslimské teokracie se světovládnými ambicemi jistě s konceptem vestfálského řádu kompatibilní není. Ale Kissinger psal i o alternativní variantě arabského nacionalismu. Ten je kompatibilní jak s islámem jako státním náboženstvím, tak s vestfálským řádem, protože staví do středu myšlenku národa, vyhovuje dynastickému rozdělení na Blízkém východě atd. Není nijak demokratický, ale to by nás určitě mělo trápit méně než to, jak jsme se tvářili v době arabského jara. Čistě utilitárně je pro nás lepším partnerem mezinárodně čitelná a zároveň vnitřně velmi ortodoxní Saúdská Arábie než Egypt, v němž demokratické mechanismy přivedly k moci Muslimské bratrstvo. Pokud bude Západ schopen jednat s těmito režimy, může podle mého čtení Kissingera dospět k nějaké variantě regionálního řádu, kterou budou podporovat globální velmoci a která bude garantována i státy na Blízkém východě. Bylo by velkým omylem redukovat arabský region na nebezpečí islamismu. Stejně jako nejsou všichni migranti teroristé, nejsou zdaleka všichni arabští politici islamisté.

A. Vondra: Problém je, jak právě poukazuje Kissinger, že dva ze tří státních pilířů arabského nacionalismu a kvazi-vestfálského uspořádání – Sýrie a Irák –, které na Blízkém východě pomáhaly po roce 1918 ustanovit západní mocnosti (hlavně Britové a Francouzi), se

pod nápořem vnitřního geopolitického pnutí v regionu, islámského revivalu a sektářských konfliktů uvnitř islámu a také nekonzistentní politiky Západu v poslední době ocitly na hraně totálního kolapsu a možné dezintegrace. Třetí pilíř – Egypt – byl zachráněn akcí armády pod vedením generála a nyní prezidenta Sisího, přičemž je otázkou na jak dlouho. Nejde proto jen o debatu o teologických a religionistických distinkcích, ale o politikum par excellence. Kissinger zajímavě připomíná, jak dění v roce 2011, které si naivní Západ pojmenoval jako „arabské jaro“, označili iráňští duchovní jako „islámské probuzení“, a ve své knize několikrát uvádí, že dnešní vývoj v muslimském světě připomíná vývoj v Evropě v době velkých nábožensko-politických konfliktů, které předcházely třicetileté válce a Vestfálskému míru. Ono „islámské probuzení“ ať v sunnitském nebo šiitském vydání má jeden společný politický jmenovatel – doslovnou interpretaci Koránu se vrací k výzvám ke svržení světového řádu ve službě univerzálního řádu. Cílem je jakási Pax Islamica. To „probuzení“ je snahou vrátit se k muslimské ofenzivě vůči Západu, kterou islámský svět – ať už pod vedením Arabů, Mongolů nebo Turků – praktikoval po tisíc let, až do památné poslední bitvy o Vídeň v roce 1683. Snahou vrátit se do předvestfálského světa... Samozřejmě že musíme rozlišovat mezi muslimy a islamisty, mezi islámem a radikálním islámským fundamentalismem. Muslimů žije ve světě jeden a půl miliardy a my s nimi musíme najít nějaký modus vivendi, způsob koexistence. Ale to by nás nemělo odvádět od poznání a přiznání, že dnešní islám a naše soužití s ním představuje velký problém. Jak uvádí i realista Kissinger, zatímco Západ v procesu své modernizace a sekularizace snížil své univerzální nároky a křesťané dávno uznali rozdíl mezi tím, „co přísluší císaři a co naopak náleží Bohu“, islám dodnes tímto vývojem neprošel, čímž se dostává do nevyhnutelné konfrontace s ostatním světem. Lakmusovým papírkem je, jak uvádíte, postoj muslimských zemí k Izraeli. Vestfálská rovnice a augšpurský kompromis (Cuius regio, eius religio) v něm nemají místo. Až na čestné výjimky většina klíčových muslimských zemí Blízkého východu odmítá uznat jeho existenci právě kvůli tomu, že by se zpronevěřila příkazu z Koránu, že

muslim nikdy nevydá svou zem do rukou jinověrců. Analogicky pak vidím i náš problém s dnešní invazí muslimů – zejména ze zemí s klanovou strukturou – do Evropy. Proud lidí ze zemí plných mešit do zemí prázdných kostelů nevěstí nic dobrého.

J. Hanuš: *Vítek a Saša zmínili „arabské jaro“, kterému se HK věnuje v souvislosti s vývojem v Sýrii. Souhlasíte s jeho analýzou situace v těchto dvou oblastech? Mimochodem, tato podkapitola obsahuje i zajímavé Kissingerovo dělení na realistickou a idealistickou část americké mezinárodní politiky. Zajímalo by mne, jak toto rozlišení vnímají Saša a Roman, kteří v USA strávili delší čas. A propos – zdá se mi, že i u nás převládá negativní hodnocení amerického a západního angažmá vzhledem k severní Africe a Sýrii. Kissingerova pozice mi přijde sice kritická, ale s pokusem o jakési vyvážení radikálních pozic. Já si jeho slova vykládám tak, že i Západ má své hranice, které jsou dány jeho „idealismem“, a že když někde brozí odporná diktatura s následky v podobě humanitární katastrofy, tak musí uvažovat, zda zasáhnout a jak pomoci...*

V. Hloušek: Jen krátkou repliku na Sašu a na Jiřího poslední otázku: islám si nijak neidealizují a s tím, že je nastaven konfrontačně, musíme počítat. Vezmu-li ale v úvahu proměnlivou kondici Západu (a zejména Evropy), vychází mi z toho, že nemáme sílu a možná ani hodnotově nemůžeme budovat vztahy s islámským světem jen na bázi konfrontace. A proto mi připadá velmi potřebné to rozlišení mezi islámem a islamismem a taky snaha vést diplomatickou debatu s těmi muslimy, kteří jsou k ní ochotni. Debatu jednoznačně mocenskou, ne nutně hodnotovou, aby Západ nepropadal podobné iluzi, jako když si arabské jaro automaticky vyložil jako demokratizaci a vlastně takovou malou westernizaci.

A. Vondra: V případě války v Sýrii Kissinger v zásadě argumentuje, že to, co v úplném počátku bylo nebo se zdálo být zápasem za svobodu a liberalizaci Asadova režimu, se velmi rychle zvrhlo v sektářskou občanskou válku a zároveň jakousi proxy válku, v níž se střetávají zájmy regionálních mocností, které usilují

o dominanci v islámském světě, zejména sunnitské Saúdské Arábie a šíitského Íránu. S tím bych souhlasil, jedině bych snad ještě doplnil roli Turecka, které zase v rámci sunnitského islámu soupeří se Saúdskou Arábií a o němž v tomto kontextu Kissinger zas až tolik nemluví. Povaze syrského konfliktu je důležité rozumět také ve světle odchodu mnoha Syřanů do Evropy a ve světle toho, že Němci a další evropští představitelé přistupují k migraci Syřanů jako k humanitárnímu problému, respektive k ekonomické příležitosti, protože v Syřanech viděli především ty vrstvy obyvatel, které jsou sekularizovanější a vzdělanější. To byl zřejmě i jeden z důvodů prohlášení kancléřky Merkelové loni v srpnu, když je všechny pozvala. Naprosto přitom podceňovali bezpečnostní problémy pramenící z toho, že v zájmu udržení se Bašára Asada a jeho šíitského alavitského kmene u moci bylo nutné co nejvíc syrských sunnitů, kteří tvoří většinu obyvatel, ze země vyhnat. Jen málokdo z lidí v západní Evropě tehdy varoval, že tito utečenci mohou pak ve svém zápase uvnitř islámu pokračovat ozbrojeným bojem i na evropském kontinentě. Naopak lidé ve střední Evropě včetně Česka tuto hrozbu cítili a jejich pohled na nekonzistentní přístup Západu je kritičtější.

A teď ke Kissingerovi a jeho ocenění amerického idealismu. Tady kvůli pochopení doporučuji číst jeho *Diplomacii*, zejména její úvodní a závěrečnou část. Spojené státy americké jsou státem, který vznikl jako ideologický projekt západního idealismu. Protestanti, kteří prchali před útlakem a válkou z Evropy do Ameriky, šli budovat lepší svět. John Winthrop přímo odkazoval na Matoušovo evangelium, mluvil o budování „města na hoře“ (a City upon a Hill), o majáku, který bude svítit jako příklad pro ostatní. Thomas Paine, britský učenec, který se stal jedním z ideologů americké revoluce, ji dal do kontextu osvobození celého lidstva. Právě tady je kolébka americké státnosti a její role doma i ve světě. Na ni pak navazovali Woodrow Wilson s „právem na sebeurčení národů“, Reaganova rétorika o „říši zla“ v bývalém SSSR, nebo také teze Billa Clintona či George W. Bushe o potřebě „šířit demokracii v Evropě a ve světě“. Henry Kissinger je jako člověk, který se narodil do sekularizované židovské rodiny v Bavorsku, z úplně jiného těsta. Jeho myšlenko-

vým světem je mocenská realpolitik, dizertačku psal o Vídeňském kongresu, který je pro něj – stejně jako vestfálský systém – vzorem stability a rovnováhy. Celý svůj profesionální život proto učí americké idealisty realismu a realpolitice, které oni ve vínku nemají. Ale pak je tu druhá strana mince. Kissinger jako člověk, který musel uprchnout před nacisty do USA, si dobře uvědomuje, za co je své nové vlasti vděčen. Ví, že bez onoho idealismu by Franklin D. Roosevelt asi nikdy nepřesvědčil své spoluobčany, aby se zapojili do války za osvobození Evropy a světa před nacistickým zlem a totalitou. Že bez amerického idealismu by Amerika nikdy neporazila sovětský komunismus ve studené válce.

Tady je, myslím, důležitá i naše reflexe. Mnozí Češi jsou založením skeptici. Mají tendenci se americkému idealismu vysmívat. Ale tady dvakrát pozor: nesmíme zapomínat na jednu věc. Když v Bílém domě seděli idealisté a byli to oni, kdo určovali světový pořádek, naše země – pokud uměla svými představiteli jako Masaryk nebo Havel apelovat na idealistické zásady – dokázala z americké idealistické politiky vždycky vytěžit maximum. To je příběh roku 1918, který umožnil vznik nezávislého Československa, a je to i příběh roku 1989, po němž následovalo bezprecedentní čtvrtstoletí české svobody a prosperity. Naopak světový pořádek, který určovala realpolitik – např. Vídeňský kongres 1815, Jalta 1945 nebo politika détente sedmdesátých let –, na tužby a ideály menších národů nikdy moc nebral zřetel. Byl to vždy jen koncert velkých mocností. Považuji za důležité na to nyní nezapomínat, neboť jsme v jakési přechodné fázi k novému světovému pořádku a zrovna nyní mají realpolitici navrch.

R. Joch: Jsou tady dvě otázky: A) zda bylo americké angažmá na Blízkém východě po září 2001 příliš idealistické a málo realistické a B) jak je to s realismem a idealismem obecně.

A) Na situaci na Blízkém východě se můžete dívat dvěma způsoby. Jeden říká, že prvotní chybou byla intervence do Iráku v roce 2003, že G. W. Bush byl idealista a málo realista. A pak je názor druhý, který zastávám já: rozhodnutí v roce 2003 bylo správné, a dokonce bych řekl, že nutné, ale po něm přišly mnohé chyby. Především chyba ohledně očekávání snadné

demokratizace Iráku. Já považuji tu intervenci v roce 2003 za správnou z důvodů realistických, ne idealistických. A demokracii jsem očekával – tak po dvanácti letech prozápadního autoritativního režimu, jenž by nastolil vládu zákona, vlastnická práva a umožnil vznik střední třídy (jako kdysi režimy tohoto typu ve východní Asii či v Latinské Americe). Jenže za největší chybu nepovažuji Bushův idealismus, nýbrž Obamův izolacionismus – to, že všechny jednotky z Iráku stáhl v roce 2011, čímž vzniklo vakuum, které vyplnily Írán, chaos a Islámský stát. Takže větší chybu než Bush v roce 2003 učinil Obama v roce 2011.

B) A nyní k dichotomii idealismus – realismus. Kissinger je realista a přesně jak psal Saša, snaží se realisticky vychovávat politiky v idealistickém národě. V knize *Diplomacie* však činí tento ústupek idealismu: v Americe čistí realisté nemají šanci, nikdy nepřesvědčí voliče, aby USA sledovaly čistě realistickou, amorální politiku Evropy 18. století – tedy Ludvíků, Madame de Pompadour, Marie Terezie, Fritze pruského a obou Pittů, otce i syna. Problém amerického idealismu je ten, že má dvě krajní podoby, z hlediska realismu obě nešťastné: buď izolacionismus (svět nestojí za to, aby se mu Amerika věnovala), anebo pak moralistní křížová výprava v zahraničí (Amerika musí svět předělat). Takže nakonec mu vychází, že nejúčinnější zahraniční politika je realistická, ale v idealistickém hávu – proto čistý realista Nixon a jeho čistý idealista Kissinger nebyli ve své zahraniční politice tak úspěšní, jako byl Reagan, který používal realistickou politiku, ale super-ultra-idealistickou rétoriku.

A tím se dostáváme k jádru věcí. Já nepovažuji realismus a idealismus ani za protiklady, ani za disjunktní alternativy. Opakem realismu není idealismus, nýbrž naivita; a opakem idealismu není realismus, nýbrž cynismus.

Takže realismus a idealismus lze kombinovat – a ti nejlepší zahraničněpolitici státníci 20. století (Churchill, Reagan) tak činili. V případě Blízkého východu to pro nás znamená dvojí: podporovat ty nejvíce liberální režimy jak jen to je možné a udržitelné, ať už jsou, či nejsou demokratické (a zjistíme, že většinou nejsou; že ty nejliberálnější udržitelné monarchie jsou jako ty v Jordánsku a Maroku, po nich na druhém

místě sekulární diktátor Sisi). To je požadavek idealistický. A zároveň podporovat ty režimy, které jsou nejvíce prozápadní. To je požadavek realistický. A zjistíme, že v praxi jsou to v naprosté většině případů tytéž režimy.

Chyba idealismu byla v tom, že byl ztotožňován s šířením demokracie. Ale to nikdy být neměl; mnohem důležitější než demokracie je svoboda. Takže nemáme nutně šířit volby, ale spíše liberální instituce. A volby přijdou až pak.

J. Hanuš: *Ještě mi na Kissingerovi přijde zajímavé, jak náruživě zvažuje ve svém věku technické otázky, otázky nových technologií apod. Věnoval se jim samozřejmě vždy (atomové zbraně a jejich „využití“), nyní jsou to všelijaké technické komunikační prostředky, které ho zřejmě fascinují – a které také mohou měnit nejen způsob vedení moderní války, ale ovlivňují i mezinárodní politiku. Myslíte si, že jsou v tomto směru Kissingerovy úvahy podnětné, zejména v souvislosti s vyspělou americkou technickouází?*

V. Hloušek: Ani Kissinger si přece nemůže dovolit přehlédnout, že se technologie proměňují, a tím také proměňují mezilidskou komunikaci, vedení válek, organizaci propagandy a další klíčové aktivity mezinárodní politiky. Ale upřímně řečeno, není zdaleka jediný, kdo si těchto posunů všímá, a nemá při vši účtě ani žádné detailnější znalosti, které by mohl aplikovat na svou koncepci diplomacie. Osobně se musím přiznat, že mi tyto pasáže připadly v knize nejslabší. Spíše bych to bral jako takovou povinnou úlitbu vědeckotechnologickým změnám než jako nějaký pronikavý vhled do kyberbezpečnosti a podobných oblastí.

J. Hanuš: *Přijde ti to slabé i vzhledem k jeho minulému zájmu o atomové zbraně a v knize například v souvislosti s tím, jak rozebírá možnost zisku nových technologií u Íránu?*

V. Hloušek: Abych pravdu řekl, tak ano. Technologie a technika jsou počítány tradičně mezi významné

zdroje moci v mezinárodních vztazích, je zřejmé, že musíme brát v úvahu jejich vývoj a relativní schopnost jednotlivých států tyto technologie vyvinout a použít, a Kissinger o tom samozřejmě píše také. Přesto trvám na tom, že síla jeho myšlení je v něčem jiném, v důrazu na realistickou diplomacii, na hledání kompromisu, multilaterálních řešení (i když v žádném případě ne za každou cenu), tedy v důrazu na principy rozumné mezinárodní politiky. Zdá se mi, že v knize, o níž diskutujeme, udělal poměrně podstatný vstřícný krok (jasněji než v předchozích textech) směrem k americké idealistické tradici, což podobně jako Roman velmi oceňuji. Ale technologie, to je tady spíše takový ornament modernity.

A. Vondra: Souhlasím s Vítkem, že to je asi nejslabší pasáž knihy. Být tam samozřejmě musí, má-li kniha pojednat světový pořádek (či chaos) v celistvosti, ale Kissingerova síla tkví spíš v kompetenci dějin politiky a teorie rovnováhy moci, zatímco k diskusi o internetu mu schází větší časový odstup. Přesto s některými tezemi ve smyslu, že informační revoluce sice všem zpřístupňuje informace, nikoli ale nutně vzdělání a moudrost, a že tím spíš prohlubuje chaos ve světě na úkor stability a pořádku, v zásadě souhlasím.

R. Joch: Nevím, zda byl Kissinger celoživotně fascinován technologiemi. To, že psal na přelomu 50.–60. let 20. století o jaderných zbraních, nemusí nutně znamenat, že už tehdy byl fascinován novými technologiemi. Tehdy byly jaderné zbraně především součástí strategie, a ta americká v 50. letech byla založena na odstrašení formou následné masivní jaderné odplaty: sovětské tanky překročí západoněmeckou hranici – a my na SSSR vrhneme všechny naše atomovky, takže Sověti nezaútočí. Kissinger namítal, že to platí jen tehdy, když jedna země jaderné zbraně má a druhá nemá; když je ale má i ta druhá – a je schopná je použít –, tak kvůli omezenému konvenčnímu útoku nezačnete globální jadernou válku, jež zničí i vás. Kissinger psal, že musí být důraz na malé taktické jaderné zbraně, jež lze použít v poli, zastavit útok, ale globální jadernou válku nezpůsobí. Kritici namítali, že přesnost nasazení byla malá, ty malé atomovky by zničily i města, a vůbec,

omezená jaderná válka by se brzo vymkla z omezení a eskalovala by v kataklyzma. Což možná byla pravda tehdy, ale myslím, že není pravda teď; nyní nejspíš lze vést a vyhrát omezenou jadernou válku – a těmi velkými, strategickými atomovkami odstrašit protivníka od toho, aby omezenou válku přivedl k neomezené. Ale každopádně pravdivost každé teorie jaderné války by prověřila až praxe a doufejme, že k tomu, alespoň na našem území, nikdy nedojde.

J. Hanuš: *Řekněte mi na závěr, co považujete z knihy Uspořádání světa za nejpodařenější pasáž (mně se například líbí ta „nadějná“, v níž se líčí úspěchy i tragika prezidenta Sádáta a premiéra Rabina), případně se vyjádřete k nějakému tématu, o němž jsme nemluvili a kterému je v knize věnováno hodně místa.*

A. Vondra: Kissinger je silný zejména tam, kde se mu propojují teoretické znalosti s praktickými zkušenostmi z doby, kdy pracoval pro vládu. Pasáže o Číně nebo o Sádátovi a míru mezi Egyptem a Izraelem patří k nejzajímavějším. Ale mám-li něco na knize vyzdvihnout nebo mám-li ji u nás doma doporučit ke čtení, pak je to především kvůli tomu, že nám pomůže pochopit, co můžeme, či naopak nemůžeme v dohledné budoucnosti očekávat od USA. Americká politika – domácí i zahraniční – se mění jako důsledek demografických změn, nástupu nových „elit“ či domácí vzpoury proti tradičnímu establishmentu, a také aspoň relativního poklesu americké moci ve světě. V období těsně před koncem studené války, jakož i v posledních dvaceti pěti letech nám hodně pomohl americký idealismus. Sázka na transatlantickou bezpečnost je osou naší národně-bezpečnostní doktríny a budoucnost USA v ní hraje klíčovou roli. Teď jsme svědky jednak posunu k reálpolitice v USA, v Evropě a jejím okolí a zároveň celkové redistribuce moci ve světě. Je to svět, ve kterém budeme zřejmě muset více spoléhat sami na sebe. Je to svět, ve kterém nemusí přežít ani instituce, které považujeme za základ našich mezinárodních vztahů. Je pro nás jako menší stát důležité, aby budoucí světový pořádek nebyl výsledkem jen chladné kalkulace reálpolitiků (na kterou nemáme a nebudeme mít žádný

vliv), ale aby také odrážel ideály svobody, demokracie, volného trhu a mezinárodní spolupráce (zde svůj vliv můžeme mít). Kissinger píše, že uměním státníků je najít rovnováhu mezi mocí a legitimitou. Právě o to jde. A v jeho poslední knize se můžeme v mnohém poučit o tom, co je žádoucí a co reálné, a co je naopak nežádoucí či nereálné. Proto stojí za to knihu číst.

V. Hloušek: Souhlasím se Sašou. Silné jsou ty části knihy, kde Kissinger odkazuje na věci, které zažil jako diplomat a politik a kde mohl přispět vlastním originálním vhledem. Ale nejdůležitější je jeho důraz na nutnost propojení reálpolitiky a idealismu ve smyslu sledování některých základních hodnot. To je samozřejmě klíčové ve vztahu k politice USA, ale mělo by to být neméně klíčové pro evropské státy a EU jako celek. Když sleduji pokusy EU hrát nějakou relevantní roli v mezinárodní politice, nemohu se ubránit dojmu, že žádné hodnoty nemá a neumí ani tu reálpolitiku. A vrátil bych se i k tomu, co tu, tuším, připomínal Roman. Že svoboda je podstatnější hodnotou než třeba demokracie. Kissinger navíc na řadě příkladů dokumentuje, že svobodu lze také v mezinárodních vztazích poměrně realisticky hájit, protože se na ní jako na parametru chování v mezinárodní politice mohou dohodnout i režimy kulturně a politicky velmi protikladné. To je vlastně Kissingerovo pojetí mezinárodního řádu, které staví nikoliv na pozitivních normách, ale na racionálním chování velmocí mezi sebou. Ale aby velmoci při svých vzájemných kompromisech zcela neignorovaly menší státy, jako se to dělo třeba v době koncertu velmocí 19. století, musejí být součástí té dohody právě některé základní hodnoty.

R. Joch: Na Kissingerovi mě nejvíce fascinuje jeho schopnost sebepropagace. Jsou či byli i jiní myslitelé v jeho oboru co do schopností s ním srovnatelní, ale ani zdaleka tak známí. V druhé polovině 20. století (od roku 1947 až do paralyzující mrtvice v roce 1978) to byl např. James Burnham, v současnosti je zajímavý také velký Kissingerův kritik zprava Angelo Codevilla. Ale

kolik lidí ve světě zná a četlo Burnhama a Codevillu? A přesto považuji za správné a potřebné Kissingera číst – nikoli primárně proto, abychom se od něho (po)učili, nýbrž především proto, že on je americký „Elder Statesman“ s vlivem na uvažování velké části amerického establishmentu. Potřebujeme ho tudíž číst proto, abychom věděli, jak přemýšlí a následně jedná tato nezanedbatelná a zřejmě zvětšující se – tj. driftující od idealismu k realismu – část establishmentu. Jinými slovy, abychom uměli odhadnout, co, jak a proč bude na mezinárodní scéně Amerika provádět.

J. Hanuš: *Děkuji mnohokrát za odpovědi, za ochotu i trpělivost. A Kissingera si přečtu znovu...*

Vít Hloušek (1977), politolog a historik soudobých dějin, působí jako profesor evropské politiky a vedoucí Mezinárodního politologického ústavu Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Kromě problematiky vztahů mezi politickým systémem EU a politickými systémy jejích členských států se věnuje také evropským dějinám a proměnám mezinárodní politiky 19. a 20. století.

Roman Joch (1971), ředitel Občanského institutu, vysokoškolský pedagog (Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické; soukromá vysoká škola CEVRO Institut), publicista, komentátor. Specializuje se na politickou filosofii, americkou politiku a politické myšlení, mezinárodní vztahy a bezpečnostní otázky; je autorem několika knih a esejů na tato témata.

Alexandr Vondra (1961), politik, diplomat, pedagog. Ředitel Centra transatlantických vztahů při CEVRO Institutu, přednáší také na Univerzitě Karlově. V letech 1990–1992 působil jako zahraničněpolitický poradce prezidenta Václava Havla, v letech 1992–1997 byl prvním náměstkem MZV a v letech 1997–2001 velvyslancem v USA. V roce 2006 byl ministrem zahraničí v první Topolánkově vládě, ve druhé Topolánkově vládě měl jako její místopředseda pro evropské záležitosti v letech 2007–2009 na starosti české předsednictví v Radě EU. V Nečasově vládě byl v letech 2010–2012 ministrem obrany. V letech 2006–2012 byl senátorem za ODS.

Sociální prevencí k prevenci svobody

ALEŠ VALENTA

Když za války psal F. A. von Hayek svou *Cestu do otroctví*, netušil, že kromě hospodářského socialismu povedou do otroctví ještě jiné cesty. Málokdo si tehdy dokázal představit, že nedlouho poté ovládne veřejnou diskusi na Západě radikální neomarxistická levice, jejíž rovnostářskou ideologií sycený aktivismus se rozproudí mnoha směry, které budou vůči svobodě více či méně nepřátelské.

Prevence jako součást moderní společnosti blahobytu se prosadila nejprve ve zdravotnictví. Její jednoznačně pozitivní důsledky, zejména pokud jde o očkování dětí proti nakažlivým chorobám, byly dlouho považovány za nezpochybnitelné. V poslední době, v souvislosti s enormním nárůstem počtu chorob, jimž se má předcházet, není již prevence přijímána jednoznačně. A to ani ze strany lékařů, jak potvrdila například diskuse uspořádaná v IVK v červnu 2014.¹ Skutečností je, že pouhá návštěva některých ordinací může u slabších povah vzbudit strach z přemíry potenciálních nemocí, před nimiž sugestivně varují četné plakáty a letáky. Někteří lékaři a ekonomové se nicméně vyslovili pro povinné preventivní prohlídky. Zatímco nad ekonomickou efektivitou takového opatření visí otazník, jisté je, že již tak vystrašená populace by se nemocí a smrti začala bát ještě více – vždyť přece skoro vždycky jednomu „něco“ najdou. A svobodě, tj. v tomto případě odpovědnosti za vlastní zdraví s přiměřenou mírou rizika, strach rozhodně neprospívá.

Jestliže zdravotní prevence se dnes stává pro svobodu jedince vážnou hrozbou, pak skutečnou pohromou je prevence sociální, jež se etablovala nejprve v podobě tzv. postpenitenciární péče čili prevence kriminality. Snaha o převýchovu propuštěných pachatelů a jejich začlenění zpět do společnosti dostala na Západě v šedesátých letech významný impuls v podobě filosofické teorie, vedoucí fundamentální útok proti údajně represivnímu charakteru západní společnosti.² Zloči-

nec se v tomto pojetí změnil v oběť, jejíž individuální (zlo)čin má *vždy* kořeny ve společenském útlaku. Přesun viny z pachatele na společnost vedl ke snižování trestních sazeb za těžké zločiny, k „humanizaci“ vězeňství, k přehlížení obětí a utrpení jejich blízkých, a posléze k novým trestným činům předčasně propouštěných zločinců. Dialektickým završením této specifické odnože západního „humanismu“ je výrok norského profesora kriminologie Nilse Christieho z roku 1996, že zločin vlastně neexistuje...³

Expanze sociální prevence

Charakteristickým rysem sociální prevence je 1) neustálá expanze do dalších segmentů společnosti; 2) postupná rezignace na reálné cíle ve prospěch snahy o úplné potlačení inkriminovaného jevu. Jedná se o zřejmý projev silícího utopického zápalu západních elit, které se odmítají smířit s lidskou nedokonalostí, již na úrovni praktické sociální politiky odpovídá úsilí o *pouhou* redukci negativních jevů, které není možné zcela odstranit, aniž by se za to zaplatilo omezením či ztrátou svobody anebo hrubým, v konečném důsledku vysoce škodlivým zásahem do lidské přirozenosti. Nižší obecná kriminalita v komunistických státech ve srovnání se svobodným světem byla vykoupena právě za tuto cenu.

Expanze prevence mimo oblast kriminality, na niž byla v reálném socialismu z ideologických důvodů omezena, nabrala po roce 1990 rychlý spád. Z velké části šlo o ideový import ze Západu, zprvu zejména z OSN (ochrana dětí) a postupně stále více ze sociálně-inženýrského milieu Evropské unie a Rady Evropy. Škála oblastí, do nichž má stát ve jménu práv, blaha a štěstí lidských bytostí aktivně vstupovat, se neustále rozšiřuje. Brožura o sociální prevenci z roku 1992 zařazuje mezi sociálně problematické jevy např. nízkou úroveň výchovné funkce rodiny, sociální nezralost mladých manželství,

sníženou úroveň výchovné funkce školy, problémy v oblasti trávení volného času, nezaměstnanost a dokonce i „krizové životní situace“.⁴ Zadáme-li do vyhledávače v katalogu Národní knihovny heslo „sociální prevence“, objeví se skoro 800 položek, jež výše uvedené, prevenci údajně vyžadující jevy doplní např. o násilí na ženách, mužích (!) a seniorech, xenofobii a rasismus, bezdomovectví, užívání tabáku a alkoholu, sebevraždy, sociální vyloučení, ochranu seniorů před nástrahami moderních technologií, ztrátu bydlení, chudobu, životní selhání a v neposlední řadě rozsáhlou skupinu jevů týkajících se dětí, které si zaslouží zvláštní pozornost.

Již pouhý tento výčet demonstruje výmluvně absolutní, totální povahu moderního pojetí sociální prevence. Ukazuje se, že předmětem jejího „zájmu“ se může stát *každý*. Doširoka rozevřená náruč preventistů je připravena přijmout ženy, děti i muže, staré i mladé, bohaté i chudé, zdravé i nemocné. Prevence se dnes začíná vlamovat téměř do každé životní situace, jež *vždy* skrývá potenciál rizika a nebezpečí, takže se snadno může změnit v „krizovou životní situaci“ nebo „životní selhání“. Práce, partnerské vztahy, sport, výchova dětí, zábava, dovolená – vše se stává polem pro aktivistické šířitele svůdné představy o huxleyovském „krásném novém světě“ bez násilí, nenávisti, nemocí a strádání. Je to protipól přirozeného, tj. nedokonalého světa, v němž trvale a nevykořenitelně koexistuje radost a starost, dobro a zlo, veselí a smutek, potěšení a utrpení, bolest a libido. Úporná snaha potlačit negativní stránky našeho pobytu na světě nutně vede k pohodlnosti a oslabení psychické odolnosti člověka, jež vzniká ze střetu s odvrácenou stranou života a je jednou z podmínek svobodné lidské existence. Již Kant postřehl, že zdaleka ne všichni lidé jsou ochotni převzít odpovědnost za svůj život, nicméně liberální demokracie není bez zodpovědných a samostatných jedinců myslitelná.⁵ V tomto smyslu platí, že excesivní pojetí sociální (a koneckonců i zdravotní) prevence podryvá základy svobodné společnosti.

„Věda“ a praxe v oblasti sociální péče

V České republice dnes existuje mohutná pyramida sociálně preventivní péče, jejímž vrcholem je ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV) a pomyslnou základnou stovky sociálních kurátorů na městských úřadech.

Zatímco v devadesátých letech se ministerstvo zabývalo převážně otázkou zaměstnanosti a práce, nejpozději od vstupu ČR do EU se stalo hlavním nástrojem prosazování sociálního inženýrství ve společnosti, což dokládá založení speciálního oddělení prevence. V současnosti se s podporou MPSV budují regionální integrovaná centra prevence, byla vypracována metodika prevence ztráty bydlení a řeší se „politika stárnutí“, neboť ani zestárnout už nelze bez preventivního dohledu státu, resp. Velkého bratra z Bruselu, jenž v roce 2012 vyhlásil *Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity*.⁶ Dalším projektem je *Obec přátelská rodině*, přičemž „přátelský“ je zde nutno chápat dialekticky jako ještě aktivnější zasahování sociálních kurátorů do rodičovských pravomocí. V letech 2008–2009 byl ministerstvem zadán projekt *Stres na pracovišti – možnosti prevence*. Experti ze Sociologického ústavu přitom mj. vypracovali „typologii stresorů“, k čemuž patrně není potřeba nic dalšího dodávat.⁷

Expanzivní povahu fenoménu prevence lze dobře ilustrovat na „Konceptu prevence a řešení bezdomovectví“, přijaté v srpnu 2013 vládou Jiřího Rusnoka s platností do roku 2020.⁸ Jejím základem je tzv. „komplexní model práce s bezdomovci“. Bezdomovectví není stav, nýbrž „proces“, konstatují autoři koncepce, takže bude nutno jej řešit důsledně počínaje osvětou již od školních let až po návrat bezdomoveckého „klienta“ zpět do normálního života. Má se přitom cíleně působit na širokou veřejnost [!?] a v neposlední řadě zavést „uceleňný informační systém o bezdomovcích“. A nejlépe také o potenciálních bezdomovcích, kterých může být podle odhadů expertů až 100 000, takže by stát mohl začas disponovat další bohatou databází ke kontrole občanů. Charakteristická je rovněž terminologie, s níž koncepce operuje. Vedle dnes již univerzálního politicko-korektního pojmu „klient“, jehož sociálně a psychologicky sterilizační potenciál je všeobecně podceňován, jsou zde použity termíny „extrémní sociální vyloučení“ a „sociální rehabilitace“. Oba jsou typickými produkty sociálně-inženýrského myšlení soudobých elit, jehož základem je pojetí společnosti jako řádu nikoli spontánního, vyrostlého, nýbrž vytvořeného, do něž je nutno neustále zasahovat a aktivně jej řídit.⁹

„Vědeckou“ základnu sociální péče a sociální prevence vytvářejí kromě Sociologického ústavu AV ČR

katedry a ústavy sociální práce, resp. sociálních studií, které existují skoro na všech státních vysokých školách. Jednou z největších je Katedra sociální práce FF UK, kde působí 32 (!) vyučujících. Někde vznikla i specializovaná pracoviště, jako např. Centrum prevence rizikové virtuální komunikace na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. „Evropské“ úrovně v oblasti sociální práce dosáhla Ostravská univerzita, kde byl ve spolupráci s několika dalšími zahraničními univerzitami založen Evropský výzkumný institut sociální práce (ERIS). Jeho základním výstupem je elektronický *Web Journal*, v němž je prevence rovněž výrazně tematizována, jak dokládá ročník 2011, celý věnovaný ochraně dětí, či stať *Rizikové situace v senioriském věku*.¹⁰ Absolventi kateder a ústavů sociální práce nacházejí namnoze uplatnění v tzv. nevládních neziskových organizacích, jejichž rozvětvená infrastruktura se stala nepostradatelnou součástí neustále se rozrůstající sociálně preventivní péče.

Útok na dítě a rodinu

Nejhorších zločinů se levicovní sociální inženýři dopouštějí na rodině. Je to pochopitelné, protože rodina je největší překážkou stojící v cestě jejich důležitému cíli – podrobit každé dítě maximálnímu státnímu dozoru a ideologické indoktrinaci. Prostředkem, jak toho dosáhnout, je formulace co nejšířejí pojatých práv dětí a jejich preventivní ochrana vůči okolí včetně rodičů. Legislativním východiskem dnešních evropských norem a postupů v této oblasti je deklarace práv dítěte přijatá OSN v roce 1959.¹¹ Týrání dětí je zajiště mimořádně odporná záležitost a má být právem trestáno, nicméně dnešní fanatické tažení proti jakémukoli „násilí“ na dětech, resp. mezi dětmi již dávno překročilo rozumnou mez a stalo se přímým útokem proti intimitě a soukromí rodiny. Deklarace postuluje mj. tato dětská práva: zdraví, přiměřená výživa, bydlení, lékařská péče, vzdělání, hra a zotavení. Lze namítnout, že formulace těchto krásných, leč ryze utopických cílů, máme-li na mysli *všechny* děti, ať už v jednom městě, státě, neřku-li na celé planetě, je pouze ideálem. Omyl. Spojené národy, tj. konkrétně Úřad vysokého komisaře pro lidská práva, dětský fond UNICEF a Světová zdravotnická organizace, vedou od té doby zápas za práva

dětí s rostoucí vehemencí a mnohé státy kupodivu naslouchají a poslouchají. Nikdo přece nechce být prohlášen za nepřítele dětí.

Po třiceti letech vypracovala OSN novou Úmluvu o právech dětí (Convention on the Rights of the Child, 1989), v níž se dětem v rámci čtyřicetibodového prohlášení přiznávají četná další práva.¹² Patří mezi ně svoboda projevu, myšlení, svědomí, náboženství a sdružování,¹³ jakož i právo na odpočinek a volný čas. Vrcholu tvořivosti dosáhli autoři tohoto pozoruhodného dokumentu ve formulaci právního nároku dětí účastnit se kulturního a uměleckého života!¹⁴ Chybí už jen právo na neomezenou sexuální seberealizaci, ale tento nedostatek globální elity jistě brzy odstraní. V roce, kdy se ve středovýchodní Evropě zhroutil komunismus, vzniká tedy na půdě ctihodné světové organizace úmluva, která – jak konstatuje v obsáhlé studii Stephen Baskerville – nejen postuluje absurdní výčet nerealizovatelných práv, ale mimoto vydává neštěstí a smutný osud dětí v chudých zemích za „zločiny“ jejich vlastních rodičů, kteří mají být kriminalizováni a zbaveni práv na výchovu svých dětí.¹⁵ Za tím účelem podrývá nejen národní suverenitu, ale i autoritu volených zástupců na státní, regionální i místní úrovni, kteří se všichni mají podříditi vůli byrokratů v OSN. Pod rouškou nedefinovatelného „nejlepšího zájmu dítěte“ podniká úmluva fatální útok na rodičovství jako takové; podle OSN děti vlastně nepotřebují rodiče ani rodinu, neboť nejlepším ochráncem jejich práv bude stát, řídící se nařízeními „humanistů“ v OSN.¹⁶

Nedospělý lidský jedinec, obtížený a dezorientovaný záplavou práv a nároků, musí být nicméně stále účinněji chráněn před nástrahami, nebezpečími a riziky dnešního světa. A tak se můžeme dočíst o nutnosti prevence traumatu, závislosti a záškoláctví, o prevenci protidrogové, předcházení problémům v chování žáků, prevenci rizikového chování v ústavní výchově, poruch komunikace u mladších dětí atd. Největší pozornost dětských „preventistů“ se však vztahuje na násilí, jak dokládá *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008–2018*, přijatá za éry ministryně pro lidská práva a menšiny D. Stehlíkové, která se kdysi neúspěšně pokusila – po skandinávském vzoru – kriminalizovat rodičovský pohled. Desetistránkový materiál vznikl v reakci na první Světovou zprávu o násilí

na dětech, vypracovanou OSN v roce 2002 a obsahující doporučení, aby všechny členské státy v rámci prevence násilí na dětech vypracovaly své národní strategie. Jeho autorky nenechávají nikoho na pochybách, že považují všechny rodiče za potenciální násilníky a agresory, které je nutno postavit pod permanentní kontrolu státu.¹⁷

Základním východiskem zprávy je tvrzení, že 1) statistická data o násilí na dětech, resp. mezi dětmi jsou dramaticky podhodnocená; 2) jakékoli fyzické i psychické potrestání dítěte je zlem.¹⁸ Odtud jsou vyvozovány radikální metodologické a terminologické konsekvence, jako je převýchova rodičů za aktivní účasti dětí k „pozitivnímu rodičovství a porozumění základním potřebám a právům dětí“, a plejáda pojmů navozujících atmosféru, v níž se nejenom každý fyzický kontakt rodiče a dítěte, ale i každé slovo může stát *násilím nízké intenzity, psychickým násilím, citovým týráním, verbálním útokem na sebevědomí dítěte* apod. Preventisté jsou v tomto ohledu vskutku děsivě důslední: každá pranice, zatahání děvčete za cop, jakákoli nevinná hádka rodičů, ba i projev *neprůměřených ambicí dospělých členů rodiny* (!) se v jejich pojetí mění z normálních a běžných situací v újmu a týrání dětí. Orwellovský duch je přítomen v každém odstavci tohoto textu, ale vrcholu dosahuje preventistický furor v poslední části nazvané „Participace dětí“, jež obnáší takovou míru lži a manipulací dětmi, jaké snad nedosáhl ani komunismus. Čtenáři je sděleno, že „téměř všechny děti“ (!!) podporují realizaci Strategie a jsou ochotné se do ní samy aktivně zapojit, přičemž největší zájem projevují o vzdělávání dospělých! „Velký zájem“ prý u dětí také vzbudilo právo na výchovu bez násilí, jehož užití děti „jednoznačně odsuzují“. Závěrem autorky konstatují, že děti si přejí, aby do „čela Strategie“ byla jmenována osobnost, která má „opravdový zájem o děti“, přičemž samy navrhly několik osobností uměleckého a sportovního života...¹⁹

Realizace komplexní „ochrany“ dětí u nás i v jiných západních zemích probíhá pravděpodobně pomaleji, než by si její původci přáli. Přinejmenším v teorii však platí, že sotva padesát let po porážce nacismu a nedlouho po pádu komunismu zavelel zdegenerovaný západní „liberalismus“, jehož duch je v OSN původcem všech těchto aktivit, k bezprecedentnímu útoku proti rodině

a lidské přirozenosti. Jeho protagonisté plánují a prosazují nejzhebnější zneužití dětí v dějinách. Mravně a citově nehotoví, nezralí a nedospělí jedinci se mají stát převychovateli a bezmála soudci svých rodičů! Morální a společenská tragédie, která se již mnoho let odehrává zejména ve Spojených státech a ve Skandinávii (soudní žaloby dětí vůči rodičům, udávání rodičů za pohrabeček vlastnímu dítěti, odebírání dětí rodičům), se má ještě prohloubit a zahrnout celé lidstvo. Jak je možné, že tento atentát na lidskou přirozenost a zdravý rozum naráží ve vládách a parlamentech na tak malý odpor? Zdá se, že ve změkčilé a tragicky zfeminizované společnosti stačí, aby se odhodlaná zájmová skupina zaštitila bezpečím a zdravím jako svým hlavním cílem a zašermovala přitom náležitě (sou)citem, a dokáže prosadit cokoli. Nevěřím, že většina ministrů u nás či jinde, kteří preventistické atentáty na svobodu a lidskou přirozenost schvalují, s nimi souhlasí. Mnozí je patrně vůbec nečetli, a pokud ano, podlehlí morálnímu vydírání jejich předkladatelů, ale hlavně byli a jsou přesvědčeni, že mají na starosti důležitější úkoly, než jsou „bezvýznamné“ záležitosti týkající se školní a rodičovské výchovy. Berou tak ale na sebe spoluodpovědnost za výchovu závislých, vystrašených a manipulovaných bytostí, které se budou v dospělosti až příliš často se svými problémy obracet na pečovatelský stát a jeho ochotné úředníky. Spoluodpovědnost za bezvadně vydlážděnou cestu do otroctví.

Síla a slabost sociálního inženýrství

Systém sociální péče a sociální prevence obestřel moderní západní společnost hustou, pro většinu občanů namnoze neviditelnou, nicméně účinnou sítí kontroly a dohledu, jejíž smysl je v zásadě totožný s někdejšími plány totalitních vládců: komplexní státní „péče“ o občana od kolébky po hrob. Jinak řečeno – ze společnosti se má stát gigantická mateřská škola, jak pravila před časem výstižně jistá novinářka, komentující program německých Zelených. Sociální prevence se vpravdě stala prevencí svobody. Vysoký stupeň její společenské virulence má též zdroj, jako je tomu u rovnosti – *neohraničitelnost a nevztažitelnost* k čemukoli pevně ukotvenému v řádu věcí. Prevence a rovnost, jakmile jsou jednou vrženy do veřejného

prostoru, z nějž byl vytěsněn rozum jakožto základní formativní prvek, svádějí permanentní zápas s realitou, kterou neustále „překonávají“ a „předefinovávají“. Jejich charakter je *hyperreálný*, což vyplývá z absolutního cíle, o nějž usilují. V případě prevence násilí na dětech je jím úplné zamezení násilí, jehož nezbytným předpokladem je kontrola rodinného života. Pokud preventisté prosadí kupř. zákon, podle něhož všechny domácnosti s dětmi budou jednou za kvartál navštěvovány sociálním kurátorem, který se bude za přítomnosti rodičů dotazovat dětí, zda nebyly bity a nemají hlad, je zřejmé, že to je jen první krůček. V dalších fázích bude potřeba zvýšit frekvenci návštěv, v rámci autenticity dětských výpovědí zamezit přítomnosti rodičů, zaměřit se též na velmi důležitý aspekt sexuálního zneužívání atd. Potenciál (morální i technologický) permanentního zdokonalování „ochrany“ dětí je nevyčerpatelný. Patříčně vyškolení preventisté mohou ostatně kdykoli odhalit v dětské psychice nové „slabé“ místo, jež bude nutno rovněž chránit před ohrožením.

Na stránkách Katedry sociální práce FF UK, hrazených mimochodem z Evropského sociálního fondu (ESF), se lze dočíst, že její pracovníci se mj. zabývají prevencí závislosti na sociálních službách. Zde se kruh uzavírá: pečovatelský stát nejprve zahrne společnost až k zadušení svými sociálními službami, a když se na nich lidé stanou podle očekávání závislí, začne je z této závislosti léčit... Je-li ještě vůbec možno se ze svěřací kazajky sociální prevence vymanit, pak prvním krokem musí být „renesance rozumu“, o níž ve stejnojmenné knize píše Jiří Krupička.²⁰ Odtud vede cesta k obnovení autority národních elit a ukončení automatického přejímání legislativy z nadnárodních struktur, jakož i k odchodu z Evropské unie, resp. rozpadu EU. Následné přerušení penězovodu z Bruselu by okamžitě zasadilo smrtelnou ránu místní infrastruktuře sociálního inženýrství, jež je z velké části napojena na ESF. Dalším nezbytným a možná nejtěžším krokem by byla radikální redukce tzv. humanitních studií na vysokých školách, především sociologie, psychologie, politologie, religionistiky a jejich rozmanitých derivátů, z jejichž početných absolventů se rekrutují neaktivnější levicově liberální kádry. Nedávno se jako vůbec první stát k tomuto rovněž ekonomicky dobře zdůvodnitelnému kroku odhodlalo Japonsko.²¹

Předcházející argumentace nesměruje k popření smysluplnosti prevence jako takové. Prevence kriminality, protidrogová prevence, předcházení některým chorobám jsou jistě záslužné aktivity, pokud *kolektivní rozum* (J. Krupička) bdí nad jejich přiměřenou aplikací. Přiměřenost lze v případě postpenitenciární péče nebo zdravotní prevence poměřovat v neposlední řadě svobodnou vůlí toho, jemuž je adresována; právě svobodná vůle informovaného dospělého člověka by měla být vždy rozhodujícím kritériem pro vstup do příslušného programu prevence. Pokud jde o celkový rozsah sociální ochrany ve společnosti, mohla by se dnešní supermoderní euroamerická civilizace inspirovat středověkem a raným novověkem. V oněch dobách požívali společenské ochrany pouze vdovy a sirotci, k nimž později přibývali zestárlí a nemocní poddaní, pro něž šlechta a stát zakládaly špitály a chudobince. Je zřejmé, že opuštěné děti, (velmi) staří lidé, jakož i duševně nemocní a invalidé jsou i dnes těmi skupinami, které si nejvíce zaslouží ochranu a *přiměřenou* státní péči.

Nejcharakterističtější rysem vývoje západní společnosti v posledních padesáti letech je neustálé posilování státu. Obrovský nárůst finančních prostředků, které procházejí státním rozpočtem, umožnil vládám realizovat rozsáhlé sociální programy pro chudé, slabé, znevýhodněné či „ohrožené“. Pouhá pomoc však přestala dostačovat, takže se zrodila myšlenka sociální „prevence“, jejíž povaha nevyhnutelně ústí do vysoce aktivistických a sociálněinženýrských postupů. Vládnoucí levicově liberální elity tím získaly další neobyčejně účinný nástroj ke kontrole, disciplinaci a převýchové obyvatelstva. Sociálně preventivní programy jsou hrazeny z velké části z peněz Evropské unie, čímž je zároveň zodpovězena i případná otázka, jakým způsobem by bylo možné tuto antiliberální politiku zredukovat a udržet v přijatelných mezích.

Poznámky:

¹ *IVK v roce druhém. Výběr textů*. Publikace č. 15/2015. Institut Václava Klause 2015, s. 237–240.

² Foucault, Michel: *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris 1975; Marcuse, Herbert: *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. Praha 1991. K frankfurtské škole, k níž Marcuse patřil, obecně např. Valenta, Martin: *Revoluce na pořadu dne. Kritická teorie frankfurtské školy a její recepce v německém*

protestním levicovém hnutí šedesátých let dvacátého století, *Frakci Rudé armády a německé straně Zelených: diskurzivní analýza*. Praha 2011.

³ *Die Freie Kriminologische Enzyklopädie*, heslo: Nils Christie; <http://www.kriminologie.uni-hamburg.de/wiki/index.php/Hauptseite>.

⁴ Voňková, Jiřina: *Sociální prevence ano, či ne?* Praha 1992.

⁵ V roce 1784 Kant napsal: „Lenost a zbabělost jsou příčinami, proč lidé z velké části ... rádi po celý život zůstávají nesvéprávní, a proč je pro jiné tak snadné vydávat se za jejich poručníky... Když [poručníci] nejdřív ohlupili své stádce a pečlivě zařídili, aby se tito klidní tvorové neodvažovali ani na krok bez vodítka, na které je uvázali, tak jim potom ukazují nebezpečí, která jim hrozí, pokusí-li se chodit sami.“ Kant, Immanuel: *Zodpovězení otázky: Co je osvícenství*. In: Kant, Immanuel: *Studie k dějinám a politice*. (Uspořádali Milan Sobotka a Karel Novotný). Praha 2013, s. 148–149.

⁶ Viz <http://active-ageing-2012.eu/>.

⁷ Závěrečná zpráva dvanáctičlenného(!) týmu pod vedením ing. Lenky Svobodové je k dispozici na adrese http://www.mpsv.cz/files/clanky/9134/Zaverecna_zprava_STRES_2009_a_prilohy.pdf.

⁸ Viz http://www.mpsv.cz/files/clanky/16192/TZ_100913a.pdf.

⁹ Srov. Hayek, Friedrich August: *Právo, zákonodárství a svoboda*. (Nový výklad liberálních principů spravedlnosti a politické ekonomie.) Díl I. Praha 1991, s. 38–54. Spontánní řád označuje Hayek také jako „kosmos“, zatímco pro řád vytvořený používal pojem „taxis“.

¹⁰ Nytra, Gabriela – Vontorová, Zuzana: Risk Situations in Senior Age. *ERIS Web Journal* 2/2014, s. 25–33.

¹¹ Viz <http://www.humanium.org/en/childrens-rights-history/references-on-child-rights/declaration-rights-child/>.

¹² Viz <http://www.humanium.org/en/convention/text/>.

¹³ States Parties recognize the rights of the child to freedom of association and to freedom of peaceful assembly. (čl.15)

¹⁴ States Parties shall respect and promote the right of the child to participate fully in cultural and artistic life and shall encourage the provision of appropriate and equal opportunities for cultural, artistic, recreational and leisure activity. (čl. 31/2)

¹⁵ Baskerville, Stephen: Sex and the Problem of Human Rights. *The Independent Review*, 2011, sv. 16, č. 3, s. 361.

¹⁶ Přesně v tomto duchu vyrukovala nyní extremistická strana německých Zelených s návrhem, že by děti měly mít kromě svých biologických rodičů ještě dva tzv. „sociální rodiče“. Srov. Junge Freiheit: *CDU: Die Elternmodell der Grünen ist „Kopfgeburt“*, 6. 9. 2016.

¹⁷ Eva Vaníčková a kol.: *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008–2018*. Praha 2009.

¹⁸ Tamtéž, s. 8–10.

¹⁹ Tamtéž, s. 16.

²⁰ Krupička, Jiří: *Renesance rozumu*. Praha 1994.

²¹ Hampl, Petr: Proč japonské univerzity omezují a ruší humanitní obory. *Neviditelný pes*, 8. 1. 2016.

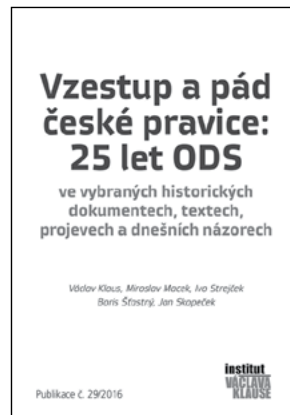
Aleš Valenta (1964), historik a archivář, zabýval se raně novověkou šlechtou. V současnosti je analytikem Institutu Václava Klause se zaměřením na Německo.



Institut Václava Klause nabízí knihu **Dušana Tříšky „Ekonomie jako osud“** (2016), která shrnuje nejvýznamnější autorovy české texty za posledních 25 let. Kniha mapuje Tříškův podíl na transformaci české ekonomiky (zejména privatizaci), vyzdvihuje přínos k rozvoji českého ekonomického myšlení a diskutuje zajímavé oborové přesahy, např. vztah ekonomie a práva. Předmluvu napsal **Václav Klaus**.

248 stran, 100 Kč.

institut
VÁCLAVA
KLAUSE



Institut Václava Klause nabízí sborník **„Vzestup a pád české pravice: 25 let ODS“**, která mapuje výročí vzniku Občanské demokratické strany. Publikace obsahuje významné projevy Václava Klause z doby, kdy byl předsedou ODS, i doby následující. Do sborníku přispěli **Václav Klaus, Miroslav Macek, Jan Skopeček, Boris Šťastný a Ivo Strejček** (editor sborníku).

94 stran, 100 Kč.

objednávky na: www.institutvk.cz

„Není čeho se bát“

*Rozhovor s Danielem Hannanem o britském referendu,
o podstatě krize Evropské unie a o iluzi neměnnosti*

DANIEL JOHN HANNAN (1971) je člen britské Konzervativní strany, generální tajemník Aliance evropských konzervativců a reformistů (AECR), spisovatel a komentátor. Euroskeptik, obhájce volného trhu, lokalismu a přímé demokracie. Podporuje britsko-americké partnerství a hlubší spolupráci anglofonních zemí. Nepatří mezi typické stranické špičky, nikdy nebyl členem britského parlamentu. Namísto toho už od roku 1999 zasedal v Evropském parlamentu, kde dlouhodobě kritizoval postupující evropskou integraci, bojoval proti ratifikaci Lisabonské smlouvy a spoluzakládal konzervativní parlamentní frakci. Byl jedním z nejaktivnějších obhájců odchodu Spojeného království z Evropské unie. Ačkoli měla kampaň za odchod (Vote Leave) mediálně výraznější tváře, právě Hannan je často považován za ideového otce Brexitu, jenž pro svůj cíl trpělivě pracoval dlouhá léta.

S Danielem Hannanem jsme hovořili na konferenci AECR, která se konala v polovině září v Praze.

Petr Dvořák

Na úvod bych se vás rád zeptal, co vlastně referendum o Brexitu pro Spojené království znamenalo. Pokud byste měl stručně shrnout, o co skutečně šlo a jak bude referendum v budoucnu figurovat v národním povědomí, co byste řekl?

Myslím, že to byla v mnoha ohledech mimořádná událost a mimořádný úspěch, a to kvůli nerovnováze sil. Nevzpomínám si na jinou kampaň, v níž by všechny elity, celý britský establishment stál takto jednotně na jedné straně. Předsedové všech stran, velké firmy, velké banky, Federace odborových svazů, Britská lékařská komora, Svaz zemědělců, Konfederace britského průmyslu, všechny think-tanky, všechny univerzity. Všichni samozřejmě čerpali prostředky z Evropské unie, ale nepřiznali to.

A také všechny evropské vlády, které Davidu Cameronovi dlužily laskavost. (Ovšem to je mezi hlavami států běžné, že si navzájem pomáhají.) Všichni se seřadili do jednoho zástupu a doporučovali hlasovat pro setrvání v Evropské unii. Britové ale nebrali žádný ohled na všechny ty hrozby a šikanu a 23. června zdvořile řekli: Ne, tohle se nám nelíbí, ukažte nám

něco jiného. A byl to opravdu hlas proti politické unii a za více demokracie.

Dost velká část britských konzervativců ale tento náhled nesdílí...

Hodně zastánců setrvání v EU se přes noc stalo experty na to, co druhá strana doopravdy chtěla. Od referenda jsem slyšel už tisíckrát, že šlo jen o imigraci. Každý, kdo mi tohle řekl, hlasoval pro setrvání. Naprosto každý. Ale víte, co říkají profesionální volební analytici – buď můžeme hádat, nebo se můžeme zeptat. Přímo ten den se konal obrovský exit poll, kterého se účastnilo přes 12 300 lidí. A jaký důvod zastánci odchodu zmiňovali jako nejčastější? Obnovení demokratické kontroly. A to velmi přesvědčivě. Imigrace byla s velkým odstupem druhá. A dokonce i mezi lidmi, kteří zmiňují imigraci, je jen málo těch, kteří požadují minimalizaci imigrace ze zemí EU. To, co chtějí, je nějaká možnost kontroly.

Bojí se také o svou bezpečnost. Krátce před referendem jsme měli takovou kauzu se snachou jednoho kazatele Islámského státu, která byla předtím

odsouzena k vězení. A po vypršení trestu jsme ji nemohli deportovat, i když nebyla britskou občankou. Její syn se narodil v Británii, měl evropské občanství, takže Evropský soudní dvůr rozhodl, že by to porušilo práva občana Evropské unie. A takových případů bylo mnohem více.

Pokud jde o lidi, kteří jako důvod pro hlasování pro odchod zmiňují imigraci – nedávno vyšla analýza pod vedením Sundera Katwaly. To je zastávce setrvání, umírněný levičák, který vede organizaci pro asimilaci etnických minorit. Podle této zprávy 84 % Britů říká, že by evropští občané žijící v Británii měli zůstat. Pouze 12 % říká, že potřebujeme méně kvalifikovaných pracovníků z EU. Takže tvrzení, že v referendu šlo jen o imigraci, prostě neodpovídají skutečná data.

Dobrá. I když ale téma imigrace vynecháme, sám jste zmínil, že referendum bylo neobvyklé kvůli tomu obrovskému rozporu mezi elitami a lidem.

Ano, to je mnohem přesnější hodnocení.

Referenda v sobě ale vždycky propojují různé zájmy a motivace – viz francouzský a nizozemský případ. Do jaké míry to v Británii bylo spíše obecné třídní hlasování, hlasování nespokojených proti establishmentu?

Establishment v tom určitě hrál roli. Každý, kdo dosud pochyboval, zda něco jako britský establishment pořád existuje, už dnes nepochybuje. Před referendem jsme v *The Times* každý týden mohli vidět dopis od některých velmi vlivných lidí: jeden týden od univerzitních rektorů, další týden od ekologických aktivistů, pak to byli herci, po nich kapitáni průmyslu. Všichni nám říkali, co máme dělat: Poslouchej, človíčku. Víme, co je pro tebe nejlepší, a přikazujeme ti, abys hlasoval pro Británii v EU. Nikdy ale nezmínili, že na tom měli osobní zájem.

Byl tam třeba dopis šéfů třiceti dvou velkých korporací. (Původně říkali, že jich bude osmdesát ze sta největších, ale nakonec sehnali jen těch třicet dva.) A ti napsali, že je třeba zůstat v EU. Stačilo pět minut googlování a bylo jasné, že tyto společnosti za poslední půlrok utratily 20 milionů eur na lobbování v Bruselu – a následně dostaly 120 milionů v evropských grantech. Z pohledu akcionáře musíte ocenit tu 600% návrat-

nost investice. Ale skutečnost, že to bylo v zájmu hrstky privilegovaných nadnárodních korporací, nepřesvědčila normální lidi, že je to v zájmu nás všech.

Velmi zajímavá mi přišla ta ostrá odezva poté, co přišly výsledky. Odpusťte můj omezený vnější pohled, ale minimálně v médiích to působilo až nezvykle „nebritsky“, protestovat proti platným výsledkům.

To ano. Neměli bychom však udělat tu chybu myslet si, že nejhlasitější zastánci nějaké myšlenky jsou ti nejtypičtější. Takže je určité pravda, že v televizi, v novinách a v bublině sociálních sítí se zastánci setrvání chovali jako tříleté děti, kterým něco seberete: leželi na podlaze, kopali nohama a křičeli „Jak jste to mohli udělat?“ nebo „Všichni jste rasisté“. Ti nejhlasitější lidé ale nebyli ti nejobvyklejší. Většina zastánců setrvání v EU teď chce, aby Británie uspěla. A jen velmi, velmi málo z nich chce nové referendum. Většina zastánců setrvání má přátele nebo příbuzné, kteří hlasovali pro druhou možnost – a platí to i opačně. Takže ne všichni si myslí, že jsme rasisté. Jen o nich prostě tolik neslyšíme. Ti, o kterých slyšíme, jsou ti rozmazlení.

A ti podle mě dělají jednu velkou chybu. Myslím, že by bylo zcela adekvátní, kdyby zastánci setrvání řekli: Dobře, výsledek byl velmi těsný, 52:48, není to mandát pro radikální přerušení všech našich vazeb na EU. Musíme spíš najít nějaký kompromis, který bude přijatelný pro všechny – něco, s čím se budou obě strany nějak schopny smířit. Kdyby řekli toto, byl by to velmi silný argument, protože je pravda, že 52 % není příliš silná většina. Tohle jednání ale nemůžeme začít, dokud požadují druhé referendum. A tak tito velmi hlasití obhájci – mezi které patří televizní moderátoři nebo třeba nemálo členů Sněmovny Lordů – nechávají na holičkách drtivou většinu zastánců setrvání Británie v EU, kteří jsou pro částečné zachování těch vazeb, které fungují, ale také pro odstoupení od těch ostatních.

V každém případě je v Británii znát silná polarizace. Vy ale tvrdíte, že tato polarizace, tento těsný výsledek je vlastně jakousi motivací pro nalezení kompromisu, je to tak? Myslím tím, že smyslem referenda je stanovit, co si země přeje. Zdá se mi, že jediný způsob, jak interpre-

tovat tento výsledek, je, že naše země chce zpět od EU nějaké pravomoci, ale nechce se stát jen tak nějakou třetí zemí, jako je třeba Kanada. A to je myslím zcela dosažitelné – a dokonce si myslím, že tento konsenzus o dalším vývoji panuje i v Bruselu, a že bychom tedy mohli posloužit jako model pro další státy. Musíme se ale chopit příležitosti a zařídit, aby tato situace byla výhodná pro všechny.

Brexit nastane, o tom není pochyb. Dokonce i víme kdy: bude to někdy v roce 2019. Musí se to stihnout před příštími evropskými volbami, aby měli čas všechno vyřešit. Jde mi teď hlavně o to, aby tato situace byla výhodná i pro zbytek EU. Nechci, aby k Brexitu došlo takovým způsobem, který by obnovil spekulace o bankách nebo něco podobného. To poslední, co potřebujeme, jsou ekonomické otrěsy v našem sousedství – v zemích, které jsou nejen našimi přáteli a spojenci, ale i dodavateli a zákazníky.

Ale co Skotsko? Nemáte obavu, že by se svazek britských zemí mohl dezintegrovat kvůli rozdílným postojům vůči Unii mezi Angličany a Skoty?

Zatím tomu nic nenasvědčuje. Podpora Spojeného království je teď ve Skotsku mírně vyšší než před referendem. Tohle je jedna z mnoha strašidelných historek, které nám servírovali během kampaně. Hrozili nám: Francie vyhostí vaše imigrační úředníky! A teď říkají: Ale ne, můžou zůstat. Herr Schäuble dorazil do Británie a prohlásil: Budeme s vámi zacházet jako s jakoukoli třetí zemí! Out means out! Řekl to takto anglicky, pryč znamená pryč. A teď německá vláda říká: Ale ne, vymyslíme pro vás nějaký zvláštní status, který bude odrážet vaše dlouholeté členství a tak dále. Jeden reportér ve *Welt am Sonntag* se Schäubleho zeptal: „Ale pane ministře, řekl jste přece out means out?“ A on odpověděl: „No jo, to mi poradil George Osborne, že to mám říct.“ Všechny ty věci, kterými nás strašili – trestný rozpočet, nouzové zvýšení daní, kolaps burzy –, stal se pravý opak. A to se týká i Skotska.

Takže zůstáváte zcela klidní.

Vždycky je možné, že Skotové změní názor – za pět, deset nebo padesát let –, ale určitě to nebude důsledek tohoto referenda.



Daniel Hannan.

Pojďme tedy na kontinent: velmi nás zklamaly signály, které přišly z Bruselu hned po vyhlášení výsledků. Tak třeba Evropská komise se chovala, jako by se nic nestalo. Nebyla znát žádná reflexe. Překvapilo vás to?

To je přesně to, proč jsme odešli. Opravdu. Podívejte, kdyby se byl David Cameron vrátil s jakýmkoli ústupkem, se sebemenším návratem pravomocí, mohl to mít v kapse. Protože když už nic jiného, alespoň by mohl ukázat, že nějaká změna je možná. Řekněme, že by přivezl zpět kontrolu nad rybolovem. Jednu jedinou věc. Pak by mohl říct: Ano, není to ideální dohoda, ale založili jsme precedens, že se část pravomocí může navrátit zpět, že to nejde vždy jen jedním směrem. Ale nedokázal to.

Když jste na veřejné akci, cítíte, jestli máte nějaké propojení s publikem. Nemusí vám nutně fandit, ale cítíte, když přemýšlí. A na každé diskusi, kterou jsem absolvoval – a bylo jich na tři stovky –, jsem cítil nejsilnější kontakt s posluchači, když jsem zmínil neúspěch těchto jednání. Říkal jsem: Podívejte se, čeho Cameron navzdory všem těm ambicím dosáhl. Žádné nové smlouvy, žádného návratu pravomocí. Ničeho. A dodával jsem: Pokud s námi bruselské instituce takto jednají teď, když jsme druhý největší plátec do evropského rozpočtu a když se rozhodujeme o naší budoucnosti – jak s námi asi budou zacházet den poté,

kdy se rozhodneme zůstat? A to je podle mě důvod, proč jsme vyhráli.

To dává smysl. A trochu to nahrává další otázce: Vy si přirozeně myslíte, že EU dnes není reformovatelná. Podívejme se na to ale komplexněji: Často slyšíme o špatném chování pana Schulze nebo pana Junckera. Myslíte si, že současné krize EU jsou důsledkem osobních selhání, nebo spíše systémových problémů?

Podívejte, předseda Juncker byl zvolen většinou 26:2. A ne že by jeho názory nebo charakter předtím nebyly známé. Lidé věděli naprosto přesně, co mohou čekat. Celý svůj život obhajoval stejnou politiku, celý svůj život měl tyhle osobnostní vady. Tedy možná ne celý život, ale celou svou kariéru. A stejně vyhrál s podporou 26:2. Takže představa, že je to jen vina hrstky federalistických fanatiků, není správná. Obávám se, že je tu hlubší, strukturální problém.

Víte, do Prahy jsem poprvé zavítal na začátku roku 1990. V době přechodu k demokracii. Komunisté byli stále u moci, volby byly naplánované, ale ještě k nim nedošlo. A byl to výjimečný okamžik, kdy si spousta lidí, kteří byli závislí na předchozím zřízení – a měli se díky němu moc dobře –, nedokázala představit nic jiného. Bylo mi osmnáct, a z této návštěvy Československa, Maďarska a dalších zemí si nejvíc pamatuji jednu věc: ty chlapy, kteří si mysleli, že zase zvítězí! Opravdu byli přesvědčeni, že ty volby vyhrají. Tak moc byli mimo.

Vzpomínám si na jednoho maďarského komunistu, jak mi říkal: „Víte co, vy si sem přijdete se všemi těmi předsudky, vším tím, co jste někde četl, ale jen se podívejte na ty kluky, kteří stojí proti nám. Je to jen parta studentů, kteří kouří trávu a poslouchají Pink Floyd.“ Tohle je stejná situace. V systému, kde nikdo nic nezpochybňuje, si zvyknete na takové pohodlí, že si přestanete připouštět možnost prohry. To je ten strukturální problém EU. A také důvod, proč nedokázali udělat žádné ústupky.

Myslím si ale, že Británie coby jakýsi přidružený člen či něco podobného bude moci jít příkladem, a udělat tak pro reformu mnohem víc, než se jí podařilo během těch čtyřiceti let dohadování a prohrávání uvnitř Unie.

Když vezmeme v úvahu, jak evropské instituce přestaly sloužit státům...

Neřekl bych, že přestaly. Upřímně, nejsem si jistý, jestli tomu tak vůbec někdy bylo.

Jste tedy přesvědčen, že ta tendence k prosazování vlastních zájmů je vetknuta přímo do základů EU.

Ano. Když se podíváte na debaty kolem založení Evropských společenství, dokonce už někdy kolem formulování Pařížských smluv, tedy ve 40. a 50. letech, bylo patrné, že mnozí nejvášnivější stoupenci evropské integrace byli vcelku otevřeně skeptičtí vůči demokracii. Neřekl bych, že to byli přímo antidemokraté, ale určitě měli obavy z toho, co nazývali „excesivní“ demokracií. Protože si ji spojovali s válkou, kterou si právě prošli.

Bezmezná demokracie může zplodit Hitlera, že?

Přesně tak, může vést k demagogii, Hitlerovi, Mussolinimu... Bylo by přehnané tvrdit, že Monet a ostatní nebyli demokraté, demokracii ale nesporně chtěli moderovat, kontrolovat a omezovat prostřednictvím expertů, kteří by byli imunní vůči veřejnému mínění. A to byl důvod, proč byla Komise postavena tímto způsobem – jako těleso, které si s voliči nemuselo dělat starosti. A po sedmdesáti letech takového pohodlí nevyhnutelně začali pohrdat veřejným míněním.

Jedním z problémů je, že si – podobně jako ti vaši staří aparátčící – nedokázali představit nic jiného. I když jsme celou dobu vedli v polovině průzkumů, nevzpomínám si na jediného bruselského úředníka, který by počítal s tím, že by Britové doopravdy mohli hlasovat pro odchod. Ani jednoho. Ale je třeba přiznat, že všichni britští eurokraté jim tvrdili, že to nastane, takže je z ničeho neobviňuji.

Protože si to nedokázali připustit?

Stálost je iluzí každé doby.

Nejde ale jen o setrvačnost, jde i o samotnou logiku fungování EU. Když se podíváme na její motto – „Jednotná v rozmanitosti“ –, je možné, že Brusel vlastně nechápe, co znamená ta rozmanitost? Že nedokáže ctít vlastní principy?

Ano, ale je možné, že se k tomu víc přiblížíme právě teď. Proto jsem ohledně toho uvolnění vazeb s EU mnohem větší optimista než většina ostatních – jsem v politice dost dlouho na to, abych věděl, že na začátku každého vyjednávání se obě strany snaží, aby to vypadalo složitější, než to je. Protože to, s čím se nakonec vrátí domů, pak vypadá lépe, než všichni čekali. V podnikání to tak nefunguje, ale v politice ano.

A je pochopitelné, že teď se tak chová Evropská komise i britská vláda. Když se ale pozorně podíváte na konkrétní návrhy na obou stranách Kanálu, vůbec nikdo nenavrhuje, že bychom měli zavést obchodní bariéry nebo cla. Argumenty budou ryze technické, budou se omezovat na rozsah společných pravidel v sektoru služeb, na rozsah zdanění zemědělců a podobně. Ale základní principy – možnost prodávat si navzájem auta a uznávat si kvalifikace –, nemyslím si, že by někdo vážně navrhoval, abychom tohle zrušili. Takže si myslím, že to bude poměrně jednoduché.

Základní otázkou je, kdy „sklidíme ze stolu“. Myslím si, že až na definování vzájemných práv je to jasné – evropští občané prostě zůstanou ve Spojeném království a předpokládám, že dojde k nějaké dohodě o opatřeních v oblasti pohybu pracovní síly – budou mít právo pracovat, ale nebudou mít nárok na všechny sociální výhody. Když tohle vyřešíme, jaké institucionální vazby nám ještě zbývají?

Na konferenci jsem zmiňoval řešení ze studie Bruegel Institute, která v podstatě argumentuje pro jakýsi status založený čistě na volném obchodu. Její autoři říkají, že taková možnost by měla být otevřená všem: Turecku, Ukrajině, Maroku, Izraeli a každému, kdo o to stojí. Protože nevyžaduje politickou unii nebo uplatňování nadnárodního principu. Uvádějí, že by se státy v budoucnu podílely na formulování veškerých právních návrhů, ale neměly by právo konečného rozhodnutí. Na druhou stranu, to, co by se jim nelíbilo, by prostě nepřejaly. Samozřejmě bychom museli splňovat různé technické normy. Takový scénář myslím nezní špatně. Ovšem, ta studie má aspekty, se kterými nesouhlasím – stále třeba předpokládá, že Británie zůstane členem celní unie, což očividně není pravda –, ale není to tak, že by mezi těmito pozicemi nebylo možné najít nějaký kompromis.

Nyní se musím zeptat na něco z české, respektive z kontinentální perspektivy. Je jisté, že jsme ztratili největšího zastávce zdravého rozumu v Evropě. Dosavadní výsledky Spojeného království byly sice jen omezené, ale přesto – Brusel to teď bude mít ještě jednodušší, že ano? Co nám teď tedy doporučujete? Naše situace je od té vaší odlišná, jak se Spojené království může stát vzorem pro ostatní země?

Pokud by Británie dokázala vytvořit jakýsi precedens vztahu „volného obchodu s výhodami“, čili pokud bychom zůstali součástí prostoru s neomezeným pohybem kapitálu, zboží a služeb, ponechali bychom si vybrané prvky volného pohybu pracovní síly a zůstali bychom nadále součástí strukturovaného mezivládního dialogu o obraně nebo bezpečnosti – ale zároveň bychom stáli mimo jurisdikci evropských institucí, nechali bychom si vlastní měnu a tak dále –, nebyl by to snad potenciální model pro ostatní suverenisticky naladěné země? Mám na mysli země, ve kterých většina obyvatel podobně jako u nás nesouhlasí s federalismem, a nejzřejmějšími příklady, které by sem patřily, by mohlo být Dánsko, Švédsko, Irsko, Nizozemsko a Česko.

A vzhledem k vašim zkušenostem – myslíte si, že je reálné, aby se smlouvy otevřely teď, u příležitosti britských jednání, a dosáhlo se nějaké podstatné revize?

Ano, je to možné.

Opravdu?

Řeknu to takto: Kdybych byl Angela Merkelová, právě teď bych se užíral a říkal si: „Vážně jsem tohle dopustil kvůli nějakým pravidlům vyplácení dávek pro 5 000 polských dětí?“ Tak nějak se teď musí cítit. Nebo Renzi a spol. Musí si myslet: „Kdybych byl jen ukázan trochu flexibility, ušetřili bychom si teď tolik problémů. Nikdo nám neřekl, že to může nastat. Nikdy jsme si to nedokázali představit.“ Referendum evidentně ukázalo nějaké výsledky, takže možnost zůstat za předchozích podmínek je pryč. Myslím ale, že můžeme zachovat poměrně dost toho podstatného, pokud Británie získá zpět vlastní suverenitu a pak uzavře bilaterální smlouvy, třeba po vzoru Švýcarska.

A to je podle mě dobrý základ pro model. Je to model pro všechny ostatní země, kterým není příjemná politická unie. Jak jste prve zmínil tu reakci

Bruselu – teď vidíme, že se chystají vytvořit věci jako je společná armáda. Může někdo čestně tvrdit, že jej to překvapuje? Není to tak, že by předtím Brusel svoje názory skrýval. Ale země, které jsou vůči těmto nápadům skeptické... Když se podívám na úspěšnost jiných států – Švýcarska, Norska... Není čeho se bát.

Zatím z toho ale pro nás plyne hlavně to, že se teď vážně zredukuje konzervativní frakce v Evropském parlamentu. To je pravda.

Aliance evropských konzervativců a reformistů bude ale pokračovat. Jaké máte s tímhle vaším dítětem plány?

AEER je od začátku postavena tak, že nerozlišuje mezi členy z Evropské unie a členy mimo ni. Všechny evropské země mají stejný status. To není obvyklé. U většiny podobných organizací je to tak, že pokud nepocházíte z EU, musíte být pozorovatel, přidružený člen či něco obdobného. My jsme vždy říkali – ať jste z Islandu nebo z Arménie –, jste tu za stejných podmínek jako ti, co přišli z Česka nebo Polska. [Alliance of European Conservatives and Reformists se krátce po rozhovoru přejmenovala na Alliance of Conservatives and Reformists of Europe (ACRE), čímž chce demonstrovat svou sounáležitost s celou Evropou, nikoli jen s Evropskou unií, pozn. red.]

Pokud jde o AEER, svým způsobem se teď prokázalo, že jsme měli pravdu. Všechno to nebezpečí, před nímž jsme varovali, pokud budeme příliš tlačit na integraci, všechno se naplňuje. Ale jak jsem řekl, je třeba se soustředit na budoucí příležitosti. Představte si Bri-

tánii za deset let: globální, deregulovanou, s nízkým zdaněním. V zóně volného obchodu, která pokrývá nejen EU, ale i širší skupinu států v jejím sousedství, až po Ukrajinu a Ázerbájdžán. A má smlouvy o volném obchodu i se Severní a Jižní Amerikou a Austrálií. Z takového scénáře mají výhody všichni! Jak už jsem řekl na začátku, je v našem zájmu, aby se EU rozvíjela. Potřebujeme v Evropě bohaté a úspěšné zákazníky. A totéž platí opačně, ne? Propojená, globální, volně obchodující Británie na prahu EU je pro zbytek Evropy prospěšná. Není to souboj, není to hra s nulovým součtem. V den, kdy EU opustíme, se staneme jejím největším zákazníkem. Takže je v zájmu všech, aby se to podařilo.

Omluvte poslední, poněkud osobní otázku: Svou kampaň za odchod jste založil na heslu, že vám voliči mají dát padáka. Víím, že toho děláte hodně, ale přesto – vííte už, na jaký další projekt se zaměříte, když se vám to teď podařilo?

Nejdřív musím zajistit, aby se Brexit podařil. Následující dva roky se tedy budu zaměřovat nejen na to, aby se povedly dohody o volném obchodu, ale aby proběhly i nutné domácí reformy, abychom dokázali tu příležitost využít. Daňová reforma, reforma sociálního systému, levnější bydlení a energie... Teprve pak se uvidí.

Rozhovor vedl a z angličtiny přeložil Petr Dvořák.

Petr Dvořák, politický analytik a překladatel, editor portálu Pravý břeh.cz.

„Musíme tvořit vlastní život, stejně jako tvoříme umělecké dílo“

Gabriele D'Annunzio

KATEŘINA HLOUŠKOVÁ

Vydáte-li se z centra Florencie do turisticky vděčného Settignana, pravděpodobně půjdete či spíše pojedete po Viale Gabriele D'Annunzio, tedy florentském bulváru pojmenovaném po Gabrielu D'Annunziuvi. Přibližně ve třetině jej kříží jiná významná městská tepna – Viale Eleonora Duse. Snad je to náhoda, mnohem spíše však záměr, Florentané tak neobvyklým způsobem otiskli do těla svého města životní cesty dvou mimořádných osobností přelomu 19. a 20. století. Milostný vztah Gabriela D'Annunzia a Eleonory Duse byl plný citů a vášně, ale také nezměrné bolesti a utrpení. Fascinoval jejich současníky a fascinuje dodnes. Je příznačné, že Eleonořin bulvár protnutím s D'Annunziovým končí, dále nepokračuje, stejně tak jako v jejím životě již nebyl žádný další osudový muž. Naopak bulvár Gabriela D'Annunzia spěchá dál, projde mnoha proměnami, až nás dovede do zmiňovaného Settignana, do míst, kde si kdysi oba pronajali pohádkové domy, aby mohli naplno prožívat svoji lásku. Pro D'Annunzia jako by Eleonora byla jen epizodou jeho nesmírně rozmanitého života, jednou z mnoha žen, jednou z cest, které se načas setkaly. Cílevědomě pracoval na svém věhlasu, na tom, aby jeho životní pouť byla již pro současníky obdivuhodným „uměleckým dílem“ – „*vita come opera d'Arte*“ (nechtěně mnohdy na pomezí mezi tragédií a fraškou). Nejde však jen o jedno „dílo“, je to celý soubor, seriál, román na pokračování plný zvratů, neobyčejných zápletek, dobrodružství a vzrušení.

Pozoruhodný vztah básníka, spisovatele, dramatika, proslulého dandyho, legendárního svůdce, válečného hrdiny, letce, *Commandante* z Fiume, knížete z Montenevoso, inspirátora fašismu, abychom vyjmenovali alespoň některé jeho životní role (obr. 1), a slavné herečky, hvězdy první velikosti své doby (obr. 2), můžeme dodnes znovuprožívat na stránkách do značné míry autobiografických D'Annunziových románů, z nichž mnohé jsou přeloženy i do češtiny. Především román *Oheň* (*Il Fuoco*) obsahuje celé autentické pasáže z dopisů, které si milenci posílali. „*Všeho jsem se zřekla, vše zmizelo. Nežila jsem, nemilovala, z ničeho se netěšila, netrpěla. Jsem znovuzrozená. Neznám nic než tuto lásku. Jsem čistá. Chci zemřít rozkoší, kterou mi odhalíš. Roky a události mě mýjely, aniž se dotkly té části*

mé duše, kterou jsem uchovávala pro tebe, to tajné nebe, které se nyní znenadání otevřelo a zvítězilo nad jakýmkoliv stínem a zůstalo jen proto, aby jej naplnila síla a sladkost tvého jména. Tvoje láska mě spasí; objetí mé lásky tě učiní božským...“¹ Eleonora zveřejněním dopisů nesmírně trpěla, ale opakovaně i odpouštěla: „*Má bolest, jakkoliv je nesmírná, není ničím, když mluvíme o dalším mimořádném díle italské literatury. Navíc, je mi čtyřicet jedna let... a miluji ho.*“²

Jejich vztah vlastně také začal románem, konkrétně dílem *Triumf smrti* (*Trionfo della morte*), který inspirovala jiná z D'Annunziových milenek, Elvira Leoni (D'Annunziem překřtěná na Barbaru). Když v roce 1894 tento na svoji dobu neobyčejně erotický, dekadentní a značně provokativní román vyšel, stal se



Obr. 1: Gabriele D'Annunzio v době vztahu s Eleonorou Duse. Portrét vytvořil známý florentský fotograf Mario Nunes Vais ve vile Capponcina v Settignanu.

Obr. 2: Eleonora Duse na fotografii Maria Nuese Vaise v době vztahu s Gabrielem D'Annunziem.

senzací nejen v Itálii. Eleonora jej přečetla a jako mnozí jiní se netajila nadšením. Oslovila D'Annunzia, aby pro ni napsal divadelní hru, která bude podobně bolestně krásná. Když ji od kontaktů s nechvalně proslulým umělcem přátelé zrazovali (již tehdy měl za sebou několik skandálů včetně čtyřměsíčního trestu vězení za cizoložství a nešťastné manželství, v němž se jeho žena a matka třech synů Maria Hardouin D'Altemps pokusila o sebevraždu), odpověděla: „*Raději bych zemřela opuštěná někde v koutě než milovat člověka, jako je on. Nesnáším D'Annunzia, ale obdivuji jej.*“³

Potkali se v létě roku 1894 poté, co si již nějakou dobu dopisovali. Slavná a bohatá Eleonora Duse platila většinu D'Annunziových dluhů i účty za luxusní vilu v Settignanu, kterou si – zcela mimo své finanční možnosti – pronajal v blízkosti hereččina sídla, aby jí mohl být nablízku. Ovšem bydlel zde i později, v době, kdy již Eleonora jeho účty neplatila, což jej následně přimělo k tomu, aby před věřiteli utekl do Francie a nabídl své služby Sarah Bernhardtové, Eleonořině úhlavní rivalce. Dnes je jméno francouzské divadelní hvězdy mnohem známější než jméno italské divy Eleonory Duse. Tehdy tomu však bylo

jinak, Anton Pavlovič Čechov, George Bernard Shaw, Konstantin Sergejevič Stanislavskij, ale třeba i Charlie Chaplin, ti všichni dávali před Bernhardtovou přednost Eleonoře. Za všechny to výstižně vyjádřil právě Čechov: „*Tam, kde je u Bernhardtové cítit tvrdá práce, je u Duse cítit přirozenost a talent.*“⁴ Eleonora Duse byla považována za první moderní herečku, vyjadřovala se přirozeně, civilně, bez dramatických gest, její projev spočíval v detailech, ve chvění rukou, pohybu úst. Mimo scénu však byla uzavřená, nerada poskytovala rozhovory a na rozdíl od francouzské hvězdy nepracovala cílevědomě na svém věhlasu.

Milenecký vztah obou slavných Italů se mnohým zdál být jednostranný. Eleonora dávala, Gabriele bral, ve velkém utrácel její peníze, přizívoval se na její slávě, mučil ji tisíci výčitek, žárlivostí, planými sliby, rozchody a návraty. Divadelní hry jako *Sogno di un mattino di primavera* (*Sen jarního jitra*), *La città morta* (*Mrtvé město*), *La Gioconda*, *Francesca da Rimini*, *Fedra* (*Faïdra*) a další, z nichž mnohé psal přímo pro ni, následně bez skrupulí daroval i jejím uměleckým rivalkám. Nakonec ji po mnoha nevěrách opustil a z intimní korespondence udělal věc veřejnou. Když v roce 1924

při jednom z amerických turné zemřela, nerespektoval její přání smutečního obřadu v úzkém kruhu a neprodleně zaslal osobní telegram Mussolinimu. Jeho text, v němž Duceho vyzval, aby vzdal čest „*nejitalstějšímu ze všech srdcí*“ a uspořádal Eleonoře státní pohřeb se všemi možnými poctami, nechal obratem zveřejnit i v novinách. Pohřeb v malém městečku Asolo se tak navzdory Eleonořinu přání stal zpolitizovanou demonstrací moci fašistického státu.

Být neustále nevěrný neustále věrné ženě

Ale nepředbíhejme. V našem příběhu se píše teprve rok 1903 a D'Annunzio i Eleonora Duse jsou na vrcholu svých sil. V tomto roce však nenapravitelný svůdník potkal i jiné své múzy, například ženu, o které později prohlásil, že ona jediná byla schopná jej překvapit a v určitém smyslu i překonat. Není divu, jeho objevem byla markýza Luisa Casati, další z mimořádných celebrit své doby. Ale zatímco Eleonora byla slavná díky svému neobyčejnému talentu, markýza Casati byla hlavně bohatá a výstřední. Šokovala svými neobvyklými převleky i chováním (obr. 3). Zrzavé rozcuchané vlasy, černě podmalované oči, psychedelický pohled, nahá jen v kožešině, doprovázená svým panterem s diamantovým obojkem a často také hadem omotaným kolem krku a ramen. Žačka překonala svého mistra. Ve svých sídlech v Paříži, Římě, na Capri či v benátském paláci Venier dei Leoni na Canale Grande pořádala dekadentní večírky, které byly legendární a lákaly mnohé slavné hosty. Za mnohé zmiňme alespoň tanečnici Isadoru Duncanovou, šéfa ruského baletu Sergeje Ďagileva, malíře Pabla Picassa či Salvadora Dalího. Ne náhodou je dnes v tomto benátském paláci umístěna sbírka moderního umění Peggy Guggenheimové. Životní cíl markýzy Casati byl velmi podobný tomu D'Annunziovu – „*Chci být žijícím uměleckým dílem*“. I jí se to podařilo a nepřestala jím být ani po své smrti. Inspirovala celou řadu umělců, italskými futuristy počínaje a aktuální letošní kolekci šperků firmy Bvlgari konče. A kdo by neznal jejím mazlíčkem inspirovanou legendární ikonu luxusu, pantera firmy Cartier? Je smutným paradoxem, že ona sama – poté co přišla o veškerý svůj pohádkový

majetek – dožila v jednopokojovém bytě v Londýně jako poněkud směšná a na ginu závislá parodie své někdejší slávy.

Markýza Casati však zdaleka nebyla jediná. Gabriele D'Annunzio byl na dámské pozornosti závislý. Přesněji řečeno, kromě nadstandardní potřeby sexu, kterou patrně jako určité genetické zatížení zdědil po svém otci, potřeboval k životu pocit bezpodmínečného milostného okouzlení. „*Na zemi je jen jediné opojení: absolutní jistota, že druhá osoba vám patří,*“ tvrdí na stránkách románu *Triumf smrti* jeho hlavní hrdina Giorgio Aurispa. D'Annunzio celý život marně hledal vysněný ideál, lásku, která nekončí, která neupadne do každodenní rutiny. Potřeboval být okouzlen, po



Obr. 3: Markýza Luisa Casati na fotografii známého surrealistického fotografa Mana Raye, zde v převleku za Alžbětu Bavorskou (Sissi).

někom toužit, dobývat. Tento duševní neklid ve spojení se zmiňovaným rodinným zatížením (v posledních letech života ještě zvýrazněným závislostí na kokainu) stál za legendárními počty milenek, vznešených dam, ale i holek z ulice, které prošly jeho životem. Eleonora Duse tuto „potřebu“ zpočátku tolerovala a dokázala mnohé nevidět, situovala se do role vlídné přítelkyně a ochránkyně, pro kterou je štěstí milované osoby zdrojem vlastního štěstí. Ovšem i ona byla značně temperamentní a tato role měla své limity.

D'Annunzio nečinil rozdíl mezi osobním a veřejným, vše od jeho nejintimnějších dopisů přes romány, divadelní hry až po novinové články či politická prohlášení tvořilo jeden jediný celek podřízený lásce k umění a kráse, které pro něj byly – dle jeho vlastních slov – základní potřebou života. Jeho texty jsou neobyčejně bohaté, květnaté, plné neobvyklých obrátů a novotvarů. D'Annunzio obohatil italštinu o mnohá známá slova, například *automobile* (navíc v ženském rodě, protože, jak tvrdil, auto je žena, pohybuje se s grácií, je stejně svůdné, štíhlé, oblé, ale i nespolehlivé a může patřit komukoli), dal jména dodnes známým italským produktům (*Amaro Montenegro*) či firmám (*SAIWA*), vymyslel loga a mota společností (*Caproni*) nebo uvedl na trh své vlastní produkty (parfém *Acqua Nunzia*). Díky jeho intervenci se dokonce změnil i gramatický rod řeky Piavy z ženského *la Piave* na *il Piave*, protože „jako muž“ čelila náporu nepřátel.

Od počátku své literární kariéry se také vyslovoval k aktuálním událostem, kritizoval italskou zaostalost, nikdy ho však nezajímaly konkrétní osudy běžných lidí, bída či těžké životní podmínky, naopak, byl vždy mužem velkých gest bez ohledu na reálné možnosti i dopady. Nic na tom nezměnilo ani jeho působení v parlamentu roku 1897. Na stížnosti ohledně své nevyhraněnosti (kandidoval za pravicovou stranu *Estrema destra storica*, přešel však k parlamentní levici) a také neúčasti při hlasování reagoval: „*Já nejsem něco, co se dá spočítat. Dělán politiků v nejhlubším smyslu toho slova, žiji kult jazyka. ... Jsem mimo jakoukoliv pravici i levici, stejně jako stojím mimo dobro i zlo. Jsem svojí vlastní stranou. Jsem muž života, ne hesel.*“⁵ A tak se i v rámci politiky zprvu „proslavil“ především milostným skandálem, konkrétně vztahem s Alessandrou

Di Rudini Carlotti, dcerou někdejšího italského ministerského předsedy.

Alessandra nahradila „*Božskou Duse*“ ve vile v Settignanu a Eleonora dala tomuto vztahu dokonce své požehnání. Byla ochotná přenechat D'Annunziově ženě, která jej bude milovat stejně jako ona. Alessandra tuto podmínku nepochybně splnila a stejně jako před ní Eleonora i ona mu obětovala vše, včetně svého majetku. Dvojice se obklopila luxusem a žila mimořádně extravagantně. Počet drahých šatů, šperků, starožitností, vzácných knih, nejrůznějších kulinárních potěšení, stejně jako sloužících, koní a především D'Annunziem milovaných psů překračoval běžné meze a vedl k srovnávání s renesančními knížaty. Milenci svůj rozmařilý život nijak neskrývali a postupem času se ve stále širších kruzích kolem vily začaly šířit „zaručené zprávy“, které lidová fantazie dovedla ad absurdum. D'Annunzio se však tehdy projevil i jako obětavý a nežný ošetřovatel. Alessandra v létě roku 1905 velmi vážně onemocněla a několik měsíců bojovala o život. Gabriele o ni vzorně pečoval a stál při ní i v čase rekonvalescence, která bohužel vyústila v silnou závislost na morfiu. „*Proč láska tu neřest nepřemůže? Proč radost z lásky nepřekoná požitek z drogy? Proč je vše ztraceno? Má paní neměla sílu překonat svůj zlozvyk, ačkoliv jsem ji domlouval, plakal, prosil, zlobil se, dohlížel na ni, ačkoliv jsem byl zoufale smutný. Slibovala a lhala.*“⁶ Alessandra se nakonec po několika letech své závislosti zbavila a zpočátku nechtěla věřit, že je její láska definitivně ztracena, ale D'Annunzio byl již nenávratně okouzlen jinými ženami a Alessandru čekaly ještě mnohem těžší životní zkoušky včetně tragické smrti obou synů a milovaného bratra. Útěchu hledala ve víře v Boha, pod jménem Maria di Gesù vstoupila ve Francii do karmelitánského kláštera, kde později i zemřela.

Již v roce 1907 byla však D'Annunziem spolehlivě zapomenuta a nahradila ji hraběnka Giuseppina Mancini, jejíž labilní povaha zmítající se mezi mimořádnou vášnivostí a hlubokou vírou D'Annunziiově povaze a smyslu pro dramatickост nesmírně vyhovovala. Tehdy také dopsal svoji divadelní tragédii *La nave (Lod')*,⁷ jež se odehrává v Benátkách a obsahuje četné více či méně zjevné narážky na neuspokojivý stav „*Amarissimo Adriatico*“ (přebořkého Jadrana), který

„úpí“ pod rakouským jhem. Uvedení dramatu v benátském divadle *La Fenice* bylo skutečným triumfem, který jen podtrhl mimořádnou pozici D'Annunzia jako předního básníka, spisovatele a dramatika, největšího z žijících italských umělců. D'Annunziova schopnost umělecky vyjádřit názory značné části společnosti se od kritiky italské pokrytecké morálky sešňorované přísným dohledem katolické církve postupně posunula směrem k politickému burcování a probouzení vášní italského nacionalismu. D'Annunzio svému publiku dokázal barvitě představit zářící budoucnost imperiální Itálie založenou na vynikající minulosti, která musí být znovu oživena, aby Itálie opět získala místo, které jí v dějinách náleží. Nejlepší a jedinou možnou cestou pro něj byla válka, vítězná válka, a zisk ztracených i zcela nových území.

Oblékají se, pohybují, mluví a procházejí se, kouří jako on

Pro plné pochopení D'Annunziova vlivu na politické, kulturní a intelektuální ovzduší Itálie konce 19. a prvních desetiletí 20. století je nezbytné přiblížit, co vlastně D'Annunzio ve své době znamenal. Gabriele se narodil roku 1863 v Pescaře (kraj Abruzzo) jako prvorozený syn do středostavovské rodiny. Již jeho otec si – vzhledem k synovu pozdějšímu životu téměř prorocky – plebejsky znějící příjmení Rapagnetta změnil na honosné D'Annunzio (od *annunciare* – zvěstovat). Po úspěchu básnické prvotiny *Primo vere* (nepřeložitelná slovní hříčka odkazující na mužskou variantu feminina *primavera* – jaro), kterou napsal a vydal ještě jako šestnáctiletý student, a po dalších básnických sbírkách, z nichž některé šokovaly svojí erotickou explicitou, vyšel v Miláně roku 1889 jeho první a ihned mimořádně úspěšný román *Il Piacere* (*Rozkoš*).

Jeho hlavní hrdina Andrea Sperelli je aristokrat, dandy a estét, který opovrhne buržoazní morálkou. Sperelli je krásný, bohatý, důvtipný, s lehkostí se pohybuje mondénní římskou společností, je obdivován, milován, sám v sobě však svádí mnohé zápasy. Je cynický i citlivý, egoista, ale i schopný hlubokého citu. Dualismus mezi vnějším a vnitřním světem, mezi vlastní a obecně respektovanou morálkou se projevuje

i v jeho lásce ke dvěma zcela odlišným ženám, které představují dva ženské prototypy: na jedné straně nápadně krásná, bezohledná, temperamentní a života si užívající Elena, jasný odkaz na Helenu Trójskou, a téměř nadpozemská, křehká a něžná Marie, milující matka malé Delfíny, tedy obětující se Panna Maria. Východiskem vnitřních zápasů je láska k umění, ke kráse, k věcem, které přesahují nízký svět hodný opovržení reprezentovaný italskou vládnoucí vrstvou. Děj románu byl ve své době vysoce aktuální, odehrával se v reálném prostředí i čase s odkazy na italskou současnost i politické dění. Navíc hlavní románový hrdina svým životem a názory do značné míry splýval s autorem. D'Annunzio svému Sperellimu vkládal do úst to, v co sám věřil a co vyznával. A nebyly to jen jeho vlastní názory, šlo o myšlení, se kterým se mohla ztotožnit velká část mladé generace. Jeho názory i soudy se staly myšlenkami mnoha mladých mužů toužících být jako on a v postavách jeho tragických hrdinek se zase našly zástupy mladých dívek a žen. Ostatně D'Annunzio Sperellovy ústy vyslovil i své hlavní životní krédo: „*Musíme tvořit vlastní život, stejně jako tvoříme umělecké dílo. Je nezbytné, aby život intelektuála byl jen jeho vlastním výtvorem. Právě v tom spočívá naše skutečná převaha.*“ Mnozí to pochopili po svém, a tak se „*tisíce mladíků oblékají, pohybují, mluví a procházejí, kouří jako Andrea Sperelli ... zařízení domů do detailu napodobuje popisy sálů, kde autorovy postavy žijí a milují. Mnozí mluví a píší rozvláčným stylem tohoto Pescařana a napodobování jeho adjektiv dovedli k naprosté dokonalosti. Neobyčejný D'Annunziův život už není jen součástí literárních diskuzí, ale má pro buržoazní i aristokratické kruhy také naléhavost politickou, morální a zvykovou.*“⁸

V roce 1892 následoval román *L'Innocente* (*Nevinný*), ve kterém D'Annunzio opět ústy svého hlavního hrdiny, tentokrát Tullia Hermila, formuloval další životní kréda a touhy: „*Věřil jsem, že mně se může zhmotnit sen mnoha mužů pronikavého intelektu být neustále nevěrný neustále věrné ženě.*“ V roce 1894 vyšel již zmiňovaný román *Il trionfo della morte* (*Triumf smrti*). V tomto románu se značně kriticky vypořádává se zaostalým rodným Abruzzem, nenáviděným otcem i milovanou matkou, se kterou měl však velmi

rozporuplný vztah (obrázky 4 a 5). Hlavní hrdina Giorgio Aurispa je opět v mnohém D'Annunziovým alter egem: „Zdědil po otci zárodky některých vlastností. On, inteligentní a citově založená bytost, v sobě dusil osudné dědictví po tom brutálním muži. ...smyslnost dostávala až morbidní formy. A on jí byl zasažen téměř jako ostudnou nemocí. Měl hrůzu z těch horečnatých blouznění, která ho přepadala znenadání a unášela ho, až ochabl a nebyl schopen přemýšlet. Jen s největším utrpením snášel své nízké vášně, které považoval za degradaci své duše. ... A brzy tedy v sobě začal pěstovat tajnou snahu, která vzrušuje a žene všechny skutečné muže, jimž nesejde na životě ostatních a kteří touží pouze po poznání živočišných zákonů, jež řídí pohyb vášní. Podobně jako někteří současní umělci a filosofové, s nimiž sdílel názory, i on se snažil o vytvoření vnitřního světa, kde by mohl žít metodicky, v neustálé rovnováze a zvědavosti, a nestarat se o vulgární zmatky a náhody.“⁹

Giorgio Aurispa, potomek kdysi slavného a bohatého rodu, pozoruje s odporem úpadek své vlastní rodiny, všechny postavy jsou slabé a zdeformované citově i fyzicky, neschopné akce a čekající na pomoc odjinud. S neskrývaným odporem pozoruje běžné venkovany, kteří jsou mu protivní svojí zaostalostí i fyzickou osklivostí. Sám díky dědictví milovaného strýce, sebevraha, žije v blahobytu a pohodlí římské smetánky, cítí se být nadřazen veškeré osklivosti a ubohosti, která jej obklopuje, ale život je pro něj



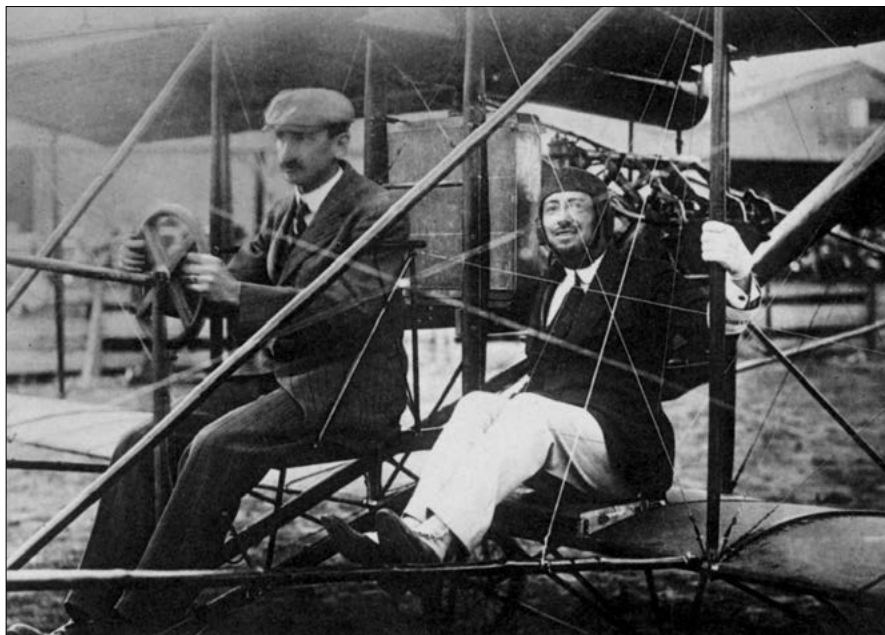
Obr. 4 a 5: Luisa de Benedictis a Francesco Paolo D'Annunzio, Gabrielovi rodiče.

nesnesitelný. Jistou nadějí vidí v lásce ženy, která kvůli němu opustila svoji rodinu, ale i ona jej zklamává svojí nedokonalostí a jeho city k ní se zmítají mezi vášní a nenávistí.

Dlouhé pasáže tohoto silně psychologického románu jsou inspirovány filozofií Friedricha Nietzscheho. Románový hrdina zde opět promlouvá za samotného autora a obhájuje nadřazenost přirozených vůdců, kterým mají ostatní povinnost nepřekážet. D'Annunzio se nepochybně za takového „nadčlověka“ zrozeného pro vyšší cíle považoval a na této image cíleně pracoval. Účel světil prostředky a velké cíle, které před sebou viděl, jej zavazovaly k mimořádnému životu, který měl ostatní inspirovat a vyburcovat. Mistrně ovládal umění sebe prezentace, zviditelňoval se prostřednictvím médií a svými veřejnými projevy, byl skvělý rétor, uměl manipulovat davem, který jej miloval a následoval. Giuseppe Antonio Borghese, známý literární kritik a D'Annunziův současník, na jeho adresu napsal: „Po celá desetiletí neuplynul měsíc, týden či dokonce den, kdy by se k uším a do představ jeho současníků nedostala ohlušující ozvěna nějakého D'Annunziova dobrodružství.“¹⁰

Jeho pověst mimořádného člověka, ani s ní spojené vysoké částky, které žádal za svá díla, a to i v předstihu jako zálohy na dosud nenapsané kusy, však nemohly srovnat enormní výdaje, které šly ruku v ruce s jeho mimořádně nákladným životním stylem. V roce 1909 byl pod nápořem dluhů přinucen definitivně opustit vilu v Settignanu, kterou okamžitě obsadili věřitelé. Jeho vzácné sbírky i ušlechtilá zvířata byly rozprodány v dražbě. Navíc Eleonora Duse už zcela unavená svojí rolí chápající přítelkyně a anděla strážného odmítla hrát v jeho novém dramatu *Fedra*, které i kvůli tomu u publika zcela propadlo. V hlubokých dluzích, z potřeby získat peníze na základní přežití píše román *Forse che sì forse che no* (Možná ano, možná ne), v němž se vyznává ze své nové vášně – letectví. V září roku 1909 D'Annunzio poprvé usedl do kokpitu letadla a vzlétl a tento zážitek změnil jeho další život (obrázek 6). V románu se však dají najít i jiné autobiografické prvky prozrazující, že toto období pro něj bylo mimořádně obtížné. Častým motivem je sebevražda a jednu z románových hrdinek nechá autor

Obr. 6: D'Annunzio v letadle
s Glennem Hammondem Curtistem,
americkým průmyslníkem
a propagátorem letectví, 1909.



internovat v sanatoriu pro choromyslné, kde v reálném životě skončila i výše zmiňovaná Giuseppina Mancini, jež neustála nervové vypětí, které pro ni tento vztah představoval. D'Annunzio však opět dlouho netruchlil a jeho mysl zaměstnaly jiné ženy, mezi nimiž vynikala ruská šlechtična Natálie Goluběvová, manželka carského diplomata žijící v Paříži. V březnu roku 1910 se tam ve snaze uprchnout věřitelům odstěhoval i D'Annunzio.

Pětiletý francouzský pobyt znamenal jistou konsolidaci jeho života. Romány i básnické sbírky přeložené do francouzštiny se dobře prodávaly, divadla uváděla jeho hry, spolupracoval s předními francouzskými i světovými umělci (Marinetti, Debussy, Mascagni, Sarah Bernhardtová, Ida Rubinsteinová), byl ozdobou předválečné mondéní pařížské společnosti. Evropa však pod povrchem vřela a přibližovala se k ozbrojenému konfliktu, jehož byl D'Annunzio rozhodným zastáncem. Jako mnozí jiní soudil, že válka očistí svět od mnoha nešvarů, které přisuzoval především strnulé buržoazní společnosti. I on se ztotožňoval s heslem futuristů, že válka je jedinou hygienou lidstva, ostatně autor futuristického programu Filippo Tommaso Marinetti byl v této době jeho přítelem a nadšeným

obdivovatelem. Ač ve francouzském exilu, nepřestával psát do italských novin a jeho hlavním cílem bylo vyburcovat Itálii ke vstupu do války. Ve stejném duchu pokračoval i po svém slavném návratu do Říma (v květnu 1915), kde pár dní před vyhlášením války Rakousku-Uhersku pronesl svůj slavný projev z balkonu hotelu Regina: „*Itálie není muzeum, hotel, letoviště, horizont zbarvený do modra pro mezinárodní líbáčky.*“¹¹ Bezprostředně poté se D'Annunzio, ač mu bylo již 52 let, nechal zapsat jako válečný dobrovolník a byl připraven aktivně bojovat, i když jeho dosavadní vojenské zážitky nebyly nijak povzbudivé. Když v roce 1889 musel nastoupit na osmnáctiměsíční vojenskou službu, psal své tehdejší přítelkyni: „*Já Ariel, já jemný Ariel mám být kaprál? Umíš si to představit? Myslíš na tu hrůzu, která se mi děje? Osmnáct měsíců v kasárnách!*“ ... Vojenské prostředí je „*nepřítelem každého intelektuálního rozkvětu*“.¹²

Nejnepřátelštější nepřítel

Svůj postoj změnil, z jemného Ariela se stal neohrožený voják. A ač jeho role ve válce byla do značné míry propagandistická, mnoha vojenských akcí se skutečně

osobně zúčastnil, a to především v kokpitu letadla. Na počátku roku 1916 utrpěl dokonce vážné zranění a přišel o oko. Na nutnou rekonvalescenci odjel do Benátek, kde – téměř slepý – napsal své *Notturmo* (*Nokturno*). Toto dílo, některými kritiky hodnocené jako jeho nejlepší, se vymyká svojí atmosférou, ovlivněnou zážitky z války a prožitým otřesem. Již v září téhož roku, proti doporučení lékařů, byl zpět na frontě a účastnil se i slavných bitev na Soči. Ovšem skutečnou vojenskou slávu a pověst neohroženého hrdiny mu přinesl až rok 1918.

V noci z 10. na 11. února 1918 se účastnil výpravy, která se do dějin zapsala jako *Beffa di Buccari*, tedy jakýsi „bakarský žert“ (obr. 7). Tři malé motorové lodě pod vedením kapitána Costanza Ciana¹³ vyrazily do malého přístavu Bakar (italsky Buccari) v dnešním Chorvatsku, kde byly zakotveny lodě rakouského válečného námořnictva. Speciálně upraveným italským motorovým člunům MAS¹⁴ se podařilo nepozorovaně proplout nepřátelskými vodami a vystřelit několik torpéd, většinu jich zachytily ochranné sítě, jedno vybuchlo předčasně a vzburcovalo rakouskou přístavní obranu. D'Annunzio osobně také o přístavní bóje rozbil láhve naplněné barvami italské trikolory a rozhodil letáky s posměšným textem:



Obr. 7: D'Annunzio (vpravo) na motorovém člunu MAS 96. Uprostřed slavný Luigi Rizzo, válečný hrdina a budoucí admirál.

„Aby zneuctili nejstrašitější rakouskou flotilu hýčkájící si navždy ve svých bezpečných přístavech slávičku od Lissy, přišli do nejpohodlnějšího útočiště se zbraněmi v rukou otrást jejich obezřetností italské námořnictvo, kteří se smějí jakýmkoliv sítím a závorám, vždy připraveni odvážit se nemožného. A jeden dobrý společník, dostatečně známý – hlavní nepřítel, mezi všemi nepřáteli ten nejnepřátelštější, ten od Puly a Kotoru – přišel s nimi pobavit se na úkor rakouské velikosti.“¹⁵

Celá akce byla z vojenského hlediska poněkud nesmyslná, ale výrazný byl dopad na psychiku jak rakouských, tak italských sil. Následná medializace učinila z tohoto dobrodružství příklad nezměrné italské odvahy a pozvedla tak morálku vojáků zdecimovaných neúspěchy u Caporetta. Naopak rakousko-uherské síly se staly terčem posměchu a nezanedbatelné bylo i podlomení pocitu bezpečí v domovských přístavech. Ke konci války, kdy deziluze a fyzické i psychické vyčerpání hrály velkou roli, to nebylo tak úplně málo.

Ve stejném duchu se nesla i další akce, takzvané *Volo su Vienna*, tedy let ze severní Itálie nad nepřátelskou Vídeň a zpět. Šlo o dobrodružný kousek, který předznamenal rodící se éru slavných dálkových letů a obdivovaných leteckých hrdinů. Uskutečnil se 9. srpna 1918. Sedm monopostů a jedno dvousedadlové letadlo, v němž za pilotem seděl velitel a iniciátor celé akce Gabriele D'Annunzio osobně, vzletlo v 5.50 z letiště u Parmy, aby překonalo téměř tisíc kilometrů dlouhou trasu, z toho 800 km nad nepřátelským územím. Nad Vídní byly svrženy tisíce propagandistických letáků dvojího znění. Jeden z nich opět stylizoval sám D'Annunzio, avšak známější je ten, jehož autorem byl slavný novinář a kritik Ugo Ojetti (bar. 1):

*„Videňané,
naučte se znát Italy. My létáme nad Vídeň, mohli bychom shazovat bomby. My vám ale posíláme jen tříbarevný pozdrav: tři barvy svobody. My Italové nebojujeme s dětmi, se starci, se ženami. My bojujeme s vaší vládou nepřátelskou k svobodě národů, s vaší slepou tvrdohlavou vládou, která vám není schopná zajistit ani mír, ani chleba a živí vás jen nenávisť a iluzemi.“*

Vídeňané,
říká se o vás, že jste inteligentní. Ale proč jste si oblékli
pruskou uniformu? Teď to vidíte, celý svět je proti vám.
Chcete pokračovat ve válce? Pokračujte. Je to vaše sebevraž-
da. V co doufáte? V rozhodné vítězství, které vám slibili
pruští generálové? Jejich rozhodné vítězství je jako ukra-
jinský chleba: zemřete při čekání.
Lide vídeňský, myslí na sebe. Vzbud' se!
Ať žije svoboda! Ať žije Itálie! Ať žije porozumění!¹⁶

Po sedmi hodinách sedm z osmi letadel opět při-
stálo na domovském letišti, jedno muselo pro poru-
chu nouzově přistát na území Rakouska. Úspěch akce
byl enormní. Protože se italská letadla nesetkala s ja-
kýmkoliv odporem (jen jedna rakouská pozice hlásila
jejich průlet, ale hlášení nebylo posláno výše, protože
se mu příslušní důstojníci zdráhali uvěřit), dostalo se
rakousko-uherským silám opět vydatného posměchu.
Zprávu převzala i světová média a také dopad na ná-
ladu obyvatelstva zemí Rakouska-Uherska nebyl za-
nedbatelný. Pochopitelně největší zájem akce vyvolala
v Itálii, kde se stala naprostou senzací. D'Annunziova
popularita v té chvíli snad nemohla být větší. Nyní
nikdo nepochyboval, že je živoucí legendou, super-
hrdinou, velitelem – *Il Commandante*.

Válka směřovala ke svému konci, bylo stále jasněj-
ší, že centrální mocnosti nemohou překonat všechny
problémy, které se v průběhu let nakumulovaly, a dří-
ve či později přiznají porážku. D'Annunzio však dle
vlastních slov necítil radost, ale naopak tíhu nadchá-
zejících dní spojenou s návratem do civilního života
(jeho enormní dluhy nebyly kvůli válce anulovány,
jen odloženy), a předpovídal i deziluzi, kterou válka,
respektive její výsledky přinesou. Bylo stále více zřej-
mé, že Itálie nepřipojí všechna území, kvůli kterým
do války vstupovala. Již v říjnu 1918 D'Annunzio
v článku pro *Corriere della Sera* napsal větu, která se
později stane heslem celého poválečného období –
„*Vittoria nostra, non sarrai mutilata!* – Vítězství naše,
nebud' zmrzačeno!“ A právě pocit zrady, zmrzačeného
vítězství, byl tím, co předznamenalo i další osudy Itá-
lie a rovněž samotného Gabriela D'Annunzia, který
si po podpisu příměří do deníku hořce poznamenal:
„*Nezasloužil jsem si být potrestán přežitím.*“¹⁷

Fiume – Město života

Itálie sice na úkor bývalého Rakouska-Uherska při-
pojila některá území, ale mnohá jiná, o které usilova-
la, získala nově vzniklá Jugoslávie – *Ciucoslavia* (tedy
Země oslů), jak ji D'Annunzio okamžitě překřtil. Nej-
bolestnější byla otázka Rijeky, italsky Fiume. Toto
město s převahou italsky mluvícího obyvatelstva tvo-
řilo určitý ostrov v jinak slovanském osídlení, a tak
značné části jeho obyvatel i většině Italů přišlo logi-
ké, že bude připojeno k Itálii. Nestalo se, Rijeka měla
být prohlášena svobodným přístavem a dočasně obsa-
zena jednotkami vítězných mocností. V reakci na toto
rozhodnutí se ve městě ustavila Národní rada žádající
revizi a následné připojení k Itálii. D'Annunzio oka-
mžitě vycítil svoji další příležitost. Sepsal text, který
pod názvem *Lettera ai Dalmati (Dopis Dalmatincům)*
vyšel 15. ledna 1919 nikoliv v obvyklém *Corriere della
Sera*, který nyní stál proti D'Annunziovi za rozhodnu-
tím vládních vyjednávačů a vítal vznik Jugoslávie, ale
poprvé v Mussoliniho listě *Popolo d'Italia*. V tomto
Dopise dost nevybíravě napadl právě zrozený jihoslo-
vanský stát a vyzval k ozbrojené akci, jež Itálii zajistí
„spravedlnost“, kterou jí není schopna vyjednat sou-
časná slabá italská vláda.

D'Annunzio rozhodně nebyl jediný, kdo byl s po-
válečným vývojem nespokojený. *Zmrzačeným ví-
tězstvím* argumentovali také členové nacionalistické
organizace *Fasci italiani di Combattimento* (oficiálně
vznikli v březnu téhož roku a navázali na starší *Fas-
cio d'azione rivoluzionaria*), tedy budoucí fašisté v čele
s Mussolinim. Mezi nejradikálnější patřili také tzv. *ar-
diti*, tedy *stateční* či *odvážní*, jak si říkaly skupiny bý-
valých, často elitních vojáků neschopných zvyknout si
na život v nových podmínkách. A velmi radikální byli
rovněž *futuristé*, umělci a jejich sympatizanti sdružení
na základě Marinettiho manifestu z roku 1909, kteří
snili o totálním zničení starého života, obdivovali stro-
je, sílu, rychlost a toužili spojit umění a život v jeden
dokonalý akční celek. Nezanedbatelnou část radikali-
zovaných vrstev tvořili tzv. *dannunziáni*, tedy Italové,
pro které byl umělec-hrdina životním vzorem a touži-
li ho následovat. Ovšem i značná část italské buržoa-
zie, která nezastávala přímo radikální názory, viděla

v D'Annunziovi člověka schopného zhmotnit italské sny o slávě a velikosti jejich země, a to mnohem dříve než začala naplno zářit hvězda Benita Mussoliniho.

V dubnu 1919 se ve Fiume ustavila *Legione fiumana*, legie, která začala zvát a nabírat vojáky pro ozbrojený boj a D'Annunziovi jako přirozenému vůdci zaslala telegram s tímto textem: „*Obracíme se na jediného Vůdce italského lidu, pevného a neohroženého. Commandante. Jsme připraveni.*“¹⁸ A ačkoli se zdálo, že akce by měla – díky průmyslníku z Terstu Oscaru Sinigagliovi a dalším – zajištěné i potřebné financování, D'Annunzio zatím nereagoval. V té době, kdy pobýval většinou v Benátkách, jej zaměstnávala vidina dálkového letu do Tokia a objevila se i nová láska – ani ne třicetiletá klavíristka Luisa Baccara, která bude jeho oddanou společnicí až do smrti. Ve Fiume se však situace vyostřovala a ozbrojený konflikt se zdál být nevyhnutelný. V září bylo rozhodnuto, D'Annunzio přislíbil, že vyslyší četné žádosti a postaví se do čela ozbrojené akce s cílem připojit město k Itálii.



Obr. 8: D'Annunzio jako Commandante ve Fiume.

11. září 1919 vyrazil z Benátek na motorovém člunu do Mestre, kde přesedl do svého milovaného rudého Fiatu 4, který jej dovezl do Ronchi. Druhý den, v pátek 12. září 1919 v 11.45 doprovázený blíže nespecifikovaným množstvím dobrovolníků vstoupil do Fiume a postavil se do čela přibližně dvou tisícovek legionářů (obr. 8). Tento den, později oslavovaný jako *Santa entrata* (*Svaté vstoupení*), nepadl jediný výstřel. D'Annunzio byl okamžitě jmenován guvernérem se sídlem v Palazzo del Governo, z jehož balkonu pronesl svůj první projev: „*Italové z Fiume, tady jsem! Nechci dnes pronášet vznešená slova. Tady je člověk, který všechno opustil a který na vše zapomněl, aby byl svobodný a nový pro službu Krásné věci. Tady jsem. Přišel jsem, abych se celý daroval. A neptám se na nic jiného, než na to, jestli získám právo na občanství ve Městě života. V bláznivém a zbabělém světě je Fiume znamením svobody!*“¹⁹

D'Annunzio předpokládal, že tato akce způsobí pád vlády Francesca Nittiho a že nová vláda bude ochotná a schopná ještě nějak zvrátit závěry Pařížských dohod. Patrně doufal i ve výraznější a aktivní podporu široké veřejnosti, dokonce uvažoval i o možnosti pochodu na Řím a převzetí kontroly nad celým italským územím. Idea *Marcia su Roma* (*Pochod na Řím*) realizovaná Mussolinim roku 1922 se tedy zrodila již v roce 1919 v hlavě Gabriela D'Annunzia. A nebyla zdaleka jedinou ideou, kterou politicky mnohem obratnější Benito Mussolini od svého vzoru převzal. Velmi zajímavou ukázkou Mussoliniho pragmatismu a politické obratnosti je i otištění D'Annunziova osobního dopisu z 20. září 1919 v deníku *Il Popolo d'Italia*. Noviny jej otiskly bez pasáží, jež jsou v následujícím překladu ponechány normálním písmem a jež jeho vyznění velmi podstatným způsobem mění. D'Annunzio se tehdy proti cenzuře neohradil a na manipulaci s textem dopisu se přišlo až v padesátých letech.

„*Můj drahý Mussolini,*
jsem překvapen vámi i italským národem. Já jsem riskoval vše, udělal vše a také vše získal. Jsem pánem Fiume, celé oblasti, části vojska, lodí; a vojáků, kteří nechťejí poslouchat nikoho jiného než mě. Proti mně se nedá zasáhnout. Nikdo mě odtud nemůže dostat. Mám Fiume, a budu držet Fiume, dokud budu žít, neotřesitelně.



Bar. 2: Vittoriale degli Italiani, celkový pohled.



Bar. 1: Leták s textem Uga Ojettiho shozený nad Vídní 9. srpna 1918.



Bar. 3: Hlavní vstup do areálu s D'Annunziovou bustou.



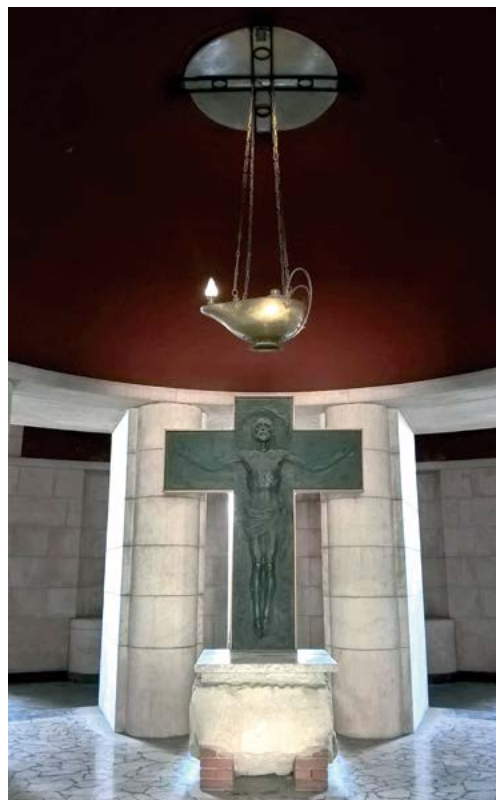
Bar. 4: Torri degli archivi (Archivní věže), D'Annunziem nově přistavěné části vily s rozsáhlými archivy a sbírkami.



Bar. 5: Původní vila Cargnacco, D'Annunziova Prioria (Převorství), kde se nacházejí soukromé pokoje.



Bar. 6a: D'Annunziovo mauzoleum, místo posledního odpočinku, které od roku 2013 stráží umělcovi oblíbení psi – barzojové – z dílny současného italského umělce Velasca Vitaliho.



Bar. 6b: Interiér mauzolea s věčným světlem. Zde jsou připomenuti (nebo i přímo pochováni) další hrdinové italské moderní vojenské historie a D'Annunziiovi nejvěrnější.



Bar. 7a,b: Regia Nave Puglia, italská bitevní loď z první světové války s bronzovou sochou Renata Brozziho symbolizující vítězství.



Bar. 8: Arengo, posvátné místo inspirované italskou historií.



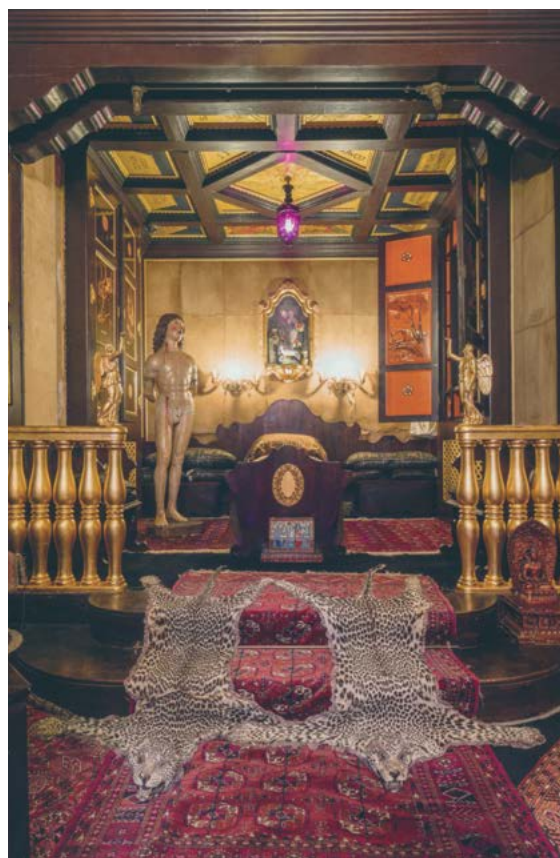
Bar. 9: Stanza della Leda (Pokoj Lédy), D'Annunziova ložnice, místo, kde přijímal dámské návštěvy.



Bar. 10: Piazzetta dalmata (Dalmatské nádvoří) s vchodem do soukromých částí vily.



Bar. 11: Stanza delle Reliquie (Pokoj relikvií).



Bar. 12: Stanza del Lebbroso (Pokoj malomocného).

A vy se třesete strachem! Necháte si šlapat po krku prasečí nohou nejopovrženějšího zrádce, jakého kdy sebranka světa zrodila. Jakákoliv jiná země – i Laponsko – by takového muže, takové muže zničila. A vy tam stojíte a tlacháte, zatímco *my bojujeme ze dne na den, s energií, která z tohoto podniku dělá to nejkrásnější po Garibaldiho tažení*. Kde jsou spolubojovníci, arditi, dobrovolníci, futuristé?

Já mám všechny vojáky zde, všechny v uniformě, se zbraněmi. Je to tažení řádných vojáků. A vy nám nepomůžete ani sbírkami. Musíme udělat všechno sami, s naší bídou. Probudte se! A také se styďte! *Kdyby se alespoň půl Itálie podobalo lidem z Fiume, patří nám celý svět. Ale Fiume není nic jiného než osamocený ostrov hrdinství, kde je sladké zemřít a přijmout poslední doušek vody*.

Takže nemůžeme doufat? A co vaše sliby? Propíchněte si alespoň vaše břicho, které vás tak omezuje, a vyfoukněte jej. Jinak přijdu já sám, až zde upevním svoje pozice. Ale nepodívám se vám do tváře.

Tak vzhůru! Pohněte se, vy líní v nekončící siestě. Já nespím už šest nocí.

*Ničí mě horečka. Ale jsem na nohou. A zeptejte se těch, co mě viděli, jak. Alalà!*⁶²⁰

Je jisté, že Mussolini již tehdy rozehrál hru, ve které chtěl být hlavním a jediným protagonistou, opatrná podpora Fiume však byla zatím její nezbytnou součástí. Mussolini proto zorganizoval veřejnou sbírku, která vynesla na tři miliony italských lir, část jich osobně předal do Fiume, část použil na podporu rodícího se fašismu. Napsal také dopis, v němž D'Annunzia zrazoval od pochodu na Řím a žádal jej, aby se soustředil na upevňování pozic ve Fiume. Ve stejné době nechal Nitti rozpustit parlament a vyhlásil nové volby. Doufal, že získá výraznější podporu pro řešení komplikované situace. Ve výraznější podporu doufal i Mussolini, ale oba byli zklamáni. Volby přinesly hlasy hlavně socialistům a liberálové se udrželi u moci jen díky podpoře katolíků Luigiho Sturza.

Situace, kdy nikdo neměl dost sil zkonsolidovat italskou společnost, dobrodruhům ve Fiume přála. Gabriele D'Annunzio byl na vrcholu. Fiume prohlásil za „*Città di Vita – Město života*“ a zavedl pravidla, která znamenala vznik jakéhosi ostrova naprosté svo-

body, volnosti, umění, krásy a lásky. Claudia Salaris, přední italská historička zabývající se tímto obdobím italských dějin, nazvala svoji monografii *Alla festa della rivoluzione (Na oslavě revoluce)*, což přesně vystihuje první měsíce existence Fiume jakožto *Města života*.²¹ Městské autority povolovaly a realizovaly rozvody, pěstovala se volná láska, byla legalizována homosexualita, nepotíralo se užívání drog. Město pohltila extáze svobody a anarchie v mnohém připomínající pozdější hnutí květinových dětí včetně inspirace ve východních náboženstvích, józe, životu v souladu s přírodou, veganstvím, nudismem a podobně. Mimořádná svobodomyslnost, navíc doprovázená aureolou hrdinství, přitahovala do města další a další muže i ženy. Brzy jich bylo více jak deset tisíc. Pro většinu z nich to byl sen s otevřenýma očima, možnost zapomenout na pravidla a jednat zcela svobodně. Kromě běžných lidí, často bývalých vojáků toužících vymánit se z tíhy poválečného života, dobrodruhů, nejruznějších podezřelých individuí prchajících před zákonem, znuděných synů z bohatých rodin hledajících



Obr. 9: Filippo Tommaso Marinetti (uprostřed), zakladatel italského futurismu v uniformě *arditi* v době svého pobytu ve Fiume.

dobrodružství i zapálených nacionalistů spatřujících v okupaci Fiume šanci na splnění svých vizí, město přitahovalo i výrazné postavy z řad umělců, kteří si do něj projektovali své vlastní představy a sny. Za mnohé jmenujme například již zmiňovaného Filipa Tommasa Marinettiho, v jehož očích se ve Fiume mělo šanci zrealizovat to, o čem futuristé po desetiletí snili a co definovali ve svých četných manifestech (obr. 9). Na překážku však byl D'Annunziův „passatismus“, tedy láska ke klasické kultuře.²² *Město života* však fascinovalo i klub berlínských dadaistů či s komunismem sympatizujícího George Grosze. Celosvětová avantgarda jakékoliv politické orientace či smýšlení viděla ve Fiume vzor, příklad zpřetrhání mostů mezi starým a novým.

Ačkoliv je obsazení Fiume logicky spojováno především s italskou pravicí, D'Annunzio opakovaně deklaroval, že jemu osobně jde o spojení pravicových a levicových pohledů na svět a přál by si „komunismus bez diktatury“ a že „záměrem je vytvořit z tohoto města duchovní ostrov, ze kterého může vyzařovat aktivita, převážně komunistická, směrem ke všem národům, především těm utlačovaným“.²³ D'Annunzio měl vize, že promění „bolševický bodlák v italskou růži, v růži lásky“.²⁴ Z toho pramení i jeho kontakty s reprezentanty italského anarchismu (Errico Malatesta) či extrémní levice (Giacinto Menotti Serrati a Nicola Bombacci). Posledně jmenovaný, jeden ze zakladatelů italské komunistické strany (Livorno, 1921), se ostatně nechal slyšet, že „dannunziánské hnutí je zcela revoluční, protože D'Annunzio je revolucionář. To řekl i soudruh Lenin v Moskvě.“²⁵ Lenin to patrně skutečně prohlásil, ale pravděpodobně spíše proto, aby své levicové soudruhy přiměl vyvinout nějakou aktivitu a nechat italský revoluční potenciál jen v rukou Gabriela D'Annunzia. Protože ať již byly D'Annunziovy vize jakékoliv, skutečně si jej lze těžko představit jako pravověrného komunistu či přímo bolševika.

Podstatně více „dannunziovské“ než pravověrný komunismus byly vize, které se pokusil uvést v život Leon Kochnitzky, Belgičan, Žid, po otci Rus, z matčiny strany Polák, který byl ve Fiume jmenován do funkce ministra zahraničních věcí. Z jeho iniciativy vznikla tzv. *Lega di Fiume* (*Fiumská liga*), která měla –

pod záštitou Sovětského svazu – sjednotit všechny utlačované národy, rasy, menšiny, politická hnutí celého světa... v boji proti všemocným imperialistům a vládě peněz. Byly to ovšem právě peníze, respektive jejich naprostý nedostatek, které tyto sny planetárních rozměrů pohřbily ihned v zárodku a jako mnoho D'Annunziových aktivit je odsoudily k existenci na papíře a ve vzletných rétorických projevech. Samotné *Město života* začalo výrazně strádat, chyběly základní potraviny, léky, dělníci se bouřili a v dubnu roku 1920 dokonce vyhlásili dvoudenní stávku za zlepšení svých podmínek. Čtyři tisíce malých dětí byly díky organizaci *Fasci di combattimento* a různým ženským patriotickým organizacím poslány z Fiume do severoitalských měst a navzdory D'Annunziovým projevům, že je posílá, aby šířily myšlenku nezkažené svobody, bylo jasné, že jim ve *Městě života* začalo jít o život.

Fatální nedostatek základních potřeb se řešil pirátským. Skupinky legionářů přepadaly blízké i vzdálenější okolí, ale především lodě a zabavovaly jejich náklad. Asi nejznámější je přepadení parníku *Persia* plně naloženého zbraněmi určenými na pomoc bílým v ruské občanské válce. Zbraně byly zabaveny pro potřeby fiumských legionářů s odůvodněním, že tak



Obr. 10: *Io ho quel, che ho donato* (Mám to, co jsem daroval) – jedno z D'Annunziových životních hesel, které si nechával umělecky zpracovávat a následně umísťoval na dobře viditelná místa. Stejný nápis nechal vytesat i do sloupu brány své vily ve Vittoriale, kterou s veškerým vybavením, uměleckými sbírkami i osobními věcmi daroval „italskému lidu“.



Obr. 11: *Per non dormire* (Nespat) – další z životních hesel, tentokrát motivované snahou nespat v přeneseném i doslovném významu. D'Annunzio byl pověstný svojí velmi malou potřebou spánku a také poměrně asketickým vztahem k jídlu.

jako tak pomohou boji za svobodu. Diplomatickou roztržku pak způsobilo přepadení lodi *Cogne* směřující do Argentiny. Ta byla naložena velmi cennými věcmi, automobily, šperky, drahými látkami a dalšími luxusními předměty v deklarované hodnotě téměř dvě stě milionů lir. D'Annunzio nabídl odkup vláde, ta odmítla. Následně se uvažovalo o prodeji v dražbě, nakonec však celý náklad koupila skupina sympatizujících podnikatelů v čele se senátorem Borlettim za cenu deseti milionů lir. Doslova výbuch oslav pak způsobilo zabavení nákladu maďarské obchodní lodi, která převážela šest tisíc tun pšenice. Ale ani tyto akce nemohly dlouhodobě potlačit vzrůstající nespokojenost. Když Nittiho nahradil ve funkci ministerského předsedy mnohem razantnější Giovanni Giolitti, zdálo se být dny *Města života* sečteny.

Carnarská charta a poslední Alalà!

D'Annunzio však dosud hýřil neutuchající aktivitou (podpořenou také kokainem, který ve Fiume začal brát) a společně s jedním ze svých nejbližších spolupracovníků, jímž byl představitel italského revolučního syndikalismu Alceste de Ambris, připravil ústavu známou pod názvem *Carta del Carnaro* – *Carnarská*

charta. Tato ústava měla být základním právním dokumentem státu, který od srpna 1920 nesl oficiální název *Reggenza italiana del Carnaro*. Tato charta je skutečně pozoruhodným dokumentem spojujícím de Ambrisovy politické vize s D'Annunziovým utopismem a důrazem na všeobjímající krásu a umění. Zcela realistické pasáže, tehdy ovšem nesmírně revoluční a moderní, střídají vzletná, naivní a někdy poněkud úsměvná nařízení. Protože kompletní text ústavy je běžně dostupný, a to i v českém překladu,²⁶ zastavíme se u něj jen krátce.

Po úvodu obsahujícím přesné vymezení území státu a historickém zdůvodnění jeho vzniku následovala základní ustanovení, která mimo jiné deklarovala suverenitu a rovnost všech občanů bez rozdílu pohlaví, rasy, jazyka, třídy či náboženství. Dosažením věku dvaceti let se každý stal voličem i způsobilým věnovat se jakémukoliv zaměstnání. Všichni, muži i ženy ve věku od 17 do 55 let, měli vojenskou povinnost v případě nutnosti obrany země. Každý občan také musel být členem jedné z deseti korporací: dělníci, řemeslníci, drobní majitelé půdy; vedoucí pracovníci; zaměstnanci v obchodním podnikání; zaměstnavatelé; státní zaměstnanci; intelektuálové a umělci; svobodná povolání; spotřební družstva; pracující na moři; a desátá korporace byla „*vyhrazena temným silám pokroku a podnikavosti. Je děkovnou obětí géniovi neznáma, člověku budoucnosti... v občanské svatyni je ztělesněna hořící lucernou se starobylým tuskánským (sic!) nápisem ... Námaha bez námahy.*“²⁷

Ústava zajišťovala svobodu tisku, myšlení a shromažďování, petiční právo, povoleny a respektovány byly všechny druhy náboženství i deklarovaný ateismus. Ústava zaručovala všem občanům základní vzdělání (a to jak v italštině, tak v jazyce menšin, přičemž na školách byly zakázány jakékoliv náboženské i politické symboly), pomoc při onemocnění i nezávislé nezaměstnanosti, starobní důchod, náhradu za újmu v případě zneužití moci. Stát ovšem neuznával vlastnictví majetku jako absolutní a osobní právo, jediným zákonným nárokem na vlastnictví byla práce. Ústava dále ošetřovala moc zákonodárnou (dva volené orgány: Rada senátorů a Rada správců), výkonnou (sedm ministrů volených na jeden rok, přičemž ministr

zahraničních věcí byl současně ministerským předsedou) a moc soudní. Žádný občan nesměl mít více jak jednu veřejnou funkci. Zvláštní pozornost byla věnována osobě Vůdce (Duce). V mimořádných případech jej mohla zvolit Národní rada na tajné schůzi v *Aren-gu*²⁸ a přenést na něj nejvyšší, neomezenou moc bez odvolání (s doporučenou dobou šest měsíců).

Ústava zaváděla také tzv. „Úřad pro ozdobu města“ a věnovala celé dvě kapitoly hudbě: „*V italské provincii Carnaro je hudba společenskou a náboženskou institucí. ... V každé obci provincie bude sborový spolek a orchestr subvencovaný státem.*“²⁹ Mimořádná pozornost byla věnována také fyzické kondici občanů, ústava zaručovala „*tělocvik v tělocvičnách s dobrým vybavením*“.³⁰ V úzké souvislosti s těmito poněkud netradičními ústavními články vzniklo také nové nařízení pro legionářské vojsko. Podle něj „*Legionář není úplný, pokud není expertem v: běhání, skákání; házení kamenů, zvedání záteže; boji pěštmi, zápasu; veslování; plavání; ježdění na čemkoliv; lezení na jakékoliv stromy a sloupy; přeskakování zdí a plotů; lezení do oken, na okapy, střechy, komíny; vrhnutí se do hloubky i z beznadějných výšek; vyrazení dveří ramenem; udržení se na jakkoliv strmé skále; šplhu a spouštění se na laně; bezpečném projití ohněm; protáhnutí se štěrbínami; schování se v co nejmenším úkrytu; hlasitým pískání různých signálů; imitování hlasů lidí a zvířat; zpívání, hraní na hudební nástroj a v tanci.*“³¹ Oslava mládí, zdraví a síly byla klíčová i v D'Annunziově osobním životě. Postupující chátrání svého těla nesl velmi těžce a snažil se je oddálit například holením řídoucích šedivých vlasů (které však vysvětloval jako přirozenou ztrátu porostu způsobenou zraněním hlavy)³² a také cvičením a udržováním dobré kondice. Obdivoval se různým sportovním a kaskadérským vystoupením svých legionářů, která byla ve Fiume velmi populární. Máme-li v paměti veřejná, téměř cirkusová vystoupení fašistických vojáků-sportovců v čele se samotným Mussolinim, je jasné, že inspiraci pro ně je opět možné hledat ve sportovně-kulturních akcích D'Annunziova Fiume.

Text ústavy byl uveden v platnost 8. září 1920, kdy byl také poprvé veřejně přečten v sále místního divadla. 12. září se pak slavila první *Santa entrata*, tedy den D'Annunziova vstoupení do Fiume. To

však byly jedny z posledních šťastných dnů. Podzim znamenal vršení problémů vyplývajících z ekonomické i vojenské blokády města i poněkud anarchistické mentality značné části jeho nových obyvatel. Ačkoliv D'Annunzio zprvu prohlašoval, že nejlépe vládne ten, kdo nevládne, nyní na něj stále více doléhala nutnost udržet ve městě alespoň elementární správu a pořádek. Rapallskou smlouvu podepsanou mezi Itálií a Jugoslavií 12. listopadu 1920 proto mnozí s ulehčením pochopili jako nabídku čestného ústupu. Mussolini, de Ambris a mnozí další apelovali na D'Annunzia, aby ji přijal a svoji okupaci Fiume ukončil. Tato bilaterální smlouva, která upřesnila sporné hranice a deklarovala, že přístav Fiume bude svobodný a že Italové žijící nyní na území Jugoslávie si mohou ponechat své občanství, byla pro Itálii výhodná a většina Italů ji tak i vnímala. Nikoliv však D'Annunzio. Navzdory mezinárodnímu nátlaku, vlastní vládě i mnohým spolubojovníkům se rozhodl Fiume živý neopustit. Na řadu tedy přišlo italské námořní vojsko, které po vypršení ultimáta (na začátku vánočních svátků roku 1920) začalo přístav ostřelovat. Na svátek Svatého Štěpána zasáhla jedna střela i D'Annunziovu pracovnu a zabila vojáka, který zde držel stráž, D'Annunzio byl lehce zraněn. *Natale di Sangue (krvavé Vánoce)* tak ukončily jeho největší životní dobrodružství. Při poslední večeři svým nejbližším přátelům sdělil: „*Přisahám vám, že jsem chtěl zemřít. Přípravoval jsem na to svoji duši a uvnitř byla ta oběť již završena. Ale po bratrovražedném ostřelování jsem pochopil, že za to tato Itálie nestojí.*“³³ Smír byl podepsán 31. prosince, do té doby padlo 26 legionářů a civilistů, 25 vládních vojáků a přibližně 200 lidí bylo zraněno. D'Annunzio zůstal ve městě až do 18. ledna 1921, jeho poslední pozdrav pronesený ke zbylým legionářům z balkonu paláce zněl: *Viva l'Amore! Alalà!*

Památník Vittoriale degli Italiani

D'Annunzio byl přesvědčen, že je prvním a největším z žijících Italů, vyvoleným pozvednout svůj národ k mimořádným činům. Proto značně zhrzeně sledoval, jak jeho gesta, slovník, schopnost komunikovat s davem, dokonce i jím znovuzavedený titul duce, uniformy, popěvky i pozdrav převzalo fašistické hnutí v čele

s Mussolinim. Mussolini si toho byl vědom, tušil, že má v postavě žijící legendy velkého rivala. D'Annunzio byl přirozeným vůdcem italských nacionalistů. Neúspěchem akce ve Fiume se sice ocitl poněkud mimo hru, ale přesto ještě v roce 1921, kdy se Mussolini rozhodl přeměnit své hnutí v řádnou politickou stranu, uvažovali například Dino Grandi a Italo Balbo, kteří byli proti tomuto kroku, o možnosti, že by v čele fašistického hnutí stanul právě D'Annunzio. Ten je však nepřijal a jejich návrh nevyslechl. Mussolinimu se tak otevřel prostor pro zrození PNF (*Partito nazionale fascista*), strany, která se v mnohém od D'Annunzia distancovala, stejně jako se D'Annunzio distancoval od ní. Ani poté jej však Mussolini nepodceňoval, ze státních peněz financoval jeho velmi nákladný život, hlásil se k jeho odkazu, díky jeho intervenci mu Vittorio Emanuele III. udělil titul knížete z Montenevoso,

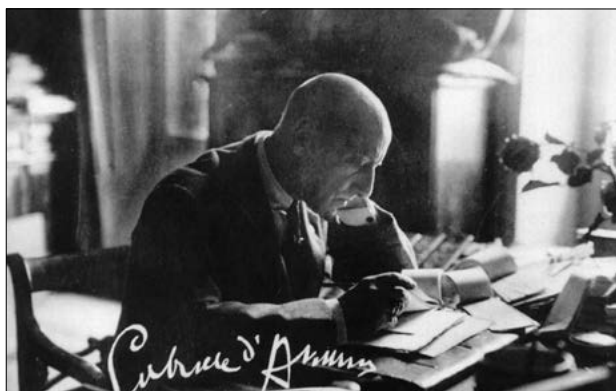


Obr. 12: Celkový pohled na rozlehlý areál Vittoriale degli Italiani, v popředí amfiteátr a novější části vily, které zastiňují původní budovu (Carnaccio) D'Annunziem označovanou jako Prioria (Převorství).

plnil stárnoucímu muži závislému na kokainu a sexu jakékoliv přání, jen aby jej udržel v uctivé vzdálenosti od reálné politiky. „D'Annunzio je génius. Muž neobyčejných schopností a výsledků, ale není to muž každodenní praxe,“³⁴ soudil – velmi správně – Mussolini.

D'Annunzio se tedy se vši energií pustil do svého posledního velkého „uměleckého díla“ – Vittoriale degli Italiani (obr. 12), památníku italské (a jeho vlastní) velikosti. Devět hektarů velký park s rozlehlou vilou a mnoha dalšími více či méně bizarními stavbami na svazích břehu Gardského jezera v Gardone Riviera je v mnoha směrech naprosto neopakovatelný a pozoruhodný (bar. 2, 3, 4). Původní poměrně skromnou zahradu a vilu Carnaccio (bar. 5), která patřila německému historikovi umění Henrymu Thodemu a jeho ženě (vnučce Ference Liszta), po válce zkonfiskoval italský stát. Jako konfiskát ji D'Annunzio v roce 1921 koupil za velmi příznivou cenu, kterou ovšem nikdy plně neuhradil. Carnaccio, nyní Vittoriale se stalo posledním D'Annunziovým útočištěm (obr. 13), jediným domem, který kdy vlastnil. Žil zde až do své smrti v roce 1938 a na nejvýše položeném místě zahrady, v jím osobně navrženém mauzoleu (bar. 6a, 6b) je i pochován. Rozlehlý pozemek pod jeho osobním vedením doplnily roztodivné stavby, které slouží dodnes jako malá muzea, dílčí vzpomínky na první světovou válku, *Město života* Fiume či jako památníky italského hrdinství. V prudkém svahu nad jezerem Garda je dokonce k vidění značná část trupu skutečné bitevní lodi *Regia Nave Puglia* (bar. 7a, 7b) nebo i podstatně menší MAS 96, na které se D'Annunzio spoluúčastnil výše zmiňované protirakouské provokace *Beffa di Buccari*. Najdeme zde i tzv. *Arengo* (bar. 8), místo, kde se setkávali D'Annunziiovi spolubojovníci a kde si při zvláštních rituálech připomínali klíčové události předchozích let. Každý zde umístěný artefakt měl svůj předem daný smysl a své pevně dané místo. D'Annunzio vše sám promyslel a rozmístil tak, aby dalším generacím zanechal nepřehlédnutelné svědectví o velikosti moderní Itálie i své vlastní osoby.

S bizarností zahrady si přitom v ničem nezadá vybavení interiérů. Nesourodá směs nejružnějších předmětů, soch a sošek, reprodukcí obrazů, fotografií, keramiky, tapiserií, deček, závěsů, hudebních nástrojů,



Obr. 13: Gabriele D'Annunzio ve své pracovně ve Vittoriale.

orientálních cetek i skutečně hodnotných starožitností postupně do posledního místa zaplnila celý původní dům i nově přistavěné části (bar. 9). D'Annunzio byl v tomto směru skutečně „passatista“, moderní umění bychom v domě hledali marně, vkus jeho majitele byl zcela poplatný buržoaznímu prostředí konce 19. století. Zvolený mladý architekt Giancarlo Maroni byl jen technickým vykonavatelem zadavatelových nápadů a představ a jeho práce by nesnesla vysoká estetická hodnocení, přesto je však celek nesmírně podmanivý (bar. 10). Společným jmenovatelem všech prostor je eklekticismus dovedený do nevídaných rozměrů. Inspirace starým Římem střídají gotické reminiscence, secesní prvky odkazy na gotiku. Evropské umění se mísí s asijským, barokní sochy svatých s orientálními vykuřovadly, čínští draci s řeckými sochami a všude knihy a značné množství nejrůznějších textilií (bar. 11). Nechybí ani originál letadla Ansaldo SVA, s nímž se D'Annunzio proslavil při letu nad Vídeň a jež se nyní vznáší u stropu *Auditoria*. Podmanivost místa ještě znásobuje šero, do nějž je celý dům ponořen. D'Annunzio kvůli svému oslabenému zraku nesnášel prudké slunce ani světlem zalité interiéry a i jeho tehdejšímu duševnímu rozpoložení vyhovovala spíše poněkud morbidní ponuřost.

Bývalý bonviván odcházel ze života dlouho a nikoliv lehce. Závislost na kokainu a lécích, pokročilé stadium degenerativní, velmi pravděpodobně pohlavní nemoci zničily jeho osobnost natolik, že ke konci života nebyl téměř k poznání. Tato zchátralost jej, mi-

lovníka všeho mladistvého, silného a krásného, mimorádně ničila i psychicky. V pokročilém stáří, ačkoliv si ani tehdy nedokázal nic odepřít, stále častěji nacházel útěchu ve víře. Nikoliv však v nějakém konkrétním náboženství, ale ve své vlastní náboženské fantazii, která spojovala v jeden nepřehledný konglomerát vše od Krista a křesťanských světců přes antická božstva až po Buddhu či velikány umění jako Dante Alighieri.

* * *

Každý rok projde tímto pitoreskním domem-muzeem až dvě stě tisíc návštěvníků, přičemž většinu z nich tvoří italští středoškoláci, pro něž je školní výlet do Vittoriale degli Italiani pevnou součástí studijních osnov. Gabriele D'Annunzio tedy, alespoň v Itálii, rozhodně není zapomenut a společně s ním zde má své nepřehlédnutelné místo i kdysi slavná Eleonora Duse. Do svého intimního deníku si Gabriele v den její smrti poznamenal: „*Ta, kterou jsem si nikdy nezasloužil, zemřela.*“ Její busta stála a stále stojí na jeho pracovním stole. Když nechtěl, aby jej svým pohledem rušila, šetrně ji zakrýval plátnem. Do své smrti totiž věřil, že k němu promlouvá, a byl natolik přesvědčen o její stálé přítomnosti, že to dokonce vzbuzovalo žárlivé výstupy jeho pozdějších milenek. Její fotografii měl (společně s fotografií milované maminky a sestry) na pracovním stole, ale především symbolicky ve své nejintimnější místnosti – *Stanza del Lebbroso (Pokoj malomocného)*. Sem se uchýloval v nejtěžších chvílích svého života (bar. 12). Tato místnost byla věnována meditaci a rozjímání. Její stěny zdobí portréty svaté Kateřiny Sienské, svaté Alžběty Durynské a dalších ctnostných žen (mezi něž počítal i Eleonoru), které ho prý ve snech zrazovaly od povrchních rozkoší světského života. Stojí zde i socha jeho osobního patrona svatého Šebestiána a visí zde obraz Guida Cadoriniho, na němž svatý František objímá malomocného, tedy samotného D'Annunzia, jehož tělo podlehl stáří stejně jako tělo malomocného nemoci. V centru místnosti je pak umístěno speciální lůžko – napůl kolébka, napůl rakev –, kam si přál být položen v den své smrti. Jeho přání bylo splněno, byl zde uložen na dohled očí té, kterou si nikdy nezasloužil – Eleonory Duse.

Poznámky:

- ¹ Gabriele D'Annunzio, *Il Fuoco*, Fratelli Treves, Milano 1925, s. 195. Tento i všechny následné italské texty do češtiny přeložila autorka článku.
- ² Luciano Mangiafico, „Nine Ways of Looking at D'Annunzio“, *Open Letters Monthly, Arts and Literature Review*, www.open-lettersmonthly.com, October, 2012.
- ³ Luciano Mangiafico, op. cit.
- ⁴ Tamtéž, op. cit.
- ⁵ Giordano Bruno Guerri, *D'Annunzio. L'Ammante Guerriero*, Oscar Mondadori, Milano 2008, s. 115.
- ⁶ Guerri, op. cit., s. 152–153.
- ⁷ Toto drama pod názvem *Koráb* do češtiny přeložila Marie Votrubová, se kterou měl D'Annunzio jeden ze svých krátkých románků. Guerri, op. cit., s. 164.
- ⁸ Guerri, op. cit., s. 161.
- ⁹ Gabriele D'Annunzio, *Triumf smrti*, Melantrich, Praha 1974, s. 112, 113.
- ¹⁰ Guerri, op. cit., s. 162.
- ¹¹ Tamtéž, s. 196.
- ¹² Tamtéž, s. 73.
- ¹³ Byl to otec známého Galeazza Ciana, Mussoliniho zetě a ministra zahraničních věcí fašistické vlády.
- ¹⁴ Malé ozbrojené motorové čluny MAS 96 stály i za slavným potopením rakouského dreadnoughtu *Szent István*, kterým se osobně proslavil D'Annunziův blízký přítel, jeho společník z dobrodružství u Bakar u i ve Fiume, pozdější italský admirál Luigi Rizzo, zvaný též *Affondatore* (Potopitel).
- ¹⁵ Originální text letáku: „*In onta alla cautissima Flotta austriaca occupata a covare senza fine dentro i porti sicuri la gloriuzza di Lissa, sono venuti col ferro e col fuoco a scuotere la prudenza nel suo più comodo rifugio i marinai d'Italia, che si ridono d'ogni sorta di reti e di sbarre, pronti sempre a osare l'insabibile. E un buon compagno, ben noto – il nemico capitale, fra tutti i nemici il nemicissimo, quello di Pola e di Cattaro – è venuto con loro a beffarsi della taglia.*“
- ¹⁶ „*VIENNESI! Imparate a conoscere gli italiani. Noi voliamo su Vienna, potremmo lanciare bombe a tonnellate. Non vi lanciamo che un saluto a tre colori: i tre colori della libertà. Noi italiani non facciamo la guerra ai bambini, ai vecchi, alle donne. Noi facciamo la guerra al vostro governo nemico delle libertà nazionali, al vostro cieco testardo crudele governo che non sa darvi né pace né pane, e vi nutre d'odio e d'illusioni.*“

VIENNESI! Voi avete fama di essere intelligenti. Ma perché vi siete messi l'uniforme prussiana? Ormai, lo vedete, tutto il mondo s'è volto contro di voi. Volete continuare la guerra? Continuatela, è il vostro suicidio. Che sperate? La vittoria decisiva promessavi dai generali prussiani? La loro vittoria decisiva è come il pane dell'Ucraina: si muore aspettandola.

POPOLO DI VIENNA, pensa ai tuoi casi. Svegliati! VIVA LA LIBERTÀ! VIVA L'ITALIA! VIVA L'INTESA!“

¹⁷ Guerri, op. cit., s. 218.

¹⁸ V telegramu bylo pro označení Vůdce použito slovo „Duce“, originální text viz Guerri, op. cit., s. 223.

¹⁹ Guerri, op. cit., s. 228–229.

²⁰ Tamtéž, s. 231.

²¹ Claudia Salaris, *Alla festa della rivoluzione. Artisti e libertari con D'Annunzio a Fiume*, Mulino, Bologna 2008.

²² D'Annunzio si za to vysloužil od poněkud zklamaného Marinettiho označení „kretén, se záblesky imbecility“ a naopak Marinetti od D'Annunzia označení „cretino fosforescente“, které asi není třeba ani překládat.

²³ Guerri, op. cit., s. 247.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Noël O'Sullivan, *Fasismus*, CDK, Brno 2002, s. 190–204.

²⁷ Tamtéž, s. 194.

²⁸ Arengo bylo původně shromáždění vládnoucích v San Marinu. Představitelé města zasedali a kolektivně rozhodovali u kulatého stolu, neměli vůdce. D'Annunzio se touto starobylou institucí nechal inspirovat. Znamé je jím vystavěné Arengo, tedy prostor pro zasedání, v zahradách vily Vittoriale, o níž je psáno níže.

²⁹ Noël O'Sullivan, op. cit., s. 203.

³⁰ Tamtéž, s. 192.

³¹ Guerri, op. cit., s. 254–255.

³² Zcela oholená hlava či ponechání jen několika pramenů vlasů byly jistě vnější poznávací znaky fiumských legionářů. Mezi další patřilo například nošení černých košilí, rozevlátých dlouhých volných kabátů a mečů u pasu.

³³ Guerri, op. cit., s. 259.

³⁴ Tamtéž, s. 231.

Kateřina Hloušková, historička, specializuje se na diplomatické a kulturní vztahy novověké Evropy.

Sociologie jako umění Možného

Zemřel významný český sociolog Ivo Možný

LADISLAV RABUŠIC

Napsat, že chceme následujícím příspěvkem připomenout právě zakončený život IVA MOŽNÉHO (1932–2016), který byl významným českým sociologem a jehož celoživotním tématem se stala sociologická perspektiva rodiny a sociální politika – to by bylo zoufale málo. Především, Ivo Možný patřil ke generaci, která se k vysokoškolskému vzdělání musela probíjet. Jeho chápání odpovědnosti vědce a akademika tomu odpovídalo. Za druhé, komunismus nekomunismus, Ivo Možný se vždy snažil o pravdivé poznání skutečnosti, jež ho obklopovala – to se projevilo zejména v jeho nejslavnějších porevolučních esejích s názvem *Proč tak snadno...* Za třetí je Možný příkladem člověka, který v sobě nesl chuť budovat akademické instituce (FSS MU) a neutuchající zájem o věci veřejné: ještě jako senior ve vysokém věku probouzel v Brně na Lesné zájem o komunální politiku. A za čtvrté: lidé jako Ivo Možný do značné míry rehabilitují výraz „intelektuál“, jenž má v českém prostředí špatnou pověst. Analýza jeho díla bude jistě provedena později jeho kolegy a žáky – nyní je namístě uvést vzpomínku, která zazněla z úst Ladislava Rabušice ve smuteční síni brněnského krematoria dne 16. září tohoto roku.

Redakce

Je mi ctí, že se mohu jako bývalý student, pak dlouholetý kolega a také jako kamarád Iva Možného s vámi podělit o několik osobních vzpomínek.

Ivo měl, jak opakovaně říkával, život, v němž nebylo místo pro nudu. Byl to muž, který se, ač se o to mnozí snažili, nedal potopit. Navzdory nejružnějším protivenstvím, které mu život – ale spíše režim – přinášel, vždycky našel způsob, jak z nich něco pozitivního vytěžit. Když v roce 1949, po maturitě na obchodní akademii v Prostějově, chtěl jít studovat, sdělil mu nový revoluční režim nemilosrdně, že ho jako syna živnostníka ke studiu na vysoké škole nikdy nepustí.

Mladý maturant to okamžitě pochopil a odešel pracovat jako nádeník do ostravských hutí. Po dvou letech – později přiznával, že to byly krušné roky –, nyní již jako příslušník dělnické třídy, se dostal na brněnskou filozofickou fakultu. Jeho tehdy intuitivní „zúčastněné pozorování“ ostravské dělnické třídy pro něj bylo poučným empirickým materiálem v jeho pozdějších úvahách o struktuře české společnosti.

Iva život společnosti ohromně zajímal. Chtěl ji pozorovat, chtěl ji rozumět. Sociologie se ale v 50. letech u nás nestudovala – o fungování společnosti totiž vše sdělovaly poučky historického materialismu jakožto jedné ze součástí marx-leninské filozofie. Tak se Ivo rozhodl pro studium slavistiky. Takto vybaven začal po absolutoriu pracovat jako rozhlasový reportér.

Jakápak je sociologie věda, vždyť ono je to spíše umění

Na počátku 60. let nastalo jarní politické tání a komunistická strana rozhodla, že její revoluční zrušení sociologie jako akademické disciplíny nebylo moudré. V Brně se začala katedra obnovovat. A Ivo byl při tom. Celou věc popsal svým nádherným, osobitým způsobem: „Na jaře roku 1964 vypsali Josef Solář, vedoucí oddělení, veřejný konkurz. A vybral v něm člověka, který nejenom že nesplňoval akademická kritéria v historickém a dialektickém materialismu..., ale o sociologii nevěděl prakticky vůbec nic. Byl to

redaktor mládežnického vysílání Československého rozhlasu Ivo Možný, absolvent studia češtiny a literární vědy. K sociologii se přiblížil na konci svých studií nejbližší tím, že si za téma diplomové práce vybral sociologizujícího literárního kritika Bedřicha Václavka. Po absolvování však už dělal deset let jen běžnou novinářinu, ze sociologie nikdy nepřečetl ani jeden klasický text, odborně nepublikoval a co snad za studií o sociologii načtl, spolehlivě zapomněl.“

Tento svůj sociologický rys, že byl samouk a metodologické a teoretické aspekty této vědy silně vstřebával samostatně a pouze četbou, Ivo opakovaně zdůrazňoval. Možná právě to, že se k sociologickému vnímání světa kolem sebe musel propracovat sám, mu dodávalo jeho osobitý rys originality, v němž je nepřekonatelný. A asi i proto o sociologii, kterou miloval a pro kterou žil, Ivo v lehce dehonestujícím nádechu tvrdil: „Jakápak je sociologie věda, vždyť ono je to spíše umění...“ Proto také nově vznikající fakultu nechtěl nazvat fakultou sociálních věd, proto jsme ji nazvali fakultou sociálních studií. Proto, když jsme mu při příležitosti jeho 70. narozenin na katedře vydali sborník statí, nazvali jsme jej příznačně *Sociologie jako umění Možného*.

Prorazíš svými vědomostmi!

Já jsem přišel studovat sociologii na brněnskou filozofickou fakultu v roce 1973. Bylo nás tehdy deset a byli jsme první kohortou studentů po znovuoobnovení studia. O existenci Iva Možného jsme neměli ani potuchy. Ani jsme nemohli. Ivo totiž, aby nemusel být po vpádu šesti sovětských divizí do Československa v roce 1968 z fakulty vyhozen, byl vedením fakulty „uklizen“ do Laboratoře sociologických výzkumů, která při tehdejší katedře existovala. „Laboratoř“ byl poněkud vzosný název pro instituci, která obnášela dvě malé pracovny v přízemí fakulty a jejímiž pracovníky byli kromě Iva ještě další dva „uklizení“: sociolog Pavel Pácl a filozof Luboš Nový.

Laboratoř neměla kromě třídičky děrných štítků Aritma, s jejíž pomocí se prováděla jednoduchá třídění dat, žádné laboratorní vybavení. Její pracovníci nesměli ani učit, ani publikovat. Dělal však – jak by-



Ivo Možný. Foto Jiří Salík Sláma.

chom dnes řekli – kvantitativní sociologický výzkum, a to v rámci tzv. SPEVu neboli Státního plánu ekonomického výzkumu. Své výsledky vtělovali do tří výtisků strojopisných výzkumných zpráv, které pod hlavičkou katedry odevzdávali zadavateli. Ivo s nadhledem říkal, že to byly „nádherné časy“, kdy si empiricky osahával českou společnost a její obyvatele a kdy měl navíc čas na to, aby četl, četl a četl...

Četl proto, aby věděl. Řídil se totiž prostým heslem „lépe je vědět než nevědět“. A to, že věděl, umocňovalo a zostřovalo jeho sociologické vnímání a chápání. Ostatně, když mně v roce 1990 dával výtisk své monografie o moderní rodině (mimochodem skvělé pojednání o této základní společenské instituci), napsal mně do ní věnování: „Prorazíš svými vědomostmi!“

Ale nazpět k 70. létům. I když je Ivo později vnímal s velkým nadhledem, já vím, že ho ta doba štvála. Musel psát pouze do šuplíku, ale hlavně – nesměl učit. A Ivo měl rád publikum a publikum mělo rádo jeho. Měl totiž vždycky co zajímavého říci.

Nebyl by to ale Ivo, aby si i v tomto „bezčasí“ nenašel způsob, jak z toho ven. Jako vysokoškolský student jsme tehdy museli absolvovat zimní a letní výcvikové tělovýchovné kurzy, na nichž se nám dostávalo základů lyžování, plavání, horolezectví a kanoistiky. A Ivo jako zkušený lyžař a vodák na ně díky pochopení fakultního tělocvikáře Zdeňka Vykyplá jezdit jako instruktor. Přes den vyučoval těla studentů, po večerech pak v debatách (ony to byly často spíše monology) vyučoval naše duše a intelekt.

Jeho večerní debaty s dalšími „instruktory“, se sociálním psychologem Ivo Plaňavou, mykénologem světového významu Tondou Bartoňkem nebo sociálním

filozofem Jaroslavem Stříteckým, byly nádhernou ukázkou disputace a akademického dialogu. To byly momenty, které mě samotného přivedly k mé pozdější akademické dráze.

Lépe je vědět než nevědět

V 70. letech si Ivo našel ještě jednu důležitou dimenzi své existence. Jako důsledný pokračovatel brněnské sociologické školy vycházel z principu, že sociologie je věda, která ke svým výrokům potřebuje data. A protože měl dobrý přehled o západní empirické sociologii a jejích vývojových trendech (neboť, jak víme, „četl, četl a četl“), věděl, že bez statistické analýzy a počítače se sociologie neobejde. Proto se domluvil s ing. Krejčím z přírodovědecké fakulty a na jejich sálovém počítači SAAB na Údolní ulici společně vytvořili software pro zpracování sociologických dat. To byl pro brněnskou sociologii velevýznamný počín, na který se zapomíná.

Mě osobně tehdy ten počítač, který zabíral celé jedno patro a který uměl mnohem méně než kterýkoliv dnešní mobilní telefon, fascinoval a práce s ním mě přesvědčila, že kvantitativní sociologie je pro mě ten správný směr. S Ivem jsem jako mladý asistent na počátku 80. let na Údolní často kolem půlnoci čekával, až se dostaneme k našemu výpočetnímu času – ten se tehdy přiděloval a sociologové byli samozřejmě v konkurenci s přírodovědci vždy na konci čekací doby. Tak jsme spolu vedli řeči. Jeho základní otázka vždy byla: „A co teď právě čtete, pane kolego?“ (to jsme si ještě vykali). Tou otázkou „Co teď čtete, pane kolego?“ byl na fakultě pověstný.

Když v průběhu 80. let režim pomalu ochaboval, začal Ivo postupně vyučovat, začal publikovat, navazoval mezinárodní kontakty. Po roce 1989 se pak mohla naplno uvolnit jeho nashromážděná sociologická energie a jeho „sociologická imaginace“. Stal se vedoucím katedry, obměnil její personální obsazení, jako proděkan se podílel na řízení filozofické fakulty. Tehdy začal stále více chápat, že pro skutečný rozvoj sociálních věd v Brně je nutné založit fakultu samostatnou. A tak ji díky podpoře jak tehdejšího rektora prof. Schmidta, tak také děkanky filozofické fakulty prof. Nechutové k 1. lednu 1998 skutečně založil.

Jako její první děkan se také velmi zasloužil o to, že fakulta za nějaký čas dostala novou budovu – důležitou roli v jeho úsilí sehrál rektor prof. Zlatuška. A jen málokdo ví, že Ivo výrazně spolupracoval při vzniku architektonického návrhu na její vnitřní dispozice. I to je důvod, proč je naše fakulta architektonicky tak velmi vstřícná studentskému životu.

Ivo však založil nejenom fakultu, ale v jejím rámci také výrazně pomohl prof. Librové k založení katedry environmentálních studií – právě v duchu onoho „lépe je vědět než nevědět“. A jelikož jako bývalý vynikající rozhlasák věděl, že sociální vědy by měly mít i katedru žurnalistiky, založil ji také.

Pánové, váš publikační výkon je slabý

Ivo Možný byl ale v každodenním životě občas i nemožný. Především jeho roztržitost byla někdy až neuvěřitelná. Přesně to popsal Luboš Nový v jeho *Nekrolozích na živé*. Jen pro vysvětlení, filozof Luboš Nový, skvělý znalec Masaryka, v době svého „uklizení“ do Laboratoře sociologického výzkumu, psával pro potěchu svých kolegů z filozofické fakulty k jejich 50. narozeninám laskavé medailonky, které pojímal jako nekrology. Takže Nový v roce 1982 o Ivovi mimo jiné napsal: „Možný je dialektickou jednotou řádu a neřádu, což on si pro sebe překládá termínem ‚inteligentní pedant‘. Po perfektním zpracování podkladů pro počítač je schopen bezradně chodit po místnosti, v jedné ruce (elektrickou) spirálku, ve druhé hrnek, a s kamenně nevinným obličejem zoufale vyzývat ostatní: Pánové, udělejte mi někdo kávu... Možnému není radno půjčovat nic, co se dá nosit v ruce a pak někam položit.“

Pro mnohé kolegy byl Možný asi i nemožný tým, jak tvrdě jako děkan trval na výkonu: požadoval, aby chom dobře učili a pravidelně publikovali. Přitom často opakoval své okřídlené rčení z Talmudu: „Pamatujte pánové (Ivo stabilně říkával pánové, i když byly v přítomnosti dámy), teprve drcení jako olivy, vydáte ze sebe to nejlepší.“

A také, to už byl emeritním profesorem, nám na poradách katedry, jichž se pravidelně zúčastňoval, neboť mu vývoj oboru ležel na srdci, nemilosrdně vmetával do tváře: „Pánové (polovinu osazenstva katedry

tvoří ženy), na to, kolik vás tu je, je váš publikační výkon slabý, slabý...”

Co Ivo přímo nesnášel, byl aktivismus halící se do vědeckého hávu. Vědce-aktivisty vinil z toho, že jsou natolik prodchnuti svou ideologií a natolik přesvědčeni o správnosti své věci, že potlačují přirozenou vlastnost vědy respektovat fakta. Proto měl občas problém s oborem genderová studia, který v Česku zakládala Jiřina Šiklová, již ale jinak velmi respektoval. Ivo však nebyl anti-feminista. Pro feminismus jako hnutí měl pochopení, dokonce vím, že se chtěl v 70. letech, aby porozuměl tomu, o co v tomto hnutí kráčí, stát členem Československého svazu žen. Tehdejší předsedkyně, soudružka Marie Kabrhelová, ale jeho členství nepřipustila.

Ivo Možný byl kromě skvělého sociologa také skvělým mediálním glosátorem života české společnosti a tak ho také zná široká česká veřejnost. Média mu byla druhou přirozeností, Ivo je měl rád a uměl v nich vystupovat. A média měla ráda Možného. Kombinace novinářiny a současně schopnosti získávat si vlastním výzkumem fakta o společnosti a z nich činit závěry, které podával stylisticky vytríbeně, ale zároveň i ostře a ve vypointované zkratce, to byl Ivův charakteristický rys.

Proto se tak dobře četl... Dovolte jeden příklad za všechny. Iva, jak známo, velmi trápilo, že se moderní společnosti nereprodukuje, že mladí lidé přestávají mít děti. V jednom z posledních rozhovorů, který pro *Lidovky* zaznamenal Petr Kamberský, říká: „Novorozenec, to je vrískající budoucnost. Platí to pro pár, platí to pro národ. Společnost, která nemá děti, nemá ani budoucnost. S tou větou nehnete ani párem volů.“

Ivo Možný si během svého života, jak jsem se snažil ukázat, prožil mnohé. Svědčí mu ke cti, jak o něm kdysi obdivně napsal Milan Petrusek, vynikající pražský sociolog a Ivův soupeř, že: „... v tom všem i po tom všem si zachoval optimistický, radostný, něžně hédonistický přístup k životu, naučil se laskavé ironii i nesmlouvavé sršatosti, kdykoliv se srážela s hloupostí, nemravností a hulvátstvím. Sám, ztělesnění klasického gentlemanství nejen k dámám, ale k celé akademické obci, prožil samozřejmě řadu ústrků, proher a zneuznání. Nic z toho neproměnil v patetické drama, téměř vše dokázal obrátit v laskavou hru či hříčku...”

Ivo miloval svůj obor a jako správný učitel a profesor se staral, aby vychoval své pokračovatele. A on je vychoval: Martin Potůček, Jan Keller, Tomáš Sirovátka, Petr Mareš, Libor Musil, Mikuláš Bek, Dušan Lužný, Radim Marada, Csaba Szaló a mnozí další, to jsou dnes profesori a docenti, v nichž Ivo zanechal hlubokou stopu a kteří jsou zárukou, že sociologie bude i nadále žít svůj potřebný život.

Budoucnost skýtá mnohá překvapení, z nichž některá mohou být i příjemná

Ivo Možný nerad předvídal. Věděl, že předvídaní je přinejmenším ve společenských vědách nemožné. Vycházel totiž z toho, co tvrdil filozof Karl Popper: předvídaní není možné, neboť budoucí vývoj je silně ovlivněn množstvím budoucích poznatků, a množství těchto poznatků není racionálně předvídatelné. A tak Ivova prognostika spočívala v jeho oblíbeném výroku, že „budoucnost pro nás skýtá mnohá překvapení, z nichž některá mohou být i příjemná“.

Jedno však Ivo Možný o budoucnosti věděl jistě. Že konec života, smrt, je nevyhnutelnou budoucností každého z nás. Tematicke smrti se nevyhýbal ani badatelsky. Ve své monografii o moderní rodině má nádhernou kapitolu nazvanou „Smrt jako člen rodiny“. Ukazuje v ní, že i smrt může být šťastná, když nepřichází náhle a když je na ni člověk připraven.

A Ivo byl připraven. Jako sociolog s eminentním zájmem o populační procesy dobře věděl, jaká je naděje dožití u českých mužů (což je aktuálně 76 let). Věděl, a v poslední době to často opakoval, že s každým rokem svého žití si zvyšuje pravděpodobnost, že si v loterii života a smrti vytáhne černou kuličku, neboť těch bílých začíná být v jeho osudí pomálu. 10. září 2016 sáhl po černé. Uspořádal si svůj život a odešel. Naplnil svou šťastnou smrt.

Text byl publikován 18. září 2016 na www.online.muni.cz (<https://www.online.muni.cz/udalosti/8176-rabusic-sociologie-jako-umeni-mozneho>).

Ladislav Rabušík je profesorem Katedry sociologie Fakulty sociálních studií MU a vedoucím Ústavu populačních studií tamtéž.

Starověký Blízký východ: kult života a boje v Egyptě

Ukázka z připravované knihy Bohdana Chudoby

Osobnost a dílo BOHDANA CHUDOBY (1909–1982) jsou jedním z neoriginálnějších a nejkontroverznějších fenoménů české kultury. Chudoba byl synem anglisty Františka Chudoby, aktivistou brněnského studentského spolku Moravan, nejmladším ze spolupracovníků Durychova *Rozmachu* a přechodně redaktorem *Akordu*, historikem s doktorátem z Madridu, specializovaným na španělské dějiny zlatého věku, překladatelem beletrie z angličtiny i dalších jazyků, poválečným poslancem za Československou stranu lidovou, exulantem, který po krátkém čase působení v česk(oslovensk)ém politickém exilu rezignoval na politickou práci a věnoval se jen bádání a psaní, autorem řady odborných a esejistických titulů, vydávaných španělsky a anglicky, osamoceným myslitelem, který během posledních let života vytvořil v madridském a escorialském ústraní několik dalších, mnohosvazkových děl.

Rozsahem i šíří záběru monumentální dílo Bohdana Chudoby *Člověk nad dějinami* vyjde v nakladatelství Torst z autorova strojopisu jako první ze svazků Díla Bohdana Chudoby, jež obsáhne vedle jeho odborných prací historických, pedagogických, publicistických a vzpomínkových též několik románů, povídky, pohádky, básně a korespondenci. *Člověk nad dějinami* je nejrozsáhlejší Chudobovou prací. Je členěn do pěti dílů, v nichž autor zachycuje myšlenkový a kulturní vývoj lidstva od pravěku do současnosti. Naše ukázka pochází z dílu druhého s názvem *Kosmické drama*. Vydání tohoto díla připravuje Jan Šulc.

Redakce

1.

Žádná jiná z velkých starověkých vzdělaností neposkytla novodobým badatelům tolik velmi starých a v četných případech podrobně zachovalých svědectví o svém životě a myšlení jako Egypt. I když šlo o zemi, která stejně jako ostatní velké vzdělanosti začala z opevněných kmenových usedlostí, z měst soustředěných kolem chrámových budov, jeho „impérium“ našlo výhodu v zeměpisné, odevšad chráněné poloze, takže jeho politická správa bývala jen výjimečně přerušována. Dvě velmi stará města, Nekheb na středním toku Nilu a Buto při jeho ústí, dala dynastiím jeho vládců (faraonů) jejich obřadný název „panovníka dvou měst“. A suché podnebí přispělo k zachově mnoha dějinných památek z nilského údolí.

Můžeme se ke kulturní činnosti a vzdělanosti této země přibližovat různými směry, danými našimi vlastními zájmy. Koho zajímá politická historie, je ihned přilákán hamitským výrazem *maat*, který se v egyptských nápisích a papyrech vyskytá v mnoha různých souvislostech. Lze jej přeložit slovy „řád“, „pravda“, „spravedlnost“ – každé z nich vyjadřuje určitou stránku pojmu *maat*. Je velmi nepravděpodobné, že by šlo o politický pojem, uložený shora. Mnohem spíše jde o pojem obsažený v prvotní mytické tradici, společné všem kmenovým celkům, které v nilském údolí vybudovaly náboženská střediska a kolem nich nebo v jejich blízkosti opevněná tržiště. Se vzrůstem ústřední politické moci se *maat* pochopitelně stal stěžejním pojmem zákonodárství. Ale ani tak nepozbyl své prvotní, nábožensko-mytické povahy. Když se

egyptští faraoni začali prohlašovat za „Spasitele“ – politická falzifikace prvotního mýtu o Spasiteli, které se ani politický slovník dvacátého století nemůže zbavit („Los Libertadores“, „President Osvoboditel“) –, bylo právě obecné zachování a dokonce i zdokonalení *maat* prohlášeno za vlastní účel faraonova „spasitelství“ a jeho údajné hodnosti „božího syna“.

Badatel v egyptských politických dějinách se ovšem může zeptat, do jaké míry se ideály obsažené v pojmu *maat* skutečně dodržovaly. Lze zjistit, že kdykoli bylo nástupnictví faraonských dynastií přerušeno – někdy útokem stěhovavého lidu zvenčí, jindy vnitřními rozbroji –, po obnovení trvalé správy se hovořovalo o *maat* více než kdy jindy. Ale sledovali jednotliví faraoni a krajší správci skutečně ideály v tomto pojmu obsažené? Je známo, že egyptská ekonomie byla ekonomie řízená – zejména pomocí zavodňovacího systému, monopolní dopravy na Nilu a monopolního dolování v horách položených na východ od země. Směřovalo toto převážně řízené hospodářství skutečně k sociální spravedlnosti, či jen využívalo pojmu *maat* k naplnění faraonské pokladny a k roztržštění vojenské moci? Jaké bylo skutečné postavení egyptských poddaných, kteří vedle válečných zajatců pracovali na obrovitých stavbách podnikaných jejich vládci? Stěží budeme kdy moci dostatečně na tyto otázky odpovědět. Můžeme jen poukázat na to, že v zbytcích egyptského písemnictví, které se nám zachovaly, zůstal pojem *maat* až do konce velmi stěžejním pojmem.

Zároveň je však také třeba poukázat na to, že všude, kde se slovo *maat* uplatňuje, je očividně soustředěno na cenu lidské osobnosti. Ne společnost jako celek, ba ani osobnost vládce – přes všechnu jeho velkou moc –, ale jednotlivý člověk a spravedlnost vůči němu, jeho práva právě tak jako jeho povinnosti, jsou tu ústřední myšlenkou. Tak se před námi objevuje jedna ze zásad, kterou velké vzdělanosti pozdního starověku zřejmě podědily z údobí protohistorického. Protohistorický člověk vždycky žil a pracoval v kolektivu – což je možno považovat za zintelektualizovaný rys živočišného dědictví –, ale toto kolektivum, ať šlo o rod, o kmen nebo o hieratické město, nikdy nezapomínalo na hodnotu jednotlivé lidské osobnosti. Zvrhlé politické ideály moderní doby (führer myslí na

všechny, strana má vždycky pravdu, hospodářský účel nebo vědecká spekulace mají právo vládnout soukromému životu) by starověkému člověku byly zůstaly zcela nepochopitelné.

2.

Výraz *maat*, prostupující celými, přes tři tisíce let dlouhými dějinami starověkého Egypta, je jen drobnou ukázkou egyptské konzervativnosti. Stejně jako v slovníku – odolávajícímu i postupným změnám v písmu, od hieroglyfů k písmu demotickému – jevila se tato konzervativnost také ve výtvarných symbolech. Ať byl například počet živočišných symbolů, představujících rozličné Energie, sebevětší, jejich použití se jen velmi zřídka kdy měnilo. Každý chrámový, městský okruh trval na svých symbolech a vytrvale se k nim vracel, i když třeba politické okolnosti mu v tom dočasně bránily. V Egyptě se také, díky této konzervativnosti, vyskytovalo méně poetických přepracování starých mytických tradic než v jiných krajích; staré symboly zůstávaly, nových přibývalo velmi málo.

Pro historika to znamená úlevu v práci. Může se mnohem více spolehnout na trvalou platnost symbolů i jejich významu. A právě v této souvislosti je záhodno, abychom věnovali patřičnou pozornost mytickému symbolu, který zřejmě zaujímá ústřední místo v intelektuálním životě Egyptanů. Jde o symbol lidského srdce (*ib*).

Zřejmě proto, že nejvíce svědectví o životě ve starověkém Egyptě se našlo v hrobkách odkrytých novodobými archeology, povstala dnes stále ještě populární představa o zemi v údolí Nilu jako o zemi mumií a pohřebišť, jejíž myšlení se otáčelo kolem pojmu smrti nebo aspoň kolem obrany proti smrti a rozkladu. Stěží bychom našli krivějšího pohledu. Pravým středem egyptského myšlení byl pojem života. Když Hippokrates zakládal novou řeckou medicínu, soustředil svá pozorování a svou diagnózu podle egyptského vzoru – strávil v Egyptě zřejmě dlouhou dobu – na srdeční tep. Když Ježíš mluvil symbolicky o bodu, ve kterém se soustřeďuje nejen lidské chápání, ale také a především rozhodování mezi dobrým a zlým, ani ho nenapadlo použít Platonova – hebrejským intelektuálům

nepochybně známého – symbolu dechu (*psyche*); vždycky hovořil po egyptském vzoru o lidském srdci; pro sobeckost vedoucí k „druhé“, konečné smrti nejčastěji užíval výrazu „zatvrzení srdce“ (*sklērokardia*). Po té stránce se Egypťané stali učiteli nejen řeckých lékařů, ale i celého křesťanství.

Egyptské nápisy právě tak jako zbytky literatury hovoří znova a znova o *ib* – o jeho úmyslech, které se uskutečňují v celé osobnosti. Nikde ovšem nebylo v egyptském myšlení stopy po nějakém dělení člověka na srdce a ostatní tělo. Člověk se svými myšlenkami právě tak jako s kterýmkoli svým tělesným výkonem představoval jeden jediný a nedělitelný celek. Jako celistvá osoba vstupoval podle egyptských názorů po smrti do „jiného času“. Ale protože osoby – jako všechny organismy – mají střed, který vyjadřuje jejich jednotu, srdce bylo tímto středem. Jeho „váha“ rozhodovala o tom, že mrtvému bude přístup do „jiného času“ vůbec povolen.

„Smrt se mi jeví jako uzdravení nemocného, jako první krok do zahrady po dlouhé nemoci,“ praví egyptský *Rozhovor člověka s vlastním srdcem*. Ale i když jde o nemocný stav ve srovnání s životem v „jiném čase“, jde o život tvůrčí. Tvůrčí v tom smyslu, že z něho vznikají nové hodnoty a že na těchto hodnotách závisí víc než na tom, čeho se člověk vyvaruje. Egyptská mravnost byla mnohem více kladná (čeho je zapotřebí) než záporná (co není dovoleno). Zůstaly nám ovšem z egyptského písemnictví doklady podobné známé *Knize mrtvých*, kde se mnoho hovoří o tom, čemu by se člověk měl vyhnout. Ale zcela v popředí egyptského mravního myšlení stojí tvůrčí zásady, charitativní činy jako nakrmení potřebných a ošetřování nemocných. Ne to, čemu se srdce (*ib*) vyhnulo, ale to, čím se naplnilo, jeho váha, rozhoduje s konečnou platností. I to, že průměrný Egypťan se snažil být pohřben v blízkosti vynikajících současníků, byl zřejmě sklon vyplývající z názoru, že vynikající lidé jsou bohatší svou tvůrčí činností. Najdeme později podobné přesvědčení například u Homéra – v jeho víře, že hrdina dosáhne snáze nesmrtelnosti –, v hebrejských tradicích o rychlém vstupu Henochově a Eliášově do Boží přítomnosti, nebo zase u Aztéků, v sousedství jejich kultu napodobování Spasitelovy smrti.

Jestliže však srdce zůstalo ústředním symbolem skutečně lidského kulturně tvůrčího života, neoslabilo to nijak schopnost Egypťanů pozorovat a třídit vlastnosti lidské osoby. Její život sám (*akh*), soustředěný v srdci (*ib*), se nejméně projevoval pouhými výkony tělesných ústrojí (*khet*, výraz, který také znamenal života již zbavené tělo). Mnohem více se stával zřetelným ve dvou druhích intelektuální činnosti, *ka* a *ba*, mezi kterými egyptské myšlení pečlivě rozlišovalo. Abychom pochopili význam těchto dvou stránek intelektuální činnosti, je především třeba zjistit, že všechny starověké vzdělanosti, i ty nejmenší, si byly vědomy, že obvyklých pět smyslů vystihuje lidské možnosti dorozumění právě tak málo jako viditelné barvy spektra vystihují celý rozsah světelných vln. Jestliže chceme vedle smyslové činnosti hovořit o činnosti extrasensoriální, je to možné, ale ne právě nejpřesnější; to, čemu říkáme „extrasensoriální“, by bylo snad lépe nazvat tím, co přesahuje rozsah velmi známých pěti smyslů. Ale ať zvolíme kterékoli slovo, jasné je, že starověký člověk měl extrasensoriální schopnosti mnohem, ba neporovnatelně vyvinutější než člověk novodobý. Snad tu šlo o jádro jeho živočišného dědictví, které později zesláblo a vyprchalo.

Dnes je již dostatek psychologů, kteří extrasensoriální pole uznávají a studují. Existuje i filosofická škola, která v extrasensoriálním dorozumívání – velmi příbuzném živočišné signalizaci – hledá kořeny lidské řeči. A egyptologům nezbyvá než vzít na vědomí, že v údolí Nilu, ve starověkých tisíciletích, se vědělo kromě o činnosti *ka*, která zjišťuje významy a operuje s nimi, také o činnosti *ba*, která přijímá cizí a vysílá vlastní „paprsky“, „vlny“ – nebo jakkoli jinak se o té věci chceme vyjádřit. Někteří novodobí badatelé hovoří o této schopnosti jako o zářícím vlnění, které prostupuje a obklopuje člověka (*aura*). Egypťané sami pro ni často užívali symbolu letícího ptáka – snad aby vystihli její nesmírný dosah nebo dolet. Naproti tomu činnost *ka*, která pojmenovává věci a aspoň velmi hrubými pojmy může postihnout Tvůrčí Čin sám, byla symbolizována dvojicí paží vyrůstající z hlavy a těla a vrcholící vzhůru otevřenými dlaněmi.

V obojím případě šlo o nepostradatelnou stránku života. Také šlo o stránky schopné růstu. Zatímco

ka sílilo studiem a zejména vníkaním do mytické moudrosti, i *ba* bylo možno pěstovat a soustředit se na telepatii, předtuchy a poznání budoucnosti. Jestliže se tu odvažujeme hovořit o poznání budoucnosti, každý, komu se to nezamlouvá, musí aspoň přijmout jako historickou skutečnost, že Egypťané, podobně jako Platon nebo Ježíš, nepovažovali uplývající čas pozemské lidské zkušenosti za jediný druh času a kromě toho, že – podobně jako ti, kdo žili ve veliké vzdělanosti čínské – nebyli v nejmenším nakaženi dětinskými žvásty Aristotelovými o „časových řetězech příčin“, tj. nevěřili, že například ve viditelném spektru infračervená barva „předchází“ barvu „ultrafialovou“ nebo že ji dokonce „zapříčinila“.

Jestliže jak *ka*, tak *ba* patřily k jádru života, zúčastnily se také umírání. Již zranění nebo jakákoli nemoc byly považovány především za zranění nebo chorobu *ba*. Všeelijaká zařikávání a zpěvy, kterými bývala provázena egyptská terapie, byly spíše nástrojem hypnózy, zasahující *ba*, než modlitbou. I velmi důležitý tep srdce se považoval za projev celého života, k němuž patřila také činnost *ba*. Umírání bylo zřejmě chápáno jako pochod, který nelze dobře časově vymezit. Zatímco činnost *ka* může ustát dlouho předtím, než zmlkne tep, a podstoupit proměnu do jiného času, dojít oslavení, činnost *ba* podle egyptských názorů pokračuje v místech, kde zemřelý žil, a její síla slábne teprve s rozkladem pozůstatků – a třeba ani tehdy ne. Názor, že *ba* zůstává v činnosti i tam, kde tep již zmlkl a že do jisté míry závisí na stavu neživého těla, vedl Egypťany k balzamování zemřelých. Ale technika balzamování nejen že zaopatřila novodobé badatele velmi zachovalými mumii, nýbrž také a především otevřela ihned rozsáhlou znalost anatomie a pak i chirurgie. Jestliže Egypťané dovedli operovat na mozků a provádět za tím účelem trepanaci – úspěšnou, jak dosvědčují mumie pacientů, kteří zřejmě žili dlouhá léta po operaci –, vděčili za to svým názorům o extrasensoriálním *ba*. Máme tu před sebou klasický případ vesmírné vize (*theoría*) prvotního člověka jako vstupu nejen do oblasti umělecké a sociální, ale také vědecké a technické. Na rozdíl od pošetilých domněnek osmnáctého a devatenáctého věku nové doby, že člověk začal sekyrkou a nakonec si vymyslel i Boha, ukazu-

je se nám tu zřetelně, že bez prvotní vůle, zahrnující Tvůrčí Čin, vesmír i lidské postavení v něm, by se nebylo dospělo ani k důkladnému ocenění sekyrky.

3.

Nejen ze symbolismu srdce, ale i z mnoha jiných svědectví vysvítá, že moderní badatel si musí počínat velmi opatrně, kdykoli v řeči o egyptské vzdělanosti používá výrazů „smrt“ a „mrtvý“. Hamitská slova nejbližší těmto výrazům jistě znamenala „konec života“ nebo také „zmizení určitého ústrojí ze života“. Bylo by však dokonalým anachronismem zanášet do egyptského myšlení například pojem „mrtvé hmoty“, který, jak níže uvidíme, si vyrobila řecká filosofická spekulace. Celý vesmír je v egyptském pohledu pojímán tak, jak jej zřejmě pojímal i pravěký člověk: jako nesmírné pole Energií (*nether*), z nichž některé mají intelektuální schopnosti a jsou přímo částí Tvůrčího Činu, zatímco druhé, drobnější energie mohou být i podrobeny lidským intelektem (*unis*).

Mezi *Texty z pyramid*, pocházejícími z nejstaršího údobí egyptských dějin, najdeme i hymnu, ve které mocný panovník hrozí, že pohltí určitý počet energií. Jiné, vždy živé Energie byly spatřovány jak v nebeských tělesech, tak v pozemských organismech nebo úkazech – včetně samotné řeky Nilu.

Slunce mělo ovšem v egyptské mytologii – jako i v tolika jiných starověkých mytologiích, vyrůstajících z protohistorických tradic – ústřední postavení. Ale slunce nám také může posloužit jako příklad, jakých nuancí byly mytické tradice schopny a jak těžko je lze zahrnovat pod zjednodušující formule. Amon a Ra jsou například obě jména označující Vrcholný Tvůrčí Intelekt, Tvůrčí Čin sám. Každé z nich vyšlo z tradice jiného města, ale v kultu každého z nich mělo slunce ústřední úlohu. Jestliže se však ve velmi starých textech hovoří o slunci v souvislosti se jménem Amon, zůstává sluneční kotouč pouhým symbolem, protože Amon je někdo skrytý, jehož moc nad světem je zásadně neviditelná. Naproti tomu o Ra se hovoří jako o někom přímo totožném se sluncem jako dárce všeho života. Postupem času – i v Egyptě docházelo k symbolickému synkretismu – se ovšem

začalo používat spojeného jména Amon-Ra a přímé ztotožnění Tvůrce se sluncem nabylo převahy. Kromě toho byl se sluneční symbolikou také spojen dočasný a koneckonců vlastně neúspěšný pokus faraona Amenhotepa IV. (Ekhn-a ton), který se rozhodl uložit celé zemi kult jediného jména Aton a spojit s ním slunce jako jediný symbol.

Amenhotepův pokus skončil neúspěšně především pro nerozlučnou spojitost mezi vrozeným egyptským konzervatismem a bohatstvím jmen a symbolů, pocházejících z rozličných starých hieratických měst a používajících jak pro Tvůrce, tak pro čelné Energie různá jména a různé symboly. Zde se badatel setkává s jinou potíží: jak rozlišit mezi pojmem Kosmického Tvůrce a pojmem Čelné Energie. Nebylo snad ani přesné hranice mezi těmito dvěma pojmy – podobně jako v nejstarší hebrejské mytologii nebylo zřetelné hranice mezi jménem El (kosmický Tvůrce) a Ruá Elohim (Dech Vládnoucí Čelným Energiím).

Ale jak v symbolech Kosmického Tvůrce, tak v symbolech Čelných Energií je vždy naznačeno, že jde o činnost – mnohem spíše o „činnost“ než o „bytost“ v rozmezí indoevropské mluvnice –, která „bojuje“, která se „utkává“, i když to, s čím se utkává, je jen nicota. Vše pozorující sokol Horus, pták Ibis, krokodýl Sebek, had Buto, kočka Nut nebo silný býk Apis (Hapi) jsou symboly Energií; není jedné jediné činnosti, která by nebyla bojem. I kráva Hathor, Energie Plodnosti, má tuto vlastnost: dát život novému tvorů je nemalý a bolestný boj. Tento symbolismus je někdy velmi zřetelný, jako například u šípu Neith, a někdy aspoň tak jasný, že neujde dobrému pozorovateli, jako například u lotosového květu Nefertim a jeho „bojujícího vzrůstu“.

Velmi příkladné je pro bojovou povahu Tvůrčího Činu symbolické drama egyptské mytologie, ve kterém jako protagonisté vystupují Osiris, Horus, Isis a Seth. Protože se zřejmě těšilo velké popularitě, je také obrostlé poetickými příkrasami. Kromě toho je nám známo v značném počtu variant, mezi kterými je skoro nemožné hledat protohistorické jádro. Hlavní postavou je tu však zřejmě sama sebe obětující Osiris, který se jako dárce inspirujícího vína do značné míry podobá řeckému Dionysovi. Již jako Kosmický Bůh

čili Tvůrce ve středu městského kultu je Osiris plně zaujat bojem na život a na smrt se symbolickou postavou jménem Seth. I když jsou Osiris a Seth občas nazýváni „bratry“, je velmi zřetelné, že tu vlastně stojí proti sobě Život a Nicota. Moderní filosof se ovšem může zeptat, zda se tím nemyslí dvě stránky téhož „bytí“. Přitom nám ovšem zůstane dlužen odpověď na otázku, co v tom případě myslí „bytím“, a především si jen zahrazuje cestu k pochopení egyptské tradice. Ani nejpoetičtější Egyptané nikdy nezapomněli, že kdežto Osiris je Tvůrce, Seth reprezentuje něco zcela opačného než tvorbu nebo život. Když byl Egypt na čas obsazen stěhovavými Hyksósy, Seth se stal symbolem těchto okupantů, kteří „vládli bez Boha“. Velmi staré varianty tohoto mýtu vrcholí smrtí čelného představitele: Osiris je zabit, je pohřben na různých místech v Zemi-Isis, ale opět vstává z mrtvých. V novějších variantách je tato tragická úloha přidělena Horovi, který byl původně zřejmě sám Kosmickým Bohem v kultech jižního Egypta, ale stal se „synem Osirise“, jeho pozemskou Manifestací. Najdeme však také varianty, kde Horus vystupuje pouze jako „Boží Energie“ a sám zápolí se Sethem, s „tím, který se vynořuje z temných vod chaosu, s hipotamem“. Co se týče symbolismu postavy Isidiny, máme před sebou značný počet variant: někdy je Isis pouze „úrodná země“, jindy je to „ta, kterou Osiris činí matkou tvorstva“, a jindy opět je stručně „životní družkou“ – což v tomto případě značí, že Tvůrčí Čin je symbolizován plodným spojením mezi Tvůrcem a bezdným prostorem, který přijímá jeho Světlo; ale i toto spojení mívá v Egyptě a jinde charakter znásilnění, zápasu.

V poněkud pozdějších údobích egyptské mytologie přijal na sebe úlohu obětovaného a zmrtevýchvalého božstva výlučně Horus. Sám také původně Kosmický Bůh jediné městské tradice, stal se, jak jsme se právě zmínili, buď „Tvůrcovou Energií“, anebo „Osiridovým synem“. Snad ještě více než to, že v obou případech musí zápolit se Sethem a přemoci ho, může nás tu zajímat pojem „Božího Synovství“. Ocitáme se tu u nejpodivnějšího a historicky skutečně neřešitelného problému nejstarších protohistorických tradic. Boží utrpení samo je pochopitelnější a jako pojem přístupnější. „Synovství Boží“ je v plné míře – ale ovšem jen

v našem myšlení, ne v mytologických ilustracích – zpřístupněno pouze úvahou, že aby trpěl za člověka, musí Tvůrce trpět „jako člověk“, to znamená jako někdo, kdo lidským způsobem žije na této zemi, ale přece je Bůh. Jde tu o složitou úvahu, ale zároveň také o jednu z nejstarších lidských tradic, kterou nacházíme v mnoha končinách světa; tato dvě zjištění se nám zdají vzájemně protichůdná, ale musíme se s nimi spokojit jako s historickou zkušeností. S nějakou předintelektuální, z živočišného světa podděnou kategorií mentální nemají ovšem zcela jasně nic společného. Postava Hora jako „trpícího v plné lidské samotě“ a zároveň také postava Isidina, která buď reprezentuje zem samotnou, nebo přichází na zem – v některých literárních fragmentech se o ní hovoří jako o „dívce, která pokorně přijímá boží moudrost“ –, dodávají celé rozvětvené mytologii kolem jmen Osiris, Isis a Horus zvlášť dramatické povahy.

Všechny postavy egyptské mytologie nám připadají jako množství variant na základní hudební námet: oslavení života. V mytologii Uaset, města, kterému se v pozdním, počtčtělém Egyptě říkalo Théby, vystupuje Amon, vysloveně „skrytý“ Tvůrce, symbolizovaný, jako později Homérův Aither, mnohem více rozptýleným vesmírným světlem než kterýmkoli svítícím nebeským tělesem, jako je slunce. Ale slunce je přece jen velmi zřetelný, i nejprostším lidem přístupný symbol; proto je ztotožňováno s Re, původně Kosmickým Bohem Memfidy, města ležícího na severu Egypta, kde se Nil začíná rozčleňovat v početná ústí. Protože jako symbol životodárné síly bylo slunce jinde zváno také Atum, setkáváme se v egyptské mytologii poměrně brzy se synkretickým jménem Atum-Re nebo Re-Atum. Právě v okruhu této synkretické symboliky vstupuje nejvíce do popředí symbol krávy Hathor, a to ve velmi zajímavé dvojí variantě: buď jako ochránkyně lásky a plodnosti, nebo jako té, která přináší člověku smrt a hned ho také uvádí do úplného času, kde je váženo jeho srdce.

Jestliže v této právě zmíněné variantě jsou plození a smrt, dva hraničící body lidského dramatu, stavěny vedle sebe, v jiných variantách má zrození dítěte převahu. Výslovným symbolem rodičky je Isis jako „pokorná pozemská dívka“. Stejně je jím mateřská Nut,

ochránkyně dětí, jejíž kult často skoro splývá s kultem Hathor. A jak Nut, tak Hathor mají mnoho co dělat s takzvanými „domy zrození“ (*mammisi*), zvláštními stavbami přidruženými k chrámům různých symbolů „Kosmického Boha“. I zde je dost těžko zjistit, jaké bylo vlastně symbolické poslání těchto staveb: zda tajemství zrození vůbec, či zrození „božího syna“ zvlášť.

4.

Vztah novodobého badatele k egyptské mytologii, k jejím symbolům a tím i k starověkému egyptskému myšlení se neliší od jeho vztahu k jakékoli mytologii. Chtěl by ji mít uspořádanou, systematizovanou, s přesně definovanými významy každého jednotlivého symbolu. Jde tu však jen o pokusy vnášet naše vlastní, číselnými soustavami posedlé myšlení do zcela odlišného údobí dějin, ve kterém převládala poetická vynalézavost a každý věděl, že vlastně není žádných přesných slov nebo jmen. Můžeme také při studiu velmi dlouhých, tři tisíciletí přesahujících egyptských dějin pozorovat, že Egypťané sami, při veškeré úctě k básnickému nápadu a k slovní výtvarnické symbolice, se aspoň občas obraceli k nebezpečím, která se v nich skrývají. Jestliže žili například kolem roku 1000 před Kristem, nemohli nepozorovat, oč jednodušší bylo jejich symbolické názvosloví o dva tisíce let dříve. Ale již před rokem 2000 před Kristem, ještě za takzvané „staré říše“, vyskytují se nápisy, které nejen upozorňují, že například jména Re a Atum jsou pouze dvě jména značící totéž, ale také hovoří o tvůrčí síle jiného městského kosmického boha, zvaného Ptah, jako o síle „pramenící jak ze srdce, tak ze slova (z jazyka)“.

Šlo tu také zřejmě o rozdíly mezi velmi vzdělanými, dlouhodobou tradicí proniklými skupinami pracujícími v různých chrámech – střediscích umění a vědy právě tak jako kultu – a prostým zemědělcem nebo řemeslníkem.

Prostý člověk mohl milovat dramatickou, velmi názornou symboliku Tvůrce jako hrnčíře pracujícího s hlínou a hrnčírským kruhem. V Egyptě vychovaný hebrejský sběratel prvotních tradic Mojžíš na tuto symboliku hlíny zřejmě nezapomněl. Ale v náhrobním nápisu datovaném kolem roku 1550 před

Kristem čteme slova: „Pochválen buď Osiris, pán úplného času, vládce Energií, veliký, první mezi svými bratry, nejstarší z prvotních Energií, který vyhlásil *maat* po obou březích Nilu...“ A v čtrnáctém století se setkáváme se zmíněným již faraonem částečně semitské, syrské krve, Amenhotepem IV., který prostě vyhlásil slunce za jediný dovolený symbol jediného Kosmického Boha a Tvůrce, Atona. Sám si dal nové jméno Ekhnaton (Sluha Slunce Atona) a začal stavět pan-egyptské kultické středisko Akhetanon, dnešní Tell el Amarna. Zmínili jsme se již o tom, jak rychle po jeho smrti – nebo snad již před ní – vyřídila tento pokus konzervativnost chrámových středisek různých starých měst (jejichž čelní představitelé, „vedoucí kněží“, dovedli občas účinně zasahovat do současných politických dějin). Přesto o necelá tři století později můžeme datovat proslulou *Hymnu složenou velkým knězem z Théb*, a také ještě i jiné texty, které výslovně upozorňují, že je jen jediný Živý Tvůrce.

Také politické události měly mnoho společného s tímto kolísáním mezi pronikavou myšlenkou a poetickou vynalézavostí nebo místními tradicemi. Zejména protohistorický názor, že Tvůrce je nějakým způsobem vázán sestoupit na zem a zúčastnit se lidského dramatu, byl znova a znova využíván představiteli politické moci, kteří by jej byli rádi vztáhli k vlastní osobě. „Terestrizace“ Spasitele se opětovně stávala politickým námětem. „Vládcova matka, která ho porodila,“ prohlašuje egyptský text, „žije v nižším nebi; vládce zplodil jeho otec Atum před stvořením nebes a dříve, než země povstala, než lidé byli stvořeni, než tajemné Energie vstoupily v činnost a než smrt se objevila...“

Ale jako všechny politické počiny, i tyto falzifikace zůstávaly pochopitelně jen na okraji egyptského antického myšlení. Dokonce i spory o vhodnost jmen a symbolů se nezdaří zasahovat do jeho středu. Více můžeme snad načerpat ze studia egyptského umění.

Egyptské výtvarnictví i v těch letech zbytcích, které z něho máme, nám nabízí všestranný a většinou velmi živý kosmický pohled. Žluté vody Nilu, zeleň rákosí a palem, načervenalé skály, které aspoň po jedné straně provázejí v povzdálí říční údolí skoro po celé jeho nesmírné délce, a na druhé straně ovšem také poušť –

oblast, jejíž vysychání mělo očividně mnoho co dělat s počátky egyptských dějin –, to vše jsou barvy, které egyptský výtvarník měl neustále před očima a z jejichž bohatství čerpal v mnoha obměnách. Co se tvarů rysů týče, najdeme takřka hned již v nejstarších egyptských výtvarnických památkách dvojí zaměření pozornosti, které charakterizovalo mnoho starověkých kultur – a leckdy končilo převahou buď jednoho, nebo druhého zaměření. Jde tu o trvalou přítomnost dvou různých druhů krásy v přírodě: biologické a geometrické.

Když si prohlédneme například nejstarší egyptské chrámy – náboženská střediska vždycky v architektuře vedla –, zjistíme, že sloupy, obvykle z drobných cihel, ale později i z velkých tesaných kamenů, se velmi podobají pevným stonkům mohutného rákosí rostoucího podél řeky – včetně kolínek, kterými jsou ony stonky přirozeně vyztuženy, a hlavic, které nejednou připomínají ještě nerozvinuté trsy pučících listů. Ale zároveň nám ovšem padne do oka pravidelný rozestup sloupů a přesný geometrický útvar, který sleduje půdorys celé stavby. Který z těchto dvou typů výtvarné krásy je přednější?

Později budeme mít příležitost hovořit o civilizacích, ve kterých buď jeden, nebo druhý z obou typů nabyl převahy: v Číně například typ biologický, v Řecku zase typ geometrický. V Egyptě se oba typy zdají být v neustálé soutěži. Živé, neustále se měnící tvary organismů nikdy zcela nezmizí z egyptského výtvarnictví. V údobí Amenhotepa IV. velmi převažují zejména v sochařských portrétech. A vítězí docela v drobných figurálních kompozicích, které se zabývají životem drobných zemědělců a řemeslníků. Zároveň však probíhá zřejmá soutěž, ve které geometrické prvky nabývají převahy v monumentálních výtvorech architektonických a sochařských. Bylo tomu snad tak, že měnivý život v přírodě – občasné krize v zemědělství a následující období hladu právě tak jako nebezpečí převalujících se pískových vln v postupující poušti – vzbuzoval ve výtvarníkovi snahu vymanit se nějak z pomíjějícího času a vytvářet rysy bezpečné a trvalé? Archeologové často nacházejí v egyptských vykopávkách drobnou ozdobu, takzvaný „pilíř Osiridův“, amulet geometrických tvarů, který zřejmě býval používán jako symbol zajištění a bezpečí. Ve stavbách se často

vyskytají mohutné základny a pylony s překlady, jejichž tvary již samy o sobě naznačují trvalost a jistotu.

Pyramidy – bezesporu nejznámější, i když ne právě umělecky nejzajímavější mezi egyptskými výtvarnickými památkami – mohou posloužit jako prototyp geometricky orientovaného výtvarnictví. Jistě vyjadřovaly moc osob, kterým měly sloužit jako pohřebiště – právě tak jako ji vyjadřoval malíř nástěnných výjevů, ve kterých byla faraonova osoba zobrazena mnohem větší než osoby ostatní. Ale také vyjadřovaly úsilí o jistotu, aspoň symbolickou jistotu, v obraně proti měnivosti všeho, co podléhá měnícímu se, uplývajícímu času.

Je možné přít se o to, zda stavitelé Cheopsovy pyramidy, nejznámější z několika podobných staveb v Gíze, poblíž Memfidy, které vznikly ještě v údobí „staré říše“, v třetím tisíciletí před Kristem, byli obeznámeni s obvodem země, s přesným časem její cesty kolem slunce anebo i s přibližnou číselnou hodnotou, pro kterou pozdější matematika našla symbol v řeckém písmenu „ π “. (Ta hodnota se skoro rovná obvodu základny pyramidy, dělenému dvojnásobkem její výšky.) Mnohem zajímavější se nám však zdá původ a význam pyramidy jako symbolu. Šlo jen o čírou projekci geometrické myšlenky? Šlo o napodobení mezopotámských zikkuratů, o kterých bude řeč v příští kapitole? Či šlo nejspíše o pouhé napodobení skalních pyramidových útvarů, které posud nacházíme v sousedních krajích poloostrova Arábie a které, i když přírodního původu, se zdají být pevnostmi postavenými proti přívalům písku z pouště? Je také záhodno zmínit se, že stavitelský vzor pyramidy nenacházíme jen v Egyptě, nýbrž také v jihovýchodní Asii a též v krajích antických vzdělaností amerických, v krajích Aztéků a Mayů.

Je třeba připustit, že monumentalita, většinou dominovaná geometrií, se novodobému studentu egyptského starověku zdá být jeho převažujícím rysem a že tento dojem je ještě zvyšován symbolikou, které se egyptský umělec nikdy nevzdal. Ale je třeba užívat opatrně a soudně obecných pojmů, jako je monumentalita a symbolika.

Monumentalita v egyptském výtvarnictví mohla být, jak jsme podotkli, především výrazem boje proti nejistotě. Co se symboliky týče, novodobí lidé jej často používají jako pojmu, který je opakem realismu. Jsme však oprávněni k takové hře s takzvanými „přesnými slovy“? Třeba si připomenout, že intelektuální život člověka, který otázkami a volbou jmen dovede proniknout nad plynoucí čas, byl starověkým Egypťanům něčím velmi skutečným – dokonce, můžeme říci, vlastním jádrem lidské skutečnosti – a je nám touto skutečností podnes. Jak tuto skutečnost zobrazuje moderní sochař nebo malíř? Zamyšlenou tvář? Skupinou skvrn v takzvaném abstraktním umění? Egyptský výtvarník před tisíci léty užíval, jak již víme, jako zobrazení *ka* dvou paží zdvihajících se z hlavy osoby a otvírajících své dlaně vzhůru. Jistě tu je možno mluvit o symbolu. Ale tento symbol vyjadřoval realitu a nebylo – a podnes vlastně není – způsobu, jak jinak tuto realitu zřetelně výtvarnický vyjádřit.

Z egyptského písemnictví nám zbylo velmi málo. Šlo u umění, které jistě mělo mnoho společného s vývojem egyptského písma: od znaků, z nichž každý byl totožný s vyobrazením určitého předmětu, až k písmu, které pojmy vyjadřovalo zkratkami, šla dlouhá cesta a vypravěči nebo básníci měli jistě značný podíl na tom, že se tato cesta vůbec vykonala. Je přirozené, že mytická tradice mohla být první, kdo různých, postupně vznikajících druhů písma používal. Ale značná část egyptského písemnictví, pokud se nám vůbec zachovala, je rázu satirického. Její posměch je často namířen proti mýtům. I když jde však o posměch, velmi zřetelně za ním prosvítá nostalgická touha po pravdě: jestliže v mýtech nelze k pravdě proniknout pro záplavu poetických invencí, jak je vůbec možno k ní proniknout? Takový dojem si čtenář odnáší z *Pověsti o ztraceném námořníku* nebo zase z *Povídky o zčarovaném princí*, které se nám zachovaly úplné, a také z mnoha vyprávění zlomkovitých. Ostatně v nich satira nikdy úplně nepřevládá. Velmi často ustupuje snům, které ještě měly velmi mnoho společného s duchem mýtů.

Jak se narodila, žila a zemřela jedna řeka

BOHDAN CHUDOBA

BOHDAN CHUDOBA, politik a historik, je méně znám jako autor krásné literatury. Obeznaní čtenáři znají jeho legendu *Smrt velkého boha Pana*, jež vyšla v exilu v roce 1979. Méně se ví, že tento autor napsal tři velké romány, které k vydání vedle dalších odborných děl připravuje nakladatelství Torst. Poetická báseň v próze o řece Svratce je Chudobovo rané dílo, prozrazuje však mnohé z jeho pohledu na svět a z jeho tvůrčí metody.

Redakce

Pod Devíti skalami se narodila malá říčka. Byla to událost, které se divilo celé okolí. Takové říční štěně, sotva se narodí, hned začne štěbetat. Tím se také liší od člověka, který nejdříve křičí a křičí, pokud nespí, a mluvit se začne učit teprve mnohem později. U řeky je tomu naopak. Štěbetá hned od prvních krůčků, kdežto křik si moudře nechává až na pozdější dobu, až nabude tolik sil, že to opravdu bude stát za to si zakřičet.

A tak se naše říčka narodila v lesnatém údolí a zanechávajíc kolem sebe hezky vlhko, jak se na pořádné nemluvně sluší, pustila se do světa. Co se té chůze týče, je to s řekou také trochu jinak než s člověkem. Sotva se narodí, už se rozběhne, ani nečeká, až by ji někdo vzal za ručky a vedl. Rozběhne se sama a pochopitelně se to neobejde bez četných pádů. Udělá dva tři krůčky a žbluňk! už je ze splávku dolů. Moc si z toho nedělá, ani nezapláče, spíše se rozesměje nebo se dá do zpěvu a už zase ubíhá dále.

Docela bez rodičovské péče ovšem naše říčka také nebyla. Všech Devět skal nad ní moudře kývalo svými paličatými hlavami a staralo se o to, aby se snad nenastudila nebo nedostala bolení bříška. Proto také, jakmile přišla chladná noc, byla říčka chtíc nechťic zavinuta do předlouhé peřinky z mlhy a nejmoudřejší ze všech skal, desátá, zvaná Čtyřpaličatá, jí začala vyprávět pohádky. Byly to prazvláštní pohádky, vymyšlené zvlášť pro malé řeky. Například pohádka o Splašené vlnce, která se pohněvala s družkami, přestala šplouchat dopředu a rozběhla se nazpět k pramenům.

Nebo jindy zase pohádka O kometách, které se koupou v Řezníku nebo v Milovském rybníku a tahají líné kapry za ploutve. Některé pohádky, které naší říčce vyprávěla Čtyřpaličatá skála, byly vlastně lidské pohádky obrácené naruby. Řeky totiž mají rády všechnu zvěř, ať dravou nebo mírnou, poněvadž se k nim v podvečer přichází napít a dává si pozor, aby je nezkalila, zatím co bledý měsíc vychází nad lesním mlázím. Naproti tomu mají řeky náramně nerady staré baby, které v nich jen máchají špinavé prádlo a nejednou také své nepřejícné huby. Proto například pohádka o Červené Karkulce, jak ji vyprávěla čtyřikrát moudrá Čtyřpaličatá skála, nelíčila hodnou babičku, kterou sežral vlk, nýbrž hodného vlka, kterého snědla zlá baba-pradlena; a Karkulka, ta nebyla červená, nýbrž zelená a byla to říční víla, taková, jaké sedávají na březích zejména v předjaří, kdy kvetou jehnědy a po vodě lze pouštět modré věnečky z fialek.

Tak se naše řeka batolila krajinami své mladosti. Batolila se docela důvěřivě a mnoho zkušeností zpočátku ani nezískala, poněvadž se nemohla rozhlížet po světě pro vysoké kopce, které ji na všech stranách obkličovaly. Některých se docela bála, na příklad přísné Prosičky, která se jí objevila v průhledu jednoho údolí u Jimramova. Někdy se také stávalo, že se nějaký strmý břeh nebo balvan postavil do cesty právě tam, kudy si říčka usmyslila téct. Rozzlobilo ji to a jala se proti němu tvrdohlavě rozbíhat a bušit do něho pěstičkami. Skoro nikdy tím nic nepořídila, ale zato vzápětí přicházel trest. Obloha vysoko nad kopci

se zatáhla mračny, z nichž tu a tam zasvitly ohnivé oči Moudrého Neznámého, který dohlíží na všechny řeky a na celou přírodu, a již se sypaly šlehy deště na říční hladinu. Po takovém výprasku bývala řeka chvíli smutná a zamyšleně se mračila v hlubokých tůních. Ale brzy se z toho zase vzpamatovala, rozběhla se po oblázcích kupředu, a poněvadž to byla žena, dopustila se za chvíli zase nějaké tvrdohlavosti.

Zato však zákrut míjel za zákrutem, po vysokých stráních ležely v průsecích bílé sirky pokácených stromů, v listnatých korunách buků se ozývala kukačka – a naše řeka už nebyla sama. Hned u Jimramova zaslechla z povzdálí jakési přátelské bublání, které se kvapem blížilo, a hle: již tu byla družka, o něco mladší, ale tmavých vlasů, které se odrážely od světlé hlavy naší říčky. „Jak se jmenuješ?“ volala nová příchozí hláskem, v jehož nízké poloze zpívaly stíny mnoha lesů. Ale naše řeka, to mládě, nevědělo ještě, jak se jmenuje, opravdu to nevědělo. „Odkud jsi přiběhla?“ ptala se znova černovláška. A tu se teprve řeka rozpovídala a vyprávěla, jak se narodila u Svratky ze sněhové závěje, tající na jarním slunci. „Budu ti říkat Svratka,“ odpověděla černovláška. A při tom zůstalo. Vzaly se za ruce a putovaly dále údolím, povídajíce si o všem možném. Fryšava – neboť tak se jmenovala Svratčina nová přítelkyně – vyprávěla o lidech, kteří putují po horách, a starém lékaři-básníku, kterého zahlédla na Kadově, jak přívětivěma modrýma očima vyhlíží v dále jaro, o tom, s jakými hromovými ranami začaly na Medlově praskat ledy, a o břízách, které za ní mávaly ze strání pod Horákovem. Tak se jim vesele putovalo širokým ohbím kolem Dalečína. V soutěskách pod Bardounem se jaly skotačit: hrály si na schovávanou pod karasínskými chlumpy a pak se mezi skalami roztočily takovým vírem, že lidé vybíhali z chalupy, aby se dověděli, odkud ten povyk.

Pod Nedvědicí se k nim připojila třetí družka, Rožínka, a ta teprve byla samá vzpomínka. V kučeravé hlavičce honili se jí rytíři na zpěněných vranících; o jednom vyprávěla, jak jezdil za pannou Majdalenkou až nahoru do Vojetína pod kvetoucí lípy; a přes rameno ukazovala Svratce a Fryšavě věž na vysokém hradě Pernštýně, kde prý sídlí nezbedný duch Žížalíček, který leze lidem do stavení komínem a ve spánku je lech-

tá svými třemi vousy. Když potom míjely všechny tři Doubravník, byla právě letní měsíčná noc a Svratce, která se zamyšleně ubírala poněkud vpředu jako nejstarší, se zdálo, že mezi dvěma slokami písně, kterou kdesi na stráni zpívala omladina, slyší ponurý hlas zvonu z pernstýnské hrobky. Ale to byl patrně jen sen.

Tak ubíhal čas, a když naše tři řeky seskočily z bo-račského splavu, začínala již v rozložitých korunách rudnout jablka. Byly to znojně dny. Pod Květnicí přiběhl z jedné strany udýchaný Besének a z druhé strany Loučka. Bylo také již na čase rozmnožit společnost. Nezbední mládenci na předklástersním splavu nedali nikomu pokoje a jen Besének je dovedl zahnat, šplí-chaje na ně své kalné, studené vlnky.

A jak dny míjely, tak se i kraj rozstupoval, hory ubíhaly kamsi do dálky a obzor volal a volal. Ještě jedním údolím, kolem Šárky a Veverské Bítýšky doprovodily lesy Svratčinu družinu, a když už řeky viděly, že se budou musit nadobro rozloučit s jedlemi a smrky, utábořily se pod hradem Veveří k velkému odpočinku. Vždyť se všechny zrodily v kraji, který voní jehličím. Proto se tu na chvíli usadily, ohlízejíce se zpět, a nastalo smutné loučení. Borovice sklápěly své dlouhé řasy a slzí bylo tolik, že se v nich zhlíželo všech devět hradních věží – či to snad bylo devět skal-kmotříček, které se v přestrojení přišly ještě jednou podívat na malou Svratku, než se vydá do nových krajů? Jedno je jisté: z těch slzí povstalo veliké jezero, které lidé na jednom konci překlenují vysokým bílým mostem a na druhém zahradili pevnou zdí, kterou se pak řeky dostaly jen za sebou, jedna po druhé a s velkým křikem.

Ale v jakém světě se to za touto zdí ocitly? Nejdříve je obklopilo hlučné město křikem, dýmem a statisíci hlasy. A pak? Pak se tu objevila Svitava. Podivné to bylo setkání, docela jiné než předešlá. Svratka se právě ohlížela za dvě štíhlé chrámové věže, kde se na zeleném kopci rozkládal bílý zámek, když tu kde se vzala tu se vzala stanula vedle ní dívka velkých šedomodrých očí a pleti bílé jako alabastr a podávala jí ruku. Jen tu ruku Svratka vzala a již ji zamrazilo – třebaš byl horký den koncem srpna. A když se nové družce do očí podívala – jaký to chlad! Taková byla Svitava, nemluvná a nepochopitelná. Ale to ještě nic nebylo proti podivnému děvčátku, které vedla za ruku: bylo

posud malé, v zelenkavých šatech oděné a do očí mu nikdo nepohlédl, poněvadž je neustále klopilo před světlem a zabývalo se jen kouskem ledového vápníku, který drželo v ruce. Jmenovalo se Punkva.

Od té chvíle nebylo v družině pokoje, třebaš cesta vedla širou rovinou a listnatými háji, kde šídla a vážky překrásných barev dosedaly dívkám na ramena a do vlasů. Svratka stále ještě velela; toho jí Svitava neupřela. Ale vést celou družinu nebylo již tak lehké. Dost potíží působila malá Punkva, která měla podivný zvyk dělat si hluboké nory pod hliněnými břehy; a z těch ji pak nikdo nemohl dostat. Nejvíce však Svratku znepokojovaly záhadné Svitaviny řeči. Skoro každý den jí bledá dívka ukazovala tři modré hory na jižním obzoru, k nimž se vřícivně blížily. „Vidíš ty kopce?“ ptala se. „Za nimi nás čeká něco úžasného, velké dobrodružství.“ Svratka se nedůvěřivě ohlédla po jejích šedomodrých očích, ale ty neustále hleděly zasněny k jihu. Všechno to bylo divné a nevysvětlitelné. Každá myšlenka prchala jako šídlo do tmavých, neproniknutelných podrostů kolem břehů.

Potom se jednoho krásného zářijového dne stalo, že Svratka pozbyla v družině vedení. Přišlo to docela nečekaně. V rovině, kde by se toho nikdo nebyl nadál, ozval se znenadání za lesíkem vrbových keřů šum mnoha kročejů a dívky spatřily po pravém břehu družinu, která byla silnější než jejich vlastní. Vedla ji pyšná Jihlava, která s nikým nepromluvila a jen se pánovitě rozhlížela kolem. Jediná členka její skupiny, která našim řečám způsobila radost, byla skotačivá Oslava. Svratka si od ní dala vyprávět o lesnatých údolích vysoko nad Velkým Meziříčím a zejména o městě, které bylo nejbližší jejímu domovu: o městě s pomalovaným kostelem mezi štíhlými javory, s alejí starých lip, o podivínském vodníku v Humpoleckém mlýně, který se živí jen lískovými oříšky a vyrábí chlapcům z širšího okolí loďky, a o rybnících kolem města, kolem nichž horský vánek tančí mezi jeřáby. Ale jinak putovala oddaně za dlouhou vlečkou Jihlavinou a proroctví bledé Svitavy jí nešla z hlavy.

Jihlavina vládla netrvala ostatně dlouho. Za několik dní, právě když dívky docházely k úpatí oněch tří kopců, které zblízka vypadaly ještě příkřeji než z dále, ozval se před nimi zpěv a drobný panoš s číší vína

v ruce, který se vyvrbil z houští, vyzval je slavnostně, aby s úklonou předstoupily před královnu Dyji.

Dlouhá říza z rudého sametu, vlídný, roz dováděný úsměv, hluboké černé oči a na hlavě členka v podobě stříbrného javorového listu. Tak se dívence Svratce objevila Dyje uprostřed své hlučící a zpívající družiny. A jak se s písní začalo, tak se pokračovalo.

Ešče byly štyry týdně do hodů,
už ně milá zakázala pít vodu...

Takřka už jen v noci se putovalo za hudby a smíchu a ve dne se vyspávalo nad břehy mezi vinicemi, kde se dozrávající hrozny obalovaly jemným pelem. Jedna taková divoká noc zejména rozvířila Svratce hlavu. Bylo to za úplňku pod břeclavským zámekem, kde lidé tančili při muzice a družina královny Dyje se neviděna proplétala mezi nimi a připíjela z jejich pohárů. Píseň střídala píseň, i bledá Svitava se připojila k chóru. A když konečně začínalo svítat a po mýtinách v hlubokých listnatých lesích za zámekem se rozlily proudy bílé mlhy, Svratka usedla na břeh a přemýšlela o všem možném, co ji posud potkalo: o pohádkách Čtyřpaličaté skály, o muzikách, které slyšela za pouťových nocí někde v Dalečíně nebo v Černvíru, a také o písní, kterou v tu chvíli začal kterýsi opožděný chlapec kdesi na protějším břehu směrem ke Staré Břeclavi. Dlouze se nesl její nápěv a zanikal ozvěnou v hloubi stromů:

Keby stě to, moja mamka, veděli, veděli,
jaký su já bez frajárky nězdravý, nězdravý...

V tom okamžiku se čísi chladná ruka položila na její rameno. Svratka se otočila a spatřila Svitavu. A záhadná družka se k ní naklonila a zašeptala tak vášnivě, že se to jejímu chladu ani nepodobalo: „Teď už to přijde, brzy, opravdu brzy...“ „Ale co, o čem to mluvíš?“ ptala se polekaně Svratka. „Ty nevíš?“ pohlédla na ni udiveně bledá dívka. „O Dunaji, o mohutném, krásném Dunaji...“

A tak začal Svratčin poslední a nejkrásnější sen. Dunaj, Dunaj, jaké to jméno! opakovala si, když se druhého dne vydaly na další cestu hlubokým listnatým pralesem směrem k Ruskému domu. Říční orli a černí

čápi s rudými zobany přeletovali nad jejich průvodem a zamlklá Punkva se chvílemi zabíhala do šerých kryptů pod vyvrácenými kmeny. Tu a tam se mezi listím ukázalo klidné laní oko nebo jinde zase jelení parohy rozhrnuly záclonu popínavých rostlin. Dunaj, Dunaj, jaká to síla a jaké bezpečí. Svratka šla, jako by o sobě ani nevěděla. Snad si ani nevšimla, že už není pod žezlem královny Dyje, poněvadž v tom okamžiku, kdy se prales skončil, narazily na pláni na velkolepý tábor mocné Moravy a splynuly s ním za slavnosti, při níž Dyje odevzdala Moravě svou stříbrnou čelenku. A to byla Svratčina chyba! Myslíla jen na sebe. Nevěděla ani, jak slavná a nepřemožitelná Morava vypadá. Věnovala sice chvíli pozornosti bystré Bečvě, která byla tak zvyklá trysku z beskydských hor, že ještě teď chvílemi předbíhala celý průvod, a také si několikrát poklábosila s povídavými dvojčaty Hanou a Romžou, které důstojně vyšlapovaly ruku v ruce a jen tu a tam uškubly po březích barevný květ. Ale k mocné Moravě se ani nepřiblížila.

Jen Dunaj, mohutný Dunaj zaměstnával všechny její myšlenky a oči jí nedočkavě žhnuly, upírajíce se do dalek širého Moravského pole. Pavlovské vrchy už zůstaly dávno vzadu a teď již bylo lze jen čekat a čekat. Jaký bude, jaký jen bude! Dunaj, Dunaj, voda hluboká...

Podzim byl zlatý a tichý. Pod topoly přelétalo babí léto a mizelo v průzračné dálce.

A do tohoto klidu zadunělo, tak jako když v dálce bije hrom. A zadunělo znova a znova. Z levé strany se přiblížily hory viničními výběžky a z prava to zadunělo ještě více. A již bylo slyšet tisícové kroky velikého průvodu. Staré osiky na březích se zachvěly. Srdce, ach, srdce, proč tak divoce bušíš? Oči, ach, oči, co vidíte? Je to on sám, krásný a jediný, mezi dvěma pávy, jejichž vějíře odrážejí odpolední slunce. Již jde, již se blíží...

Ale pro koho, ach, pro koho? Kdo je ta žena, která mu jde vstříc, jemu, sličnému Dunaji? Kdo je ta žena, před kterou vše ustupuje? Jaké to má jméno, které mrazí i hladí? Morava...

Rozevřely se vlny pod Děvinem. Rozevřela se hlubina. A do sklánějícího se večera zazněla tichá píseň šohajova:

Od Breclavi teče voda čistá,
pláče pro ňa frajírenka jistá...

Ale té písni již Svratka neslyšela.

Za poskytnutí rukopisu redakce děkuje Janu Šafránkovi.

Navštivte internetové stránky
Centra pro studium demokracie a kultury (CDK)
s novou grafickou podobou.

www.cdk.cz

Naleznete zde informace o všech vydaných i připravovaných titulech CDK,
včetně obálek a anotací.

Nově možnost platit online platební kartou.

Knihy jsou účtovány s 15% slevou, pro předplatitele časopisu Kontexty s 25% slevou.

Úryvky z korespondence

JAN ČEP, HENRI POURRAT

Představovat podrobněji čtenářům *Kontextů* spisovatele Jana Čepa je asi zbytečné. Připomeňme jen, že tento přední český literát přešel 15. srpna 1948 ilegálně hranici a usadil se v Paříži, kde také v roce 1974 zemřel. Jeho dílo vydávané v Československu před rokem 1948 je u nás dobře známé, exilová část jeho tvorby se k českému čtenáři dostává jen zvolna. V minulém roce vydalo CDK svazek *Kniha týdne*, který obsahuje část Čepových knižních recenzí vysílaných Rádiem Svobodná Evropa. Na konec tohoto roku chystáme vydání knihy *Francouzští přátelé Jana Čepa*, která bude obsahovat korespondenci s několika slavnými Francouzi (Georges Bernanos, Paul Claudel, Henri Pourrat, Emmanuel Mounier, Gabriel Marcel...) a Čepovy texty věnované těmto osobnostem. Publikaci připravil olomoucký romanista Jan Zatloukal, jenž se dlouhodobě věnuje Čepovu exilovému působení a mnohé u nás dosud neznámé texty objevil a zpřístupnil. Nejrozsáhlejší a nejosobnější korespondenční soubor je tvořen vzájemnými listy Jana Čepa a Henriho Pourrata, autora i u nás dobře známého románu *Kašpar z hor*. Na ukázkou vybíráme několik dopisů.

Zdeněk Granát

Jan Čep Henrimu Pourratovi

Paříž, pondělí 9. října 1950

Můj předrahý příteli,
chtěl jsem vám okamžitě poděkovat za váš poslední dopis, který se mně svým vážným a laskavým tónem snažil dodat sebedůvěry, ale opět se stydím, že odpovídám ani nevím s kolikatýdenním zpožděním. Nyní již jste určitě zpátky v Ambertu.

Pro nás se stěhování neobešlo bez typických strastí, které mu předcházely i následují po něm. S celým podnikem jsme se ocitli na předměstí v ponuré čtvrti obydlené komunistickými dělníky. Dva lístky na autobus od konečné metra a pak ještě pět minut pěšky. Co mne v mé situaci nejvíce tíží, je tento stav internace. Moje styky s francouzskými přáteli poklesnou téměř na nulu. [...]

Srdce mám bez ustání sevřené, ale pokusím se řídit vaší radou a doufat, že změna přijde možná i dříve, než se zdá. Pokusím se také využívat vzácných okamžiků, které mi zbývají, pro psaní. Ale je to tak těžké. Mám pocit, že jsem se stal neartikulovatelným, že už neumím ani česky, ani francouzsky, že jsem ztratil

všechno, o čem jsem si myslel, že ze svého řemesla ovládám. Ještě vážnější je to, že ve mně cosi vyhaslo.

[...] Jak je to léto krátké; a září bylo letos tak málo uspokojivé – nemohu se, přátelé, dočkat, až vás zase budu moci všechny obejmout.

Jan

Henri Pourrat Janu Čepovi

Ambert 22-12-1950

Drahý Jane,
[...] Píši vám to, drahý Jane, neboť bych vám chtěl říct, abyste pracoval, dokud můžete. Vše, co bych vám ostatně mohl říct, víte sám; vidíte, že to podstatné je natočit se ke světlu. Lidé, jejich otázky, nic z toho neexistuje. Zdá se mi, že byste měl přese všechno a navzdory všemu najít nejenom jakýsi vnitřní mír – myslím, že ho v jádru nakonec máte – ale i pokoj, dokonce bych řekl veselou mysl. Je třeba myslet na Vánoce, na ducha Vánoc, na to, že bychom v těchto dnech měli znovu objevit nevinnost, světlo, radost, které září v paprsku hvězdy nad tímto světem.

Skoro se stydím, že vám píši tyto věci, vám, který procházíte tak těžkou zkouškou – vše si to představuji – vyhnanství, vaši osamělost a vaši práci i život, přetržené, jakoby nožem přeríznuté. A přece... [...]

Mám strach, abych vám nenapsal smutný dopis, drahý Jene. Ne, nemyslete si, že jsem smutný. Jistě, mám starosti. Když pomyslím na zabezpečení svých nejbližších... Ale dnes již nemáme žádné jistoty, vidíte? Snažím se stále pokračovat v práci. Víím, že jsem s vámi v duchovním spojení, s vámi a se dvěma, třemi přáteli. A hlavně je zde ona strana světla. V čase Vánoc je třeba ho vnímat. Jak bych si přál, abyste mi mohl psát o pokoji, zklidnění, úlevě.

[...] Na shledanou, drahý Jene, se všemi našimi pozdravy. Vězte, že jsem vždy z celého srdce s vámi, a dovolte mi vás obejmout.

Henri



Jan Čep s Henrim Pourratem, foto: archiv Společnosti přátel H. Pourrata.

Jan Čep Henrimu Pourratovi

Paříž, 7. ledna 1951

Drahý Henri,
dovolte mi vás oslovovat křestním jménem; je to už více než 18 let, co jsem vás poprvé potkal; a jestli se mi od té doby nepodařilo přiblížit se vám moudrostí, věkem se cítím být vaším vrstevníkem; na Silvestra jsem dovršil 48 let...

Četl jsem váš dopis se slzami v očích; je to asi nejkrásnější a nejvroucnější dopis, jaký jsem kdy od koho dostal. Jsem hluboce dojat vaší pokojnou statečností, vaší důvěrou. Právě takový hlas jsem potřeboval slyšet v této chvíli. I já bych vás chtěl opět spatřit, i kdybychom spolu měli strávit čas mlčením. Jsem však připoutaný ke svému řetězu. Nikdy jsem si neuměl zorganizovat svůj hmotný život. [...] Tento směšný osud mě neopustil ani v exilu. A pak... patrně nemáte rád tento druh zpovědi (já ostatně také ne); nebyl bych si nikdy pomyslel, že to skutečně existuje – „polední démon“; nikdy jsem nebyl tolik tělesně pokoušen jako poslední dobou. To moji bídu ještě zvětšuje. Konečně žiji jak se dá a snažím se vzchopit co nejrychleji to jde. Jaká hanba, dívám-li se na svou osobní situaci, na situaci ve světě... –

Neřeknu nic o mém „zaměstnání“. Je sice pravda, že mi dává živobytí, ale za jakou cenu! – Máte pravdu, abych mohl pokračovat v práci pro sebe, bylo by nutné vytvořit si disciplínu stůj co stůj. Krom intimního deníku, kam si nepravdělně zapisuji ve francouzštině, se mi to nedaří. Když jsem sem přicházel, myslel jsem, že budu psát ve francouzštině, ale obávám se, že se budu muset této iluze vzdát. Spisovatel nemění jazyk v 50 letech. A pak, co psát? Jakou formu dát této beztvaré, prchavé, bahnité látce, v níž vězím až po uši? [...] A ten pocit, který vás rdousí při každém kroku, že už nebudeme mít čas cokoliv dokončit... a nad nímž bude třeba zvítězit stůj co stůj. [...]

Drahý příteli, vidím, že můj dopis je čím dál víc zmatený. Musel bych popsat stránky a stránky, abych vypověděl všechno, co mám na srdci. Mezitím, chtěje toho říct co nejvíc, točím se stále dokola a opakuji pořád to samé. –

Nedostal jsem žádné přímé zprávy od nás, ani o mé rodině, ani o přátelích. V českých novinách, které tady dostávám (s velkým zpožděním), sleduji především s úzkostí strašný vývoj boje mezi státem a církví. Osobně jsem poznal většinu mnichů odsouzených v dubnu i většinu kněží odsouzených minulý prosinec. Ty procesy jsou hrůza. Do úst těch nešťastníků se

vkládají nemožná přiznání. Vždyť ani nemůže být řeč o přiznání – poněvadž oni přiznávají, co není pravda. Jaké anonymní mučení! Nikdy si žádný režim nedal takovou starost s tím, aby své oběti, dříve než je odsoudí, zcela zbavil cti. Dokonce ani římscí císařové, ba ani nacističtí katové. – Biskupové – jejichž proces bude myslím následovat – jsou zcela izolováni od věřících a kněží; náboženské řády byly zlikvidovány. Stát sám rekrutuje adepty pro dvě „teologické fakulty“, nad nimiž převzal kontrolu. Mám pocit, že francouzští katolíci, zejména ti „nalevo“, nechtějí vidět věci, jak jsou. Vypadají, jako by si říkali: „U nás by se to nemohlo stát; my jsme již dál...“ –

Ale musím už ukončit toto nesouvislé čmárání. Už mám jen čas na cíp papíru napsat, jak moc vás mám rád a jak moc bych se s vámi chtěl znovu vidět. Ale jak to provést? Pro tuto chvíli nevidím žádnou možnost, jak bych se mohl vzdálit. – [...] Bůh vás ochraňuj, drahý Henri; ať vám dá zdraví a sílu. Objímám vás.

Jan

Henri Pourrat Janu Čepovi

Ambert 14-1-1951

Drahý Jene,
jak ke mně váš dopis promlouvá, jak mě dojímá tou důvěrou a přátelstvím. Není dne, abych na vás nemyslel. A tolik bych si přál, abyste se ve Francii mohl cítit trochu více jako doma. Musí to být možné.

Psát vám... Bylo by lepší spolu hovořit. To však není jisté, možná spíš naopak... Už ani nemyslím na dny, které musím strávit v mlčení. (1. ledna další taška, ale méně výrazná než v říjnu. Pouze čtyři dny na lůžku; téměř jsem ani nepřerušil běh práce a hle, běh života už je obnoven.) Ano, bude třeba, abyste přijel. Ale mezitím můžete o věcech přemýšlet. Je třeba, abyste si zařídil život, který by byl opravdovým životem, životem práce, sdílení, porozumění, abyste měl skutečný domov.

Drahý Jene, dobře vím, že nezoufáte nad svou vlastí. Věci jsou však možná blíž, než se vůbec odvažujete pomyslet, osvobození a obnova. Je třeba doufat; ale dělat, jako by se nemělo nic změnit, zorganizovat



Jan Čep před pařížskou kavárnou, foto: archiv Kláry Le Bris-Čepové.

si práci i život. Proč se neoženit? Pro vás, který bezpochyby vídáte jenom málo Francouzů a žijete životem v ústraní, je to poněkud složité. Avšak pomyslete na to, co by vám dal dobrý sňatek: soulad, soužití, ani ne tak, co dostanete, jako spíš to, co byste mohl dát. Ano, opravdovou společnost, život ve dvou. Dobře si to představte. Důležité je, aby to bylo dobré manželství. Ženu věřící, inteligentní, která umí věci jemně rozlišovat. Hlubokou. Ještě mladou a též fyzicky pěknou. Konečně, aby vás byla hodna. Víte, na venkově jsou mladé dívky, téměř nepovšimnuté, které mohou být dobrými manželkami. – Víím, čím bylo pozdní manželství pro Françoise Angeliho, jaká životní změna. – Žádám vás, abyste na to vše myslel. Povězte mi, zda tuto myšlenku zcela odmítáte – vidíte, že ne? A jak se na věc díváte? Podle mě je to zcela jistě možné, budete-li chtít, drahý Jene. Máte-li již nějaké konkrétní představy, o jejím věku, vlastnostech, vzhledu, společenském postavení, je třeba to říct.

[...] Můžeme najít mladou ženu s velkým srdcem. Jak bych si to pro vás přál. Povězte mi, že si to přejete, a moje žena a já na to budeme myslet. Neotálejte příliš s odpovědí. Zatím, než se budeme moci zase vidět, myslíte také na toto. Dávám vám na shledanou a objímám vás.

Henri

Ukázka z připravované knihy Jan Zatloukal (ed.): *Francouzští přátelé Jana Čepa*, CDK, přeložil Jan Zatloukal.

Krkolomná jízda barokního machiavelisty

Proč Ivan Mazepa pořád rozděluje Rusy a Ukrajince

JOSEF MLEJNEK JR.

Motto:

„...už sahá po tobě strašlivý ohně duch...
Jsou lásky na světě, jimž nežehná náš Bůh.“¹

SŁOWACKI, *Mazepa*

V ukrajinštině i ruštině se vžilo rčení „dopadl jak Švédové u Poltavy“, podobné českému „jak sedláci u Chlumce“. Spolu se Švédy však roku 1709 u Poltavy utrpěl fatální porážku svých snah o širší ukrajinskou autonomii, ba samostatnost hetman Ivan Mazepa. Jeho osobnost a život inspirovaly zejména v devatenáctém století řadu umělců, například Georga Gordona Byrona, Victora Huga, Julia Słowackého, Alexandra Puškina, Ference Liszta nebo Petra Iljiče Čajkovského, který složil operu *Mazepa*, jejíž libreto vychází z Puškinovy poémy *Poltava*. Z našich tvůrců pak Josefa Václava Friče, jenž této tragické postavě ukrajinských dějin věnoval hru nazvanou lapidárně *Ivan Mazepa*.

Přímý politický obsah však mají jen některá z „mazepinských“ uměleckých děl. Słowacki i Byron se zaměřují na Mazepovo mládí, kdy sloužil jako páže na dvoře polského krále a mnoho času údajně věnoval milostným dobrodružstvím. Z té doby pramení legenda, opřená ovšem o antickou mytologii a zpracovaná mimo jiné právě Byronem,² že Mazepu jeden z dotčených manželů nechal za trest přivázat nahého na koně, který pak volně pádil „skal a stepí divočinou“. Pro mladého záletníka to znamenalo jistou smrt, měl však štěstí a byl zachráněn, když ho kůň donesl až ke

kozákům. Mazepu připoutaného ke koni zobrazovala též řada malířů, například Eugène Delacroix, Théodore Géricault, Théodore Chassériau či Horace Vernet. Tuto romantickou mytologii lze ale vnímat i jako výstižnou alegorii Ukrajiny, spoutané nepřáteli – okolními mocnostmi – a unášené bez vlastní vůle kamsi do neznáma.

I Słowacki ve svém dramatu ve verších *Mazepa* z roku 1839 uvádí na scénu pozdějšího kozáckého hetmana coby mladého svůdníka:

„Představ si, děvenko, co on má za nápady!
To nepřítel je žen! Do znaku dal si plaza...
A vlasem milenek své sedlo vycpat kázal...“³

Mladý záletník doprovází jako páže záletníka staršího, polského krále Jana Kazimíra II. Vasu. Jejich cílem, v jehož dosažení si vzájemně konkurují, je mladá žena starého vojvody, který jim na svém sídle poskytl pohostinství. Kavalírské hrátky však nakonec vyústí v děsivou tragédii. Na pozdější Mazepovu politickou či historickou dráhu (i na „koňskou mytologii“) v celém dramatu odkazují vlastně jen tyto verše:

„Možná že je to kůň, co jednou po lese,
po lukách panoše až na trůn donese,
jak mi to cikánka věštila kdysi z dlaně.“⁴

Úplně až na trůn nikoliv, blízko k němu však svým způsobem ano. Koncem čar života i osudu na Mazepově dlani se v poémě *Poltava* z roku 1829⁵ zabývá

Alexandr Puškin. A kozáckého hetmana v ní líčí sice krásně, ale nehezky:

„Myšlenky, plody vášní skrytých,
jsou hluboko v té duši vryty
a záměr možná mnoho let
v ní osaměle zraje na dně.
Kdo ví? Tím méně je však snadné
vyznat se v hetmanovi hned.
Čím více zla je v Mazepovi,
tím méně jeho výraz poví
a tím je prostší na pohled.“⁶

Není těžké si z citovaných veršů odvodit, že Mazepa je v Puškinově *Poltavě* hlavní zápornou postavou. Proč? Kam až kuň mezitím panoše donesl a kudy běžel? Co viděla cikánka v jeho mladé dlani?

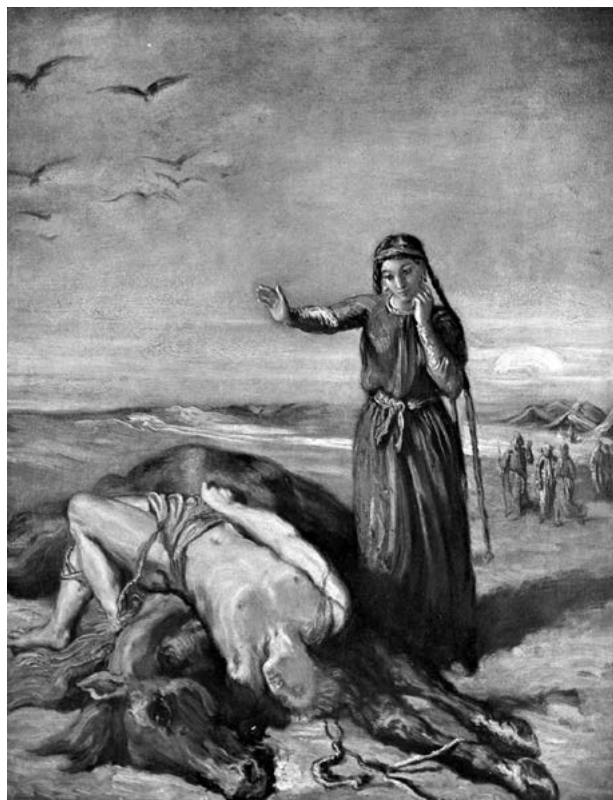
Stařec a kmotřenka

Vyznat se v Ivanu Stepanovyčovi Mazepovi je opravdu obtížný úkol. Narodil se pravděpodobně roku 1639 na území tehdejšího Polsko-litevského státu v ukrajinsko-polské šlechtické pravoslavné rodině. Jeho otec zaujímal relativně významné postavení, a mohl tak synovi zařídit studia i místo u polského královského dvora. Mazepa studoval nejen na Kyjevsko-mohyljanské akademii, jedné z nejstarších vysokých škol ve východní Evropě, kterou později významně podporoval, a v Polsku, ale též v Nizozemsku. A i díky plnění různých veskrze diplomatických úkolů byl dobře obeznán se západní Evropou a její kulturou. Působil na polském dvoře i v řadě diplomatických či vojenských funkcí jak u polského krále, tak u kozáckých hetmanů (hejtmanů). Roku 1687 se nakonec sám stal hetmanem levobřežní Ukrajiny – dle Puškina „maloruským vladykou“.⁷

Kozácký Hetmanát vznikl v polovině sedmnáctého století v důsledku povstání Bohdana Chmelnického.⁸ Na mapě dnešní Ukrajiny by zaujímal zhruba její centrální část, nikoliv však směrem úplně na jih, neboť současný ukrajinský jih tehdy patřil k Osmanské říši. Nikdy se nestal plně suverénním útvarem a v roce 1667 si jeho území rozdělily Rusko a Polsko-litevský

stát, přičemž hranici tvořila, s výjimkou Kyjeva spadajícího pod Rusko, řeka Dněpr. Zejména levobřežní, tj. Mazepův, Hetmanát si tenkrát stále uchovával jistou autonomii a privilegia. Politicky a vojensky Mazepa dlouho působil jako, stručně vyjádřeno, carův vazal a patřil k jeho nejbližším spojencům. Ostatně, i díky vazbě k carovi Petru I. se mu posléze podařilo stát se též pravobřežním hetmanem. Nicméně v průběhu severní války se nakonec přidal na stranu protiruských sil vedených švédským králem Karlem XII. Sliboval si od toho posílení ukrajinské autonomie či státnosti, ohrožované centralizačními plány Petra I., a patrně i vlastní moci.

Kulturním odkazem doby Ivana Mazepy je množství především církevních (pravoslavných) staveb ve stylu tzv. ukrajinského baroka v řadě ukrajinských měst, které hetman, jenž postupně nashromáždil obrovský majetek, zhusta financoval. I proto se často pojí s přívlastky kozácké či mazepinské. Mazepa



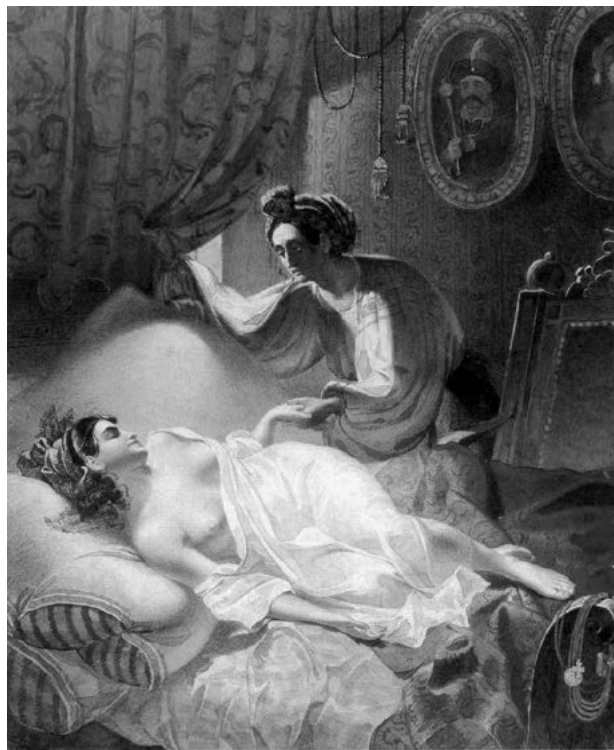
Théodore Chassériau: Kozácká dívka nachází Mazepu, 1851.

nechal například v Kyjevě postavit nebo přestavět Sofijský chrám, Chrám (klášter) Zjevení Páně (zničený v roce 1935 bolševiky), Kostel nad branou Svaté Trojice a spolu s ním i některé další sakrální stavby v komplexu Kyjevsko-pečerské lávry. Avšak za jeho církevně-stavebními aktivitami lze patrně spatřovat i působení jeho matky, která jako vdova vstoupila do kláštera a přijala jméno Marie Magdalena. V roce 1686 se stala abatyší Kyjevsko-pečerského vozněnského ženského kláštera. Mazepa matku navštěvoval a ona na něj měla velký vliv,⁹ což vydrželo skoro až do konce hetmanova života, neboť jeho matka zemřela až v roce 1707, tedy dvě léta před synovou smrtí.

Mazepovi se přisuzuje rovněž autorství několika dochovaných básní. Jeho pověst „ukrajinského Dona Juana“ sice někteří historici považují spíše za mýtus, je ale nesporně doloženo, že dovedl dobývat ženská srdce i v pokročilejším věku. A dokonce srdce velmi mladých děvčat. Ostatně, jak podotýká Puškin:

„Není to vždycky první chmýří,
vlas plavý, pěkně česaný,
někdy i stařec, který hýří
šedinami a jizvami,
obrazotvornost krásky zvíří
a její touhu omámí.“¹⁰

Puškin zde nepíše kdovíjak abstraktně, ale má na mysli konkrétní dívku, Marii, dceru šlechtice Vasyly Kočubeje, dlouholetého Mazepova známého a přítele. Podobně jako všechny postavy *Poltavy*, i ona má reálný předobraz: Motrju Kočubejovou, dceru kozáckého vrchního soudce. Mazepa byl dokonce jejím kmotrem, což však posléze tvořilo jednu z překážek jejich případného sňatku. Vztah tehdy pětadesátiletého Mazepy a šestnáctileté Motrji začíná v roce 1704, kdy je Mazepa dva roky vdovcem, ale zároveň stojí i na vrcholu moci, slávy a bohatství. Rodina Kočubejových však poměru bránila a Mazepův úmysl oženit se s Motrjou narazil u jejích rodičů na tvrdý odpor. Motrja dokonce k Mazepovi utekla, možná na jeho výzvu, avšak kozácký hetman ji pak radši poslal domů, poněvadž asi nechtěl riskovat konflikt s vlivnou rodinou, jemuž se však stejně nevyhnul. Motrja



Taras Ševčenko: Motrja Kočubejová v Mazepových komnatách, 1840, ilustrace k Puškinově *Poltavě*.

se po návratu rozhodně nenacházela v příjemném psychickém rozpoložení: k rodičům se chovala velmi hrubě, po otci i matce, jež jejímu sňatku bránila nejvíce, prý dokonce plivala. Z té doby se zachovaly milostné dopisy, které Mazepa Motře do „domácího vězení“ tajně posílal.¹¹

U Puškina se Motrja sice jmenuje Marie a zůstává žít s Mazepou, nicméně emoce Kočubejových Puškin shrnuje velmi věrně:

„Pak brzy ke Kočubejovi
dolehne osudová zvěst;
že dcera ztrácí stud i čest
v objetí starce, se z ní doví.
Ach, jaká hanba! Uvěřit
se brání rodičovský cit.“¹²

Puškin ale Mariino jednání klasifikuje i jako hanbu vlasteneckou. Postavu Marie tudíž v *Poltavě* nutno vnímat též jako alegorii Ukrajiny:

„Marie, Marie má mladá,
jsi Ukrajiny okrasou!
Nevíš, jak záludného hada
zahříváš něžně na prsou!
Jakou jsi nezbádanou mocí
připoutávána láskou vroucí
ke kruté duši, v níž je jed?
Komu jsi dána za oběť?
Šediny jeho zpřeházené,
hluboké vrásky rozbrázděné,
zapadlé oči planoucí
a lživá slova horoucí
nad vše, ach nad vše jsou ti dražší:
vystlané lože s ním máš radši
než rodnou střechu otcovskou,
než opuštěnou matku svou!“¹³

V Puškinově „velkoruském“ vnímání je Ukrajina „Maloruskem“, krajem sice kulturně v mnohém svébytným, leč maximálně na úrovni folklóru nebo dialektu, historicky i politicky však náležejícím plně do náruče ruského státu. A ten, kdo by ji chtěl z tohoto objetí vytrhnout, musí tudíž být svůdce, zlosyn, ďábel.

Machiavelista v sevření dilemat

„Reptala tedy mládež smělá
a nesmiřitelně vřela
dychtivá nebezpečných změn,
zapomínajíc před bojem,
že za Bohdana Chmelnického
kraj uznal cara moskevského
a byl v té době proslaven,“¹⁴

vysvětluje Puškin tehdejší ukrajinský odboj především coby důsledek takzvané mladické nerozváženosti, jež nechtěla pochopit, že pouze pod carskou vládou se Ukrajině může vést dobře. Mladší generace naléhá na starého hetmana Mazepu, aby proti ruské nadvládě povstal, ten však, jako správný machiavelista – ostatně, jeho oblíbenou knihou byl Machiavelliho *Vladař*¹⁵ –, vyčkává a uchyluje se zatím k úkladům. Jednou z obětí Mazepových lstivých mocenských her je i Kočubej,

otec jeho mladičké milenky, byť v tomto případě šlo spíše o Mazepův protitah, neboť Kočubej, jenž se jednak nemohl smířit se ztrátou cti své dcery, ale hlavně dlouho pošilhával po hetmanské bulavě, poslal caru Petru I. na Mazepu udání ohledně jeho chystaného „přeběhnutí k nepříteli“. Car však tehdy ještě Mazepovi důvěřoval, hetman tudíž využil svého vlivu a Kočubej, jenž na mučidlech „překvapivě“ doznal, že si obsah svých zpráv carovi vymyslel, v létě 1708 skončil na popravišti.¹⁶ Což nakonec v Puškinově podání zpečetí též Mariin tragický osud, ale zůstaňme ještě na chvíli u politiky. U Puškina Mazepa osvětluje vlastní politické záměry své milé slovy:

„Pracujuj já dávno na svém díle
a teď už v plném proudu je.
Přispěla nám i vhodná chvíle,
brzy se dáme do boje.
Dlouho jsme skláněli své hlavy
pod samovládou varšavskou,
nesvobodni a prosti slávy
jsme pod ochranou moskevskou.
Je čas, kdy může Ukrajina
svou nezávislost vydobýt,
kdy proti Petrovi já zdvím
krvavý prapor svobody.
Se švédským a též s polským králem
jsem podle smlouvy dohodnut;
možná, že za zmatků a válek
už brzy na trůn dosednu.“¹⁷

Mazepovy snahy o (větší) nezávislost Ukrajiny a jeho dohodu se švédským králem Karlem XII. musel ruský car Petr I. nutně vnímat jako zradu. A jako úlisné zrádovské monstrum ho tedy vykresluje i Puškin. *Poltavu* ovšem napsal v období, kdy se snažil o „nápravu vztahů“ s carským režimem,¹⁸ v jehož očích měl mimo jiné „vroubek“ sympatií a styků s děkabristy. Nicméně jeho náklonnost k Petru I. jako k reformátorovi, nositeli jisté, byť problematické „westernizace“ neboli modernizace a zakladateli velmocenského postavení ruského státu byla patrně autentická, podobně jako následující verše z *Poltavy*:

„Bylo to v nepokojném čase,
kdy napínala mladá Rus
rostoucí síly při zápasech,
jež vedl Petrův genius.“¹⁹

Zajímavé však jistě je, že mnozí z děkabristů, usilujících v Rusku o zavedení ústavního režimu, sympatizovali s ukrajinskými (záporožskými) kozáky, ba přímo s Mazepou. Týká se to především jednoho z vůdců děkabristického povstání, básníka Kondratije Fjodoroviče Rylejeva, popraveného v červenci 1826, pro nějž byla kozácká Záporožská Síč symbolem (pra)původní slovanské republiky a který Mazepu vykresloval jako obhájce ukrajinských republikánských tradic.²⁰

Objektivněji či „vyváženěji“ než Puškin líčí kozáckého hetmana veršovaná hra Josefa Václava Friče *Ivan Mazepa* z roku 1865. Frič Mazepu portrétuje jako politika vnitřně rozervaného potřebou neustálého lstivého manévrování mezi protichůdnými zájmy okolních mocností: Ruska, Polska i Švédska.

„Bych spasil kraj, to ranou jistou, jedinou –
musel sem dlouho s těmi vrahy hrát,
být s hady lstným, a s draky ukrutným –
tyranům otrokem, otrokům tyran sám!“²¹

pronáší Mazepa ve Fričově dramatu. Čelí vskutku strašlivému dilematu. S carem sice sdílí pravoslavnou víru, avšak car je tyran, který nepřeje ukrajinské svobodě. Švédský král má kromě vlastních mocenských ambicí i jinou vadu – je luterán. Co to znamenalo pro tehdejší Ukrajince, prozradí další ukázka z Fričovy hry:

„Mějte v paměti, že král
ten hlavou luteránů; nejlitější vrah
všech pravoslavných, s latiníky co
nám přišel hubit lid i víru.
Znám, ho, znám – to pravý ancikrist.“²²

Latiníci neboli katolíci či též „papeženci“ jsou Poláci, tehdy ovládající západní část dnešní Ukrajiny až k Dněpru čili zhruba řečeno její západní polovinu. Mazepa se tudíž musí spojit s „čerty“, aby porazil „dávla“, v tom spočívá jeho neštěstí. A svár protichůd-

ných politických, kulturních i náboženských proudů a tradic je vlastně hlavní bolestí Ukrajiny dodnes. Od Mazepových dob (a vlastně nejpозději už od časů kozáckého povstání Bohdana Chmelnického) pro ukrajinské snahy o nezávislost platí plus minus to, co Frič vkládá do úst Mazepovi, byť se konkrétní mocnosti na dějinné scéně mění:

„Zem naši celý věk
již hubí dvojí, protivný si proud,
západ i východ stejně hrozí nám.
Jako dva mraky, bouřkou těhotné,
nad hlavou teď již vráží do sebe. –
Jisto, že bleskům se víc nevyhnu,
a stejně pravda: jak tu stojíme,
že přímá naše noha stézkou jedinou
má vykázanou, kterou projítí
jí bude mezi dvojí propastí.
Nuž hleďme před sebe! – Dva mocnáři
chtí na život a na smrt spolu zápasit.
Tam Karel, tady cár; tři národy
již stojí proti sobě v boji osudném.
My, *čtvrtý* národ, skloňme vítězství
k té straně, od níž možno uznalost,
i vděk – a menší závist očekávat.“²³

Třetím národem, v ukázce přímo nejmenovaným, jsou Poláci, na jejichž trůnu se však tehdy střídali, dle aktuální mocenské konstelace, panovník zavázaný buď Rusku, nebo Švédsku.²⁴ Mazepovo osobní drama a jedna z řady tragédií ukrajinských dějin se pak završily v bitvě u Poltavy, kterou Frič v „Přípisku“ ke své hře přirovnává též k Bílé hoře.²⁵

Ukrajinská Bílá hora?

Bitva u Poltavy byla rozhodující bitvou severní války. Ruská vojska vedená carem Petrem I. zde 8. července (dle juliánského kalendáře 27. června) 1709 drtivě porazila švédskou armádu, v jejímž čele stáli král Karel XII. a maršál Carl Gustaf Rehnskiöld. Severní válka mezi Švédskem a jeho spojenci a proměnlivou protišvédskou koalicí, v níž ale dominovalo Rusko, začala již roku 1700.

Dne 30. listopadu 1700 utrpěla ruská vojska porážku v bitvě u Narvy a Rusko se z bojových akcí stáhlo. Car Petr I. však zahájil modernizaci jak ve výzbroji, tak i v taktice vedení boje. V srpnu roku 1707 zahájil Karel XII. – nejprve v Polsku – pozvolné tažení do Ruska. Zprvu se mu dařilo, nicméně Rusové zvolili taktiku spálené země a vyhýbání se rozhodující bitvě předtím, než bude nepřítel dostatečně oslaben.²⁶ V roce 1708 musel Karel XII. odložit plán útoku na Moskvu na příští rok a obrátil svou armádu na Ukrajinu s úmyslem přezimovat tam. Ostatně, na Ukrajině měl spojence, na něhož spoléhal – Ivana Mazepu, přičemž je dodnes sporné, kdy vlastně k uzavření jejich aliance, nejprve tajné, došlo.

O výsledku poltavské bitvy a celého tažení však výrazně spolurozhodl pád Mazepova sídla Baturynu na podzim 1708. Švédsko-kozácká armáda tak totiž přišla zejména o plánované zásoby potravin, krmiva pro koně a munice²⁷, ale také o část mužů do pole. A do toho ještě udeřila obzvláště tuhá zima, taková, že ptáci umrzali v korunách stromů.²⁸

Mazepa Baturyn po léta budoval jako své hlavní sídlo s cílem učinit z něj nejen politické, ale též církevní a kulturní centrum. Ve městě nechal postavit i několik chrámů, nacházela se zde rovněž jeho obsáhlá knihovna. Když se Mazepa vydal Karlu XII. naproti, ponechal v Baturynu posádku, která měla s pomocí mohutných hradeb odolat případnému útočníkovi. Kniže Menšíkov však využil zrady jednoho z obránců, jenž prozradil tajné přístupy, a ruská vojska pak Baturyn 2. listopadu 1708 v podstatě srovnala se zemí. Skoro veškeré obyvatelstvo a osazenstvo, včetně žen a dětí, bylo vyvražďeno – počet obětí údajně dosáhl jedenácti až čtrnácti tisíc.²⁹ Účinek destrukce a krveprolití byl prý tak veliký, že ke zničenému městu se nedalo kvůli zápachu z rozkládajících se těl ani přiblížit. Navíc, pád Baturynu odradil obyvatele Ukrajiny od toho, aby se k Mazepovi přidávali, neboť se obávali ruských odvetných akcí.³⁰ Zničení a vyplenění Baturynu tudíž znamenalo rovněž temný triumf v bitvě psychologické války. A Rusové nezůstali pouze u něj – v období 1708–1711 bylo kozácké (ukrajinské) obyvatelstvo vystaveno tvrdým represím, včetně násilného přesídlování.³¹ Nelze však říci, že by se k Mazepovi

a Švédům v roce 1708 přidali či chtěli přidat všichni kozáci – nikoliv, přičemž jim vadila i protestantská víra švédského panovníka, popřípadě vnímali Mazepu jako exponenta polských (tj. katolických) zájmů.³² Opět, jako již mnohokrát předtím i potom, i tato válka kozáctvo (Ukrajinu) rozdělila a část kozáků naopak bojovala na straně Petra I.³³

V červnu 1709 začal Karel XII. obléhat město Poltava, ležící v dnešní severovýchodní Ukrajině. Ruská armáda se přesunula do téhož prostoru a na sever od Poltavy vybudovala opevněný tábor. Schylovalo se k rozhodující bitvě. Při jedné z šarvátek byl švédský král postřelen do nohy (konkrétně do paty) a kvůli jeho zranění museli velení převzít jeho generálové. Švédská armáda tak de facto ztratila vojáky respektovaného a ctěného vůdce,³⁴ jenž měl tehdy v Evropě pověst skvělého a sotva přemožitelného válečníka.

V noci na 8. července 1709 se Švédové začali připravovat k útoku. Za úsvitu zaútočili na ruské pevnůstky, z nichž některé obsadili. Rozpoutal se tuhý boj, v němž však byli Švédové na hlavu poraženi. Ztratili okolo 10 000 mužů;³⁵ král Karel XII. za pomoci Ivana Mazepy, jehož kozáci do bitvy v podstatě nezasáhli, uprchl do tehdy tureckého města Bendery (dnes leží v Moldavsku, konkrétně ale v mezinárodně neuznané Podněsterské moldavské republice). Severní válka sice skončila definitivní porážkou Švédska až roku 1721, nicméně Poltava znamenala rozhodující zlom.

Karlův úprk barvitě vylíčil Otakar Dorazil ve svých *Vládcích nového věku*: „U Karla zůstal generál Poniatowski, který byl plukovníkem švédské gardy krále Stanislava a který měl Karla tak rád, že šel s ním do Ruska. Nyní přiměl krále, aby se dal vysadit na koně, a Karel přes strašné bolesti, které mu činila jízda na koni, ujížděl s ním z bojiště asi s 500 jezdci. Pod králem byl zabit kůň jeden a druhý a Karel vsazen na třetího. Konečně našli v táboře kočár hraběte Pipera, posadili Karla do vozu a prchali k Dněpru, k turecké hranici. [...] Rusové pronásledovali Karla. Několikrát se zdálo, že ho již dostihnou. Kočár se rozlámal a Karel byl vsazen opět na koně. Byl úplně vyčerpan, rána mu hnísala, měl horečku. V noci na 10. července dostihli Dněpru, nepřítel byl již v patách. Král se usadil



„To jsme to, kamaráde, pěkně dopracovali.“ Gustaf Cederström: Karel XII. a Mazepa na břehu Dněpru, 1880, ilustrace v knize Alfreda Jensesse *Mazepa* (1909).

na malou loď s Mazepou, který zachránil nějaké bedny se zlatem, ale v prudkém proudu bylo třeba téměř veškerý poklad hodit do řeky, aby lodi bylo ulehčeno. Řeku přeplavalo ještě 300 jezdců, vedených hrabětem Poniatowskim, pěšáci však vesměs utonuli nebo byli pochyťáni nepřítelem. Prchající dospěli konečně k řece Bugu, jejíž druhý břeh byl již tureckou půdou. Turci dovolili přejezd jen Karlovi a Mazepovi.³⁶

Nedlouho poté, v říjnu 1709, zlomený Mazepa umírá. Není divu, jeho politické plány se totálně zhroutily, za změnu aliance zaplatil neobyčejně krutou cenu. Jeho spojenec Karel XII. našel smrt až později, v roce 1718 při obléhání norského Frederikshaldu.

Málokterá bitva měla tak fatální důsledky jako ta poltavská. Nikoliv pouze pro osmnácté, nýbrž i pro devatenácté a dvacáté století – a trvající vlastně dodnes. Rusko si vítězstvím v ní zajistilo nejen triumf v severní válce, ale i – dosud neměnné – postavení skutečné mocnosti. Švédsko naopak po století, kdy výrazně určovalo evropské dějiny, čekal úpadek. Bitva u Poltavy představuje vedle bitvy u Kircholmu nejhorší porážku švédských dějin.

O významu celé události hodně napoví samotný zeměpis. Poltava totiž leží ve východní Ukrajině až za Dněprem, poměrně blízko hranic současného Ruska. Tak daleko (o kousek dál) poté ze západu pronikli už jenom Napoleon a Adolf Hitler, přičemž oba na to trpce doplatili. Ostatně tažení Karla XII. je až pře-

kvapivě dokonalým předobrazem tažení Napoleona i Hitlerova, zejména v podcenění nepřítele, širého prostoru, zásobovacích potíží i ruské (ukrajinské) zimy. Jak lapidárně podotýká skotský vojenský historik Angus Konstam: „Na ruské straně byly hlavními zbraněmi prostor, terén a počasí.“³⁷

Proklet budiž!

Car Petr I. Mazepovu „změnu aliančního partnera“ osobně velmi těžce nesl – možná se stal z Mazepy zvláštní případ jen díky subjektivní síle Petrova rozhořčení, umocněného tím, že hetman byl dlouhou dobu jeho věrným spojencem. Petr prý počítal dokonce s tím, že až Mazepu polapí, což se mu nakonec nepodařilo, udělí mu speciálně zřízený dehonestující „Jidášův řád“.³⁸ A na jeho osobní rozkaz byla na Mazepu ruskou pravoslavnou církví uvalena církevní klatba, tzv. anathema neboli vyobcování z církve. Formálně platí dodnes, byť se ohledně její platnosti vedou – někdy až vášnivé – spory.³⁹

„Marně by ale hledal poutník
hetmanův sebemenší pomník.
Mazepa zmizel z paměti.
Jen v chrámech Páně ve výročí
sbor kněží na něj zaútočí
hřímavě hroze prokletím,“⁴⁰

konstatuje Puškin v roce 1829. Když více jak sto třicet let po Poltavě, v letech 1843–1844, navštívil Rusko Karel Havlíček Borovský, zavítal na Neděli pravoslaví, tedy o svátku věnovaném vítězství pravé víry (ortodoxie) nad ikonoklasmem, do jednoho z kremelských chrámů. „Sedl jsem časně z rána na malé saně a zaobaliv se po oči do huňaté šuby, křikl jsem na izvoščíka: „Stupaj v Kreml,““ píše v *Obrazech z Rus*.⁴¹ Když do Kremlu na saních „vystupál“ a do chrámu vstoupil, mimo jiné uslyšel: „Proklet budiž! Kdo se tak velice zapomněl nad národem svým, že pomáhá cizozemcům hubícím vlast naši, a zvětšuje ponižení a hanbu vlastní krvi své, jako učinil Ivan Mazepa! – Budiž proklet!“ Tu bouřil mocný hlas diakonův jako hrom po klenu-tí chrámovém a nesl se po hlavách shromážděného,

třesoucího se národu. A všichni biskupové starcové smutně povznesli šedivé své hlavy řkouce: „Proklet budiž! Proklet budiž! Proklet budiž! Mráz mi šel po těle, když jsem si potichu opakoval jejich: „Proklet budiž!“ A tak diakon prošel všechny nepravosti, hříchy a bezbožnosti, které jen mohou býti proti Bohu, člověčenstvu a vlasti, vypočítáváje jednu po druhé, vždycky stejně začínaje: „Kdo...“ a vždycky dokládaje prokletí, které pak podobně biskupové vstanouce ze stolic svých třikrát opakovali. Jména opravdová jistých známých přestupníkův nejmenoval nikdy, vyjma jediný již uvedený pád s Ivanem Mazepou, kde se jako pro hroznost, nelidskost přestupku nějaká výjimka činila.“⁴²

Podivného privilegia (dodržovaného do roku 1869) se tedy Ivanu Mazepovi dostalo – za to, že chtěl odtrhnout Ukrajinu od ruského státu (Havlíček evidentně asi neví, o koho vlastně jde). Jinak přece vykazoval samé „běžné hříchy“, a i kdyby jeho zvýšená náklonnost k opačnému pohlaví nabyla desetinásobné intenzity, přímé uvedení svého jména by si ani tak určitě nevykoledoval. Avšak, jak bystře o Rusku neboli o „zemi, jenž má svou vlastní, jinde nepanující víru a národní náboženství“,⁴³ poznamenává Havlíček: „V zemích, kde vládne náboženství jinonárodní, nikdy se nemůže vyvinouti tak úplně organické spojení státu, národnosti a víry dohromady.“⁴⁴

Jak pak ale může dopadnout dívka, jež miluje „Jidáše“, ba s ním sdílí lože? Snad ještě hůře než on, alespoň u Puškina. Marie v jeho *Poltavě* nedokáže unést, že Mazepa je faktickým vrahem jejího otce, vrchního soudce Kočubeje, a zešílí:⁴⁵

„A divoce se rozesmála,
odběhla k lesu jako v snách,
lehounce jako laňka mladá –
a zmizela mu v temnotách.“⁴⁶

Puškin ji však příliš nelituje, když svou poému uzavírá verši:

„O špatné dceři zmínka není.
Vše mlčí... Její utrpení,
osud a smrt nám zůstanou
za neproniknutelnou tmou.“

Jen ukrajinský zpěvák slepý,
když někdy písně od Mazepy
oživí neumělou hrou
a zástup vesničanů baví,
zmíní se Ukrajinkám mladým
o hříšné dívce náhodou.“⁴⁷

Děvčata pozor, hlavně zachovat věrnost Rusku, dalo by se s mírnou nadsázkou shrnout motto poémy krále (cara?) ruských básníků. O mimořádných literárních kvalitách *Poltavy* určitě není sporu, nemenší pozornosti je však jistě hoden i její problematický politický obsah, dnes opět až palčivě aktuální.

Zrádce, nebo hrdina?

Mazepův politický odkaz se snažil rozvíjet jeho věrný pobočník a generální písař Pylyp Orlyk, mimochodem muž s českými rodovými kořeny.⁴⁸ Stal se hetmanem v exilu, kde též sepsal dokument nazvaný „Pakty a Ústava práv a svobod Záporožského vojska“.⁴⁹ Dle některých ukrajinských historiků i politiků šlo nejen o první ukrajinskou ústavu, ale vůbec o jednu z prvních moderních demokratických ústav. Tak jako tak zůstala na papíře, neboť Orlykovy snahy ovládnout ukrajinské území s pomocí především Turků a Tatařů skončily, přes dílčí vojenské úspěchy, bez výsledku. Zejména tatarští spojenci ukrajinské země též nemilosrdně drancovali,⁵⁰ což pochopitelně bránilo vstřícnému přijetí Orlykových politických snah i širší podpoře jeho akce běžným obyvatelstvem i částí kozáků.

Mazepa však přežíval dál v historické paměti a v devatenáctém století se stal vzorem či hrdinou pro rodící se ukrajinské národní hnutí. Přední ideolog ukrajinského nacionalismu Dmytro Doncov dokonce v Mazepovi, jehož označil za jednoho z nejnadanějších Machiavelliho žáků, spatřoval prototyp silného jedince s železnou vůlí, který dokáže překlenout běžné hranice mezi dobrem a zlem a přinést Ukrajině nezávislost. Doncov takto Mazepu vyzdvihoval i v době první světové války, kdy se zdálo, že německé a rakouské vítězství na východní frontě vlastně znamená geopolitický zvrat bořící hradby důsledků poltavské bitvy, čehož bylo dle Doncova třeba využít.⁵¹ Nikdo takový

se tehdy sice nenašel, avšak Doncovovy úvahy směřují do nebezpečných končin, kdy je v zájmu politického cíle povoleno vše. Bojovníci Ukrajinské povstalecké armády (zhruba řečeno banderovci), neboli ozbrojené křídlo Organizace ukrajinských nacionalistů, jež se Doncovem ideově hodně inspirovala, pak bohužel dokázali, jak snadno lze vznešené myšlenky o potřebě politicky obratného muže vybaveného ocelovou vůlí a vedeného velkou vizí přetavit v obyčejnou řezničinu. Čímž nemá být řečeno, že by se Mazepa přidal, kdyby mohl, k banderovcům nebo že by schvaloval všechny jejich metody. Nicméně každý „Machiavelliho žák“ si zkrátka zahrává s ohněm, který pak snadno sežehne i jeho samotného.

Mazepova odkazu se samozřejmě chopil i ukrajinský stát vzniklý v roce 1991 v důsledku rozpadu Sovětského svazu. Barokní hetman se tak ocitl třeba i na bankovce, byť pouze desetihřivnové. Mazepův odkaz se snažil aktivně rozvíjet především prezident Viktor Juščenko, který například zřídil civilní vyznamenání Kříž Ivana Mazepy a oslavy tisícetého výročí poltavské bitvy upravil zvláštním prezidentským dekretem. Jeho cílem pochopitelně bylo překonání charakteristiky Mazepy coby zrádce a zlosyna, jak je dosud zapsán hlavně v ruském národním povědomí. Juščenko kladl důraz nejen na Mazepu coby bojovníka za ukrajinskou samostatnost, ale i jako na činitele podporujícího rozvoj kultury a vzdělanosti pojící ukrajinské země s Evropou.

V Juščenkových stopách kráčí i současný ukrajinský prezident Petro Porošenko. „[Ruské] Impérium nelitovalo černé barvy, aby znetvořilo jeho obraz. Ale nezabránilo tím, ba spíše napomohlo Mazepovi, aby se stal symbolem ukrajinského odporu vůči Rusku, praporem našeho hnutí za nezávislost,“ prohlásil letos 7. května v Poltavě, když odhaloval hetmanovi, který prý „předešel svou dobu“, pomník.⁵²

I z Porošenkových slov plyne, že spor o Mazepu a o obsah historické paměti trvá dodnes – ale není tomu tak pouze kvůli probíhajícímu rusko-ukrajinskému konfliktu o Krym a v Donbasu. V Rusku je Mazepa stále považován za zrádce, což se týká i většiny ruských historiků. Ukrajinský hraný film režiséra Jurije Iljenka z roku 2002 *Modlitba za hetmana*

*Mazepu*⁵³ ruské ministerstvo kultury v době premiéry označilo za protiruský, zkreslující historii rusko-ukrajinských vztahů a nedoporučilo jeho promítání v ruských kinech.⁵⁴

Ruský postoj je jistě přehnaný, ale zároveň pochopitelný, neboť bitva u Poltavy pro Rusy znamená historický triumf, zrození jejich státu coby velmocenského impéria. V ukrajinském národním narativu je význam střetu zcela protichůdný, jde o porážku, o tragédii, jež přinesla další oslabení ukrajinské (kozácké) autonomie,⁵⁵ s Fričem řečeno o ukrajinskou Bílou horu.

Mazepa tudíž pro Ukrajince není padouch, ale spíše hrdina. Spíše, neboť léta od získání samostatnosti v roce 1991 se nesla ve znamení snahy vyvrátit ruskou verzi příběhu, jež měla či pořád má i na Ukrajině tuhou kořínku. Ukrajinská argumentace ve prospěch Mazepy je zvláštním způsobem „prozápadni“ a zní zhruba následovně: nelze ho považovat za zrádce, neboť jako člověk západního vzdělání a kultury chápal vztah s Petrem I. jako smluvní, jako dohodu dvou partnerů. A když ruský car dohodu porušil, poněvadž hodlal omezit autonomii Hetmanátu, přestal být Mazepa, sledující navíc i vlastenecký zájem, slibem (přísluhou) vázán.⁵⁶

Nejnovější ukrajinský mazepinský mýtus, spoluvytvářený též ukrajinskými politickými elitami, tedy v hetmanově osobě, samozřejmě, notně idealizované, zdůrazňuje nejen protirusky vymezenou nezávislost jako takovou, ale také samostatnost obsahově spojenou se západními hodnotami a kulturou.

Jak podotýká rakouský slavista Alois Woldan, aliance s Karlem XII. znamenala první případ, kdy Ukrajina navázala spojení se západní silou.⁵⁷ Tím spíše je Mazepův – jistě rozporuplný – odkaz nyní aktuální. Nicméně podobně jako lze Karlu XII. vytknout, že své východní tažení pojal dost nešikovně, dá se analogická výtka adresovat i současným západním politikům. A ukrajinská obhajoba Mazepy ve sporu s Petrem I. se pak může lehce obrátit proti Ukrajině: když si totiž Západ racionálně pragmaticky zkalkuluje, že se mu podpora Ukrajiny politicky ani ekonomicky nevyplácí, snadno ji – „machiavelisticky“ – hodí přes palubu. Hra s Putinem o Kyjev je tak stále otevřená.

Poznámky:

- ¹ Słowacki, Juliusz: *Mazepa*. Tragédie o pěti dějstvích. Přeložil Erich Sojka. Dilia, Praha 1987, s. 29.
- ² Чухліб, Тарас: *Шлях до Полтави: Україна і Росія за доби гетьмана Мазепи*. Інформаційно-аналітична агенція „Наш час“, Київ 2008, s. 179–182.
- ³ Słowacki: *Mazepa*, s. 6.
- ⁴ Tamtéž, s. 26.
- ⁵ Puškin *Poltavu* napsal v roce 1828, rok 1829 je rokem publikace.
- ⁶ Puškin, Alexander Sergejevič: *Poltava*. (Přeložila Zdenka Bergrová.) In *Pohádky a poemy*. Spisy A. s. Puškina, svazek třetí. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1954, s. 352–353.
- ⁷ Tamtéž, s. 349.
- ⁸ K povstání Chmelnického blíže viz Mlejnek, Josef jr.: Papír, plátno, maso, krev. *Ohněm a mečem* Henryka Sienkiewicze a polsko-ukrajinské vztahy. *Kontexty* 2/2016, s. 75–87.
- ⁹ Таїрова-Яковлева, Татьяна Геннадьевна: *Мазепа*. Молодая гвардия, Москва 2007, s. 13.
- ¹⁰ Puškin: *Poltava*, s. 348.
- ¹¹ Таїрова-Яковлева, Татьяна Геннадьевна: Мотря Кочубей і єї роман с гетьманом Іваном Мазепою. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2007, č. 1–2, s. 99–104.
- ¹² Puškin: *Poltava*, s. 348–349.
- ¹³ Tamtéž, s. 362.
- ¹⁴ Tamtéž, s. 352.
- ¹⁵ Таїрова-Яковлева: *Мазепа*, s. 124.
- ¹⁶ Magocsi, Pavel Robert – Rychlík, Jan – Zilynskyj, Bohdan: *Dějiny Ukrajiny*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2015, s. 142.
- ¹⁷ Puškin: *Poltava*, s. 366–367.
- ¹⁸ Steiner, Lina: „My most mature poem“: Pushkin's Poltava and the Irony of Russian National Culture. *Comparative Literature*, 2009, vol. 61, no. 2, s. 97–98.
- ¹⁹ Puškin: *Poltava*, s. 350.
- ²⁰ Steiner: „My most mature poem“, s. 104.
- ²¹ Frič, Josef Václav: *Ivan Mazepa*. Tragedie v 5 dějstvích. Vlastní náklad. Tiskem Rohlíčka a Sieverse, Praha 1865, s. 125.
- ²² Tamtéž, s. 76.
- ²³ Tamtéž, s. 137.
- ²⁴ A k výčtu „národů“ by se dala připojit i Osmanská říše.
- ²⁵ Frič: *Ivan Mazepa*, s. 197.
- ²⁶ Konstam, Angus: *Poltava 1709. Russia Comes of Age*. Osprey Publishing, London 1994, s. 30 a 44–45.
- ²⁷ Tamtéž, s. 53.
- ²⁸ Tamtéž, s. 55.
- ²⁹ Woldan, Alois: A New Hero for Ukraine. Mazepa in Recent Ukrainian Publication. In Brogi, Giovanna Elisabeth – Dyczok, Marta – Pachlovska, Oxana – Siedina, Giovanna (eds.): *Ukraine twenty years after independence. Assessments, perspectives, challenges*. ARACNE editrice, Roma 2015, s. 230.
- ³⁰ Krokosz, Paweł: Baturyn – idea hetmańskiej stolicy. *Krakowskie Pismo Kresowe*, 2013, č. 5, s. 32–36.
- ³¹ Velychenko, Stephen: Empire Loyatism and Minority Nationalism in Great Britain and Imperial Russia, 1707 to 1914: Institutions, Law, and Nationality in Scotland and Ukraine. *Comparative Studies in Society and History*, 1997, vol. 39, no. 3, s. 427.
- ³² Krokosz: Baturyn, s. 36.
- ³³ Konstam: *Poltava 1709*, s. 26–27.
- ³⁴ Tamtéž, s. 58.
- ³⁵ Tamtéž, s. 85.
- ³⁶ Dorazil, Otakar: *Vládcové nového věku 1 (1648–1725)*. Amlyn, Praha 1993 (1. vydání originálu 1937), s. 210.
- ³⁷ Konstam: *Poltava 1709*, s. 30.
- ³⁸ Plokhyy, Serhii: *The Cossack Myth: History and Nationhood in the Age of Empires*. Cambridge University Press, Cambridge 2012, s. 193.
- ³⁹ Ребров, Дмитрий: Гетман Мазепа: стоит ли отменить анафему? *Милосердие.ru*, 10. 6. 2009, viz <https://www.miloserdie.ru/article/getman-mazepa-stoit-li-otmenit-anafemu/> (cit. k 24. 7. 2016).
- ⁴⁰ Puškin: *Poltava*, s. 403.
- ⁴¹ Havlíček Borovský, Karel: *Obrazy z Rus*. Jiří Chvojka, Havlíčkův Brod 1948, s. 16.
- ⁴² Tamtéž, s. 20.
- ⁴³ Tamtéž, s. 16. Tvzení, že jde o „inde nepanující víru“ je sice velmi nepřesné, podstatu problému však Havlíček shrnuje výstižně.
- ⁴⁴ Tamtéž.
- ⁴⁵ Ve skutečnosti Motrja pravděpodobně skončila ve vyhnanství na Sibiři, kam následovala svého pozdějšího manžela – viz Таїрова-Яковлева: Мотря Кочубей, s. 104.
- ⁴⁶ Puškin: *Poltava*, s. 402.
- ⁴⁷ Tamtéž, s. 404.
- ⁴⁸ Таїрова-Яковлева: *Мазепа*, s. 134.
- ⁴⁹ Чухліб: *Шлях до Полтави*, s. 186–201.
- ⁵⁰ Magocsi et al: *Dějiny Ukrajiny*, s. 146.
- ⁵¹ Woldan: A New Hero for Ukraine, s. 225–227.
- ⁵² У Полтаві відкрили пам'ятник гетьману Мазепі. *Українська правда*, 7. 5. 2016, viz http://pda.praivda.com.ua/news/id_7107793/ (cit. k 23. 7. 2016).
- ⁵³ Lze zhlédnout na youtube.com, viz <https://www.youtube.com/watch?v=rFhI-IHVS4> (cit. k 23. 7. 2016).
- ⁵⁴ Napätie medzi Ukrajinou a Ruskom vyvolal film o kozáckom hetmanovi. *Sme.sk*, 11. 7. 2002, viz <http://svet.sme.sk/c/598820/napatie-medzi-ukrajinou-a-ruskom-vyvolal-film-o-kozackom-hetmanovi.html#ixzz3xJBchjmi> (cit. k 23. 7. 2016); Состоялась украинская премьера фильма „Молитва о гетмане Мазепе“. *Подробности*, 15. 11. 2002, viz <http://podrobnosti.ua/41639-sostoialas-ukrainskaja-premera-filma-molitva-o-getmane-mazepe.html> (cit. k 23. 7. 2016).
- ⁵⁵ Krokosz: Baturyn, s. 37–38.
- ⁵⁶ Woldan: A New Hero for Ukraine, s. 234–235.
- ⁵⁷ Tamtéž, s. 234. Polsko počítat nelze, neboť se až donedávna jednalo o jednoho ze dvou (spolu s Ruskem) úhlavních ukrajinských nepřátel.

Josef Mlejnek jr., politolog a novinář. Zaměřuje se na demokratickou transformaci ve střední a východní Evropě.

Rilke a jeho dílo v kontextu evropské duchovní tradice

EDUARD ROREČEK

Rainer Maria Rilke je osobností, která má v českém kulturním povědomí zvláštní postavení. Na jedné straně je chápán jako nepopiratelná básnická „hvězda“ (lze mluvit o rilkovském kultu), na druhé straně jej řada lidí zná jen podle jména nebo vůbec. Znalost jeho díla a osoby často končí u zařazení do velmi vágní škatulky „pražská německá literatura“. Je namístě připomenout, že letos uplyne od úmrtí tohoto pražského rodáka devadesát let.

Rilkovo postavení v evropské a české kultuře

Rilka lze bez nadsázky označit za evropského básníka. Pojmenovává jej tak i sborník s názvem *Rainer Maria Rilke – Evropský básník z Prahy* z mezinárodní konference, která proběhla v Praze před více než dvaceti lety. Rilkovo evropanství může být – především v současnosti – význačným apelem pro radikalizující se jak české, tak i evropské nálady a postoje. Rilke byl veskrze antinacionalistický a v zásadě antipolitický. Jeho světem se stalo umění. Pro Rilka život a literatura představovaly jednotný celek, nestály proti sobě. Rilkovo evropanství a kritiku nacionalismu (především německého) připomíná např. i studie z výše uvedeného sborníku.¹ Básnickovy stopy najdeme v řadě evropských zemí. Sahají od českých zemí přes Rakousko a Německo do Ruska, Itálie, Francie, ale také do Španělska či Skandinávie a končí ve Švýcarsku.

Zásadní roli v interpretaci Rilka hrají duchovně-filozofické přesahy. Nacházíme u něj bytostnou a intenzivní potřebu transcendence. Jeho náboženské tíhnutí nebylo konfesní. Zásadní zkušeností, kterou lze také aktualizovat v souvislosti s nejvíce diskutovanými otázkami dneška, byl jeho vztah k Rusku. Považoval ho za svou duchovní vlast a k Rusku se obrací, když vymezuje kritický postoj vůči naší západní kultuře a náboženství. Pokud se dnes mluví o krizi Evropy

v oblasti politické či hospodářské, jistě to platí i pro oblast duchovní. Oprávněně zaznívají otázky typu: Na jakých hodnotách stojí Evropa? Jak je to s křesťanskými hodnotami a skutečnou rolí křesťanství v současnosti?

Jedním z významných zdrojů pro tento text bude nedávno vydaná studie francouzského filozofa a reprezentanta personalismu Gabriela Marcela,² která hodnotí Rilkův duchovní odkaz a význam. K Rilkovu dílu se vyjadřovaly osobnosti jako Guardini, von Balthazar, Heidegger, Gadamer, Ricoeur či Arendtová. V českém prostředí patří k významným studiím např. texty Rio Preisnera nebo Petera Demetze. Obrovský vliv měl Rilke na českou literaturu, především poezii. Z českých básníků a překladatelů můžeme zmínit jména jako Holan, Eisner, Reynek, Fikar, Karlach, Pokorný, Ludvík Kundera, Zahradníček či Gruša. Z nedávné doby se jedná např. o překlady Radka Malého či Jiřího Kosteckého. Lze říci, že Rilke se stal pro náš překlad autorem kanonickým. Například jeho báseň *Herbsttag* (*Podzimní den*) patří vůbec k nejpřekládanějším básním v českém prostředí.

Rilkův život má zajímavý rozměr i v návaznosti na osobnosti, s nimiž udržoval bližší styk či přátelský vztah (např. Rodin, Valéry, Tolstoj, Pasternak, Gide, Zweig, von Hofmannsthal, Lou Andreas-Salomé, Cvetajevová nebo mladý malíř Balthus). Sám byl

řadou osobností ovlivněn. Na poli literárním to byli např. von Liliencron, Jacobsen, v širší oblasti umění Michelangelo, Cézanne či Rodin. Korespondence, deníky a biografické publikace představují mimořádně zajímavý vhled nejen do myšlení a vnitřního světa autora, ale odkrývají také některé nové kulturní a společenské souvislosti první čtvrtiny dvacátého století. V českém prostředí je to kromě několika výborů korespondence především životopisná publikace D. A. Pratera, z titulů do češtiny nepřeložených například práce R. Freedmana.³

Jaké je zařazení a interpretace Rilka z hlediska filozoficko-náboženských přesahů? Tato rovina čtenářsky ztěžuje četbu především pozdních děl, jakými jsou *Elegie z Duina* nebo *Sonetů Orfeovi*. Rilkovy texty se v rámci moderní literatury řadí k interpretačně vůbec nejnáročnějším. Jestliže byl připomenut blízký vztah k Rusku, jistě nelze opomenout vliv Tolstého, s nímž se setkal osobně. Zásadní se však pro Rilka stala samotná osobní zkušenost s „ruským člověkem“ a pravoslavným křesťanstvím. Autory, jakými byli Solovjov a generačně spřízněný Berdajev, Rilke nereflektoval. Básník své náboženské koncepty pojímal ryze individuálně bez hlubší návaznosti na soudobé filozofické a teologické autority. Pokud si odmyslíme jeho problematický vztah ke křesťanství a velmi specifickou interpretaci křesťanské teologie, má k rilkovskému pojetí blízko Max Scheler. Schelerovu antropologii reprezentují ve dvacátých letech díla *Formy vědění a vzdělávání* a *Místo člověka v kosmu*. I u něj se objevuje personalistická tendence vyzdvihující jedince (mikrokosmos) jako součást univerzálního celku a jejich vzájemné prostupování. Vědění lze chápat jako cestu do „otevřenosti“, jako jeden z klíčových pojmů Rilкова díla. Bůh je pro Rilka směřování, ne objekt. Gabriel Marcel se k Rilkovu chápání křesťanství opakovaně vyjadřuje a uvádí, že křesťanská zkušenost u něj ustupuje čím dál více do pozadí a převažuje ji sekulární Bůh, kterého má básník možnost přetvářet.⁴ Právě chápání Boha a víry, vztahu mezi Bohem a člověkem, mezi životem a smrtí, je hlavním tématem této studie.

Transcendentní motivy v Rilkově díle

„Transcendence je pro nás přítomná tam, kde svět už není zakoušen jako něco, co existuje samo za sebe, jako něco o sobě jsoucího, věčného, nýbrž jako přechod, ať už je tento přechod popisován v šifrách, nebo je dokonce až po fyziku chápán kosmologicky, jako zvláštní objektivita, která je prakticky irelevantní. Tato transcendence, z jejíhož hlediska se celé bytí světa jeví jako přechodné, je bodem, k němuž se vztahuje lidská svoboda.“⁵

KARL JASPERS

Rilke si u mnohých autorů vysloužil nálepku gnostika. Toto označení má zjevnou relevanci. Plně to dokládá jeho koncepce „vznikajícího Boha“. Pro demonstraci Rilkovy tendence k transcendentním přesahům poslouží tři jeho díla: *Kniha hodinek*, *Zápisky Malta Lauridse Brigga* a *Elegie z Duina*. Stejně tak by bylo možné sáhnout k *Novým básním* a především k *Sonetům Orfeovi*.

Mezi základní determinanty lidské existence patří bezpochyby Bůh a otázka nesmrtelnosti. Právě Bůh a smrt patří ke stěžejním prvkům Rilkovy poezie. Jejich chápání se stává paradigmatem celého díla tohoto velkého básníka. Transcendentno pojímá Rilke v rámci jednoty, do níž zapadá – vedle specifických koncepcí Boha a smrti – také koncepce intranzitivní lásky. Sám sebe staví do výlučné role umělce, který má více než kdokoli jiný schopnost nahlédnout do přesahujících sfér lidského bytí. Umělecké dílo nahlíží jako nadčasovou entitu nesoucí v sobě prorocké a mesianistické poselství. Umělecké tvorbě přisuzuje božskou podstatu a demiurgický charakter.⁶

V *Knize hodinek* vystupuje mnich, který se stává zástupným subjektem umělce. Ve svém krajním individualismu, hraničícím se solipsismem, disponuje značnou dávkou autobiografičnosti. Rilke dává postavě mnicha-umělce moc uspořádat svět. V praktické rovině to znamená, že umělec je stavěn na roveň Bohu. A tento temný Bůh promlouvá v imperativech o životě, smrti a bytí. To potvrzuje ve své rilkovské monografii i Prater, když píše: „Rilke však ve svém hledání smyslu života a smrti nikdy nepolevil a vždy věřil v jejich bytostnou jednotu jakožto dvou stran jedné



Rainer Maria Rilke.

mince...“⁷ Zde se objevuje jedna z klíčových myšlenek celého Rilkova díla – idea vznikajícího (zrajícího) Boha. Tento zrající Bůh se již v předchozích verších stal Bohem, kterého utváří sám mnich. Vzniká nově a postupně zraje. Zároveň mu však zůstává role Boha-tvůrce. Na tuto nelogickou antitezi upozorňují někteří autoři. Objevují se i teze o pseudonáboženskosti mnicha a jeho vztahování se k nikdy neexistujícímu Bohu nebo chybné vnímání relace konečnosti a nekonečnosti.⁸ Rilke nelze zařadit k žádnému ortodoxnímu proudu křesťanství. V umělecké tvorbě se pro něj zračí absolutno, umění se dá postavit na roven božskému. Tvořit znamená přibližovat se božskému.

Rilkovo pojetí Boha v *Knize hodinek* zásadně ovlivnily zážitky ze dvou návštěv Ruska. Nekonečnost prostoru ruské krajiny jistě zapůsobila na mladého básníka, který podobnou zkušenost nikdy nemohl ve středoevropském prostoru zakusit. Rilkův Bůh jednoznačně vykazuje vlastnosti starozákonního Boha: Boha-tvůrce. K hebrejské tradici odkazuje magická síla, která je přisouzena slovu.⁹ Opakuje se tu myšlenka, že se lidé Bohu odcizili, že náboženství jeho doby postrádá autentičnost a skutečnou hloubku. „Dřívějšího“ Boha spatřuje u Michelangela a poté se Rilke obrací k Panně Marii jako ke vzoru čistého vztahu k Bohu. Řada komentářů k Rilkovu dílu se zabývá dialektickým vztahem Já ke světu. V *Knize hodinek* je to vztah Já a Ty. Paul de Man mluví o jeho velké těsnosti a jejich protknutost podle něj vytváří samotný text.¹⁰

Smrt je v *Knize hodinek* pojata principem jednoty. Mnich se cítí povznesen nad strachem ze smrti. Rilke tu

umělce vymaňuje z běžného údělu lidí, ztotožňuje jej se světem. Fülleborn upozorňuje na dvě teze stojící v rozporu. První z nich, že Bůh je mrtev, odkazuje k Nietzsche. Druhá je teze „vznikajícího Boha“, jejíž počátek vidí právě v *Knize hodinek*.¹¹ Přitom právě v tomto díle je Bůh (stvořitel) věčný, naopak lidské vědění je konečné, existuje v čase. Na dualismus mezi časovostí a věčným bytím upozorňuje i Fülleborn. Rilke nejen neustále potvrzuje svůj gnosticismus, ale zároveň silně inklinuje k mesianismu. Jeho model vznikajícího pseudoboha je z filozoficko-náboženského hlediska neudržitelný. Svá díla často zaobaluje hávem secesního mysticismu a později silně využívá funkci mýtu. Tento aspekt jistě přispěl k velkému zájmu o jeho dílo a získal mu množství obdivovatelů; zároveň je však tento postup zdrojem oprávněné kritiky.

Umělecká tvorba byla u Rilka vždy stavěna nejvýše. Nepotřeboval své myšlenkové konstrukce podepřít argumenty. Neměl za sebou – na rozdíl třeba od Hölderlina – hlubokou filozofickou průpravu. Ve vytváření svého pojetí světa byl tedy velmi málo omezen, a proto mohl nakládat celkem svévolně s metafyzickými pojmy jako život, smrt či láska. Necítí potřebu je vymezit. Všechny existují vedle sebe, v sobě navzájem a vytvářejí přirozený řád jednoty. Pouze Bůh a umělec stojí nad tím vším. Věci se stávají Rilkovi přirozenou součástí světa a sám je nechává promlouvat, vdechuje jim jako „tvůrce“ duši. Tento motiv se výrazně objevuje také v *Nových básních*. Přírodu pojímá v proměnlivosti. Přitom se blíží platónskému chápání, když umělcům přiřkne schopnost tvořit nepomíjivé vzory. Bůh není účasten a zainteresován v dění mezi lidmi na zemi, lidé jako by byli ztraceni ve svém bytí. Všichni jsou poutníci, kteří se bez cíle toulají zemí. Bůh existuje mimo čas, který se ho netýká. Deistickou polohu vnímání Boha doplňuje chudobou a bídou lidského údělu, v němž člověku nic nepatří. I věci žijí mimo něj.

Jaroslav Janů v doslovu českého překladu *Knihy hodinek* mimo jiné píše: „Vrchol mystického zla, jež se snáší na člověka dneška, pak vidí Rilke v tom, že život porušuje a przní i to jediné nejdůstojnější a nejsvětější, co člověk má, totiž jeho vlastní, s ním zrozenou immanentní tvář smrti.“¹² Verše, které jsou zde komentovány, vyzývají Roditele smrti (*Tod-Gebärer*). Místo Boha

života a lásky hlásá Boha smrti. Tento jakoby převrácený křesťanský mesianismus přijímá Rilke za svůj. Přesto je nutné Rilkovu oslavu smrti chápat v širších souvislostech.

Závěr *Knihy hodinek* se stává oslavou chudoby. Rilke zde opouští předešlé verše plné negací. Chudoba, o které zde mluví, není chudobou špinavých městských ulic a žebráků. Je to chudoba venkovského lidu, kterou hlásá v duchu františkánské tradice. Víme, že sv. František z Assisi se stal pro Rilka v tomto období výraznou osobností, a dokonce ve svých dopisech psal o chuti navštívit při svých cestách po Itálii právě Assisi. Jestliže měl být tento vliv velkého světce skutečný, nesměla v Rilkových verších chybět láska, převažující až v závěru díla. Smrt je zde výrazně přítomná, ale chudoba ji harmonizuje a dává jí punc zralosti a přirozenosti. Rilke oslavuje u této idealizované podoby chudoby její oproštění od žádostivosti většiny lidí. Toto „buddhistické“ krédo dodává životu, tedy i lásce a smrti, opravdovost. Svatý František je v Rilkově pojetí nahlížen také jako mladý Orfeus, který najde básnické vyjádření o dvacet let později ve slavných *Sonetech Orfeovi*. Rilko pojetí bytí nebylo dualistické, nýbrž prosazovalo jednotu. Podobně jako Novalis nebo Pierre Emanuel patří mezi reprezentanty orfismu, který spojoval dionýský s apollinským principem.¹³ Orfeus se pro Rilka stal archetypem umělce.

V *Zápisích Malta Lauridse Brigga* používá Rilke při popisu dojmů hlavní postavy estetiku ošklivosti, pro jeho dílo typickou. Zastává názor, že i v hrůzách a hnu su lze nahlédnout jsoucí, jež má univerzální platnost. U Rilka je zobrazení ošklivosti druhotné, slouží v první řadě jako estetický prostředek vyjádření úzkosti. Maltova hluboká existenciální úzkost se promítá i do líčení ostatních postav a věcí. Skrze odpudivost může vést jedna z cest ke zření univerzálního jsoucna, skutečného bytí. Mezi často citované pasáže románu patří scéna, kdy Malte jako chlapec hledá pod stolem tužku a v temnotě se proti jeho tápající dětské ruce objeví větší cizí ruka. Naumann komentuje tuto událost jako doklad zvláštního Maltova chápání reality. Iracionální svět se mu zjevuje ve formě věcí, a tak se stává iracionální skutečným.¹⁴ V díle je přítomná silná vizualizace, předměty se

v *Zápisích* mění místy na rovnocenného partnera lidí, a někdy dokonce získávají navrch.

Schopnost transcendence přiřkl Rilke ženě. Ona je schopná toho, co Malte nedokáže. Žena je ta „veliká“, jen ona je schopna skutečné lásky, ona přetíná bludný kruh zoufalého strachu ze smrti a života, její život panuje ve dvou říších. Pouze žena dokáže milovat chudé a malomocné. Její bytí zůstává pro muže věčným neporozuměním. Žena má v *Zápisích* výjimečné postavení, je jí přisouzena role juxtapozičního estetického znaku. Stojí v opozici proti dominantní estetice ošklivosti a smrti. Rilke ženám přisuzuje celost lásky, kterou muži nemají. Předkládá ovšem koncepci lásky, v níž nejde o vzájemnost, nýbrž o jednosměrný pohyb lásky subjektu k přesahujícímu jsoucnu (transcendentu), tudíž lze použít označení „intransitivní láska“.

V procesu umírání se Rilke bál především ztráty sebe sama, své integrity. Smrt pro něj představovala výzvu. Ve skutečnosti odcizení, kterým na něj většina lidí působila, nahradil nevědomým odcizením smrti. Chápal ji jen v pojmovém a myšlenkovém rámci. Umělecká tvorba se pro něj stala prostředkem její mytizace. Estetickým ztvárněním smrti nahradil smrt skutečnou. Opětovně se vynořuje odcizení a úzkost, v jejich zorném úhlu a odraze byl vystaven celý román. Tato optika je dle mého soudu nutná pro hermeneutický přístup. Jen skrze odcizení a úzkost vykrystalizuje porozumění. *Zápisky* je těžké číst, protože se zcela zásadně vzdalují přirozenému světu. Rilke v nich záměrně převrací a prolíná negativ a pozitiv.

Rilke zde předkládá svou koncepci intransitivní antipersonální lásky, jež najde své konečné vyjádření v jeho *Duinských elegiích* a *Sonetech Orfeovi*. Lásky, která nechce být opětována. Lásky, v níž „milovat“ je povznášející a stává se vrcholným stavem bytí a „být milován“ je tragické. Hamburgerová klade důraz na souvztažnost s legendou o ztraceném synovi, kterou považuje za významný prvek výstavby románu. Uvádí zde i paralely s *Lukášovým evangeliem*. Za Maltovým směřováním do nekonečného prostoru, vedoucím k jeho zániku, vidí hledání Boha, který se stává objektem lásky a od něhož se neobává svazujícího a omezujícího opětování. Synovskou Boží lásku nazývá (s poukazem ke Spinozovi) *Amor Dei intellectualis*. Ta není osobní

láskou k nějakému Ty, nýbrž označením pro bytí. Maltova „láska k Bohu“ je religiózní metaforou pro nekonečný úkol poznávání bytí.¹⁵

Vrcholným dílem Rilkovy tvorby a zároveň i klíčovým ve vyjádření transcendentna jsou *Elegie z Duina*. V čem tkví jejich kouzlo, které vyvolalo tak obrovský počet komentářů a výkladů a učinilo z nich kultovní umělecký text první poloviny 20. století? Někteří odborníci spojují vznik *Elegií* s Rilkovým zájmem o psychoanalýzu, který se výrazně prohloubil právě v období před první světovou válkou. Básně jsou chápány také jako otisk Rilkova nevědomí.¹⁶ Nespočetné variace filozofických, teologických, lingvistických či estetických výkladů Rilkova díla ovšem někdy působí až přehnaně – jako by se staly kolbištěm, na němž jejich autoři předvádějí brilantnost, s jakou jsou schopni rozvést intelektuální polemiku či diskurz.

Elegie se točí kolem tajemství osudu člověka, kolem jeho údělu v kosmu.¹⁷ Rilke je básníkem, který zprostředkovává estetický výraz prostřednictvím mýtu. Tato mytopoetika je hermeneutickým klíčem k porozumění *Elegiím*. Rilkův mýtus ovšem představuje negativ k obecnému chápání mytického. Rilke nepoetizuje svět, který se nám jeví, objektem básnické výpovědi se stává nepoetické našeho světa.¹⁸ Toto převrácení, básnění viděné jako přes fotografický negativ je pro Rilkovu tvorbu typické.

Pro pochopení *Elegií* nám zanechal jedinečný pramen sám Rilke. Jedná se o slavný dopis Hulewiczovi. V něm píše, že to, k čemu nemohl dojít Malte, vykrytalizovalo v *Elegiích* jako definitivní přitakání životu a smrti: „*Připustit jedno bez druhého by nakonec bylo ... omezením, vylučujícím vše nekonečné. Smrt je od nás odvrácená, námi neosvětlená strana života: ... Opravdivý tvar života zahrnuje obě oblasti, oběma se žene krev největšího oběhu: neexistuje ani tento, ani onen svět, nýbrž velická jednota, v níž sídlí bytosti, jež nás přesahují, „andělé“.*“¹⁹ Jednota, o které zde mluví Rilke, by mohla odkazovat k panteismu, její charakter je však odlišný. Rilko prožívání světa vychází ze subjektu – Já, ale nesměruje k intersubjektivnímu.

Anděly *Elegií* Rilke charakterizuje jako bytosti, v nichž se již uskutečnila proměna viditelného v neviditelné. Anděl zaručuje, že v neviditelném poznáme

vyšší stupeň reality. Andělé jsou jakýmsi prostředníky s nekonečným vědomím. Nemají nic společného s anděly křesťanství, spíše se blíží andělským bytostem islámu.²⁰ Transcendující láska *Elegií* se má oprostit od vztahu dvou lidí. Teprve v tomto zániku vzájemnosti milujících se milující plně osvobodí a láska se mu může stát organonem pro porozumění tomu, co svět nabízí. Úplnost, která je andělům přisouzena, směřuje k sebestřednosti. Mason je chápe jako solipsistický ideál, jako zrcadlo Rilkova narcismu, kdy láska krouží pouze uvnitř jediného vědomí a andělé se stávají reprezentantem nekonečné marnotratnosti.²¹

Rilke se během svého tvůrčího života stále víc vzdaloval křesťanství. *Elegie* tuto proměnu plně reflektují. Po dokončení *desáté elegie* si poznamenal svůj odmítavý postoj vůči Kristu jako nadbytečné vsuvce mezi Bohem a člověkem. Tento názor zesílil v době, kdy se ve Španělsku seznámil s islámem. Domníval se, že žádné náboženství, včetně křesťanství, nepřináší skutečné vyrovnání se se smrtí a její pochopení. Všechna nabízejí jen útěchu. Sám hledal způsob, jak nazírat smrt bez negativního znaménka. Podle něj život vždy říká: ano a ne. Pouze smrt ve vlastním smyslu přitakává. Říká jen: ano. Prater navíc mluví o Rilkovu příklonu k buddhistickému pojetí vnějšího a vnitřního světa jako dvou stran téže tkaniny, v níž se vlákna všech sil a událostí, všech forem vědomí a jeho předmětů splétají v jedinou nerozpletitelnou síť nekonečných, vzájemně se podmiňujících vztahů.²²

Jedna ze známých pasáží o smrti se objevuje v *osmé elegii*. Člověk je zde pojat jako bytost, která je na rozdíl od ostatních tvorů obdařena vědomím. Ví o smrti, zatímco zvířata toto vědění postrádají. Lidé sami nakročují k intenzivnějšímu zření smrti. Vybírají si její vnějškovou podobu a zavírají oči před skutečnou hloubkou. Skutečnost, rozepjatá do otevřenosti, do nekonečnosti a věčnosti, se nám tak uzavírá, protože ji zastíňuje naše znečištěné vědomí, kterému vládne obraz smrti, jejíž chápání se v lidské existenci nesjednocuje se životem. Dítě se u Rilka stává ideálem bytí, je oproštěno od vědomí smrti. Závěr *osmé elegie* staví člověka do role pouhého diváka. Jestliže něco dává smysl našemu životu, není to vratké štěstí, ale schopnost vyslovit se, přeměnit na řeč všechno, čemu hrozí, že

bude světem potlačeno.²³ *Devátá elegie* částečně připomíná poetiku *Nových básní*. A to lyrickým tvořením, které nazval sám Rilke „Ding-gedichte“. Věci se stávají odkazem věčnosti, zástupným symbolem bytí člověka. Toto zpředmětnění duchovního a emocionálního světa, identifikace s věcmi, patří k dalším typickým prvkům Rilkovy poetiky.

Rilkova koncepce smrti v *Elegiích* si vysloužila zástup obdivovatelů, stejně jako širokou řadu kritiků. Mezi pozitivní ohlasy patří několikrát citovaný Prater, který o *Elegiích* mimo jiné až vizionářsky píše: „*Ve svém básnickém pojetí minulosti, přítomnosti a budoucnosti se tak básník přibližuje koncepci časoprostoru, jak ji známe z teorie relativity.*“²⁴ Odmítavé hlasy zaznívají především ze strany křesťansky orientovaných myslitelů. Guardini poukazuje na to, že tato dialektika souhlasu připravuje smrt o veškerou vážnost. Ztotožnění žalu a radosti, života a smrti se mu jeví paradoxní. Mytologická výstavba *Elegií* potvrzuje to, že Rilke nepřekonal vlivy spiritismu a okultismu z raného dětství. Povýšení smrti nad život, přidělení jí vyšší formy života směřuje k dialektice bytí a nicoty. Kritický hlas přidává i k Heideggerově pojetí „bytí k smrti“. Za rilkovským kultem se dle něj skrývá hluboký nihilismus. Intransitivní láska a mystická jednota života a smrti jsou namířeny proti křesťanství.²⁵ Kritika intransitivní lásky je jistě oprávněná. Vyjmutí „Ty“ z pojetí lásky ji do značné míry omezuje, ne-li přímo popírá. Rilkova koncepce smrti je složitější. Svořníkem mezi láskou a smrtí jsou milující, jsou plnou smrtí a zároveň plným životem.

Rilkovým cílem jistě nebylo vytvářet novou teologii. Rilke kladl silný důraz na bezprostřední estetický a umělecký účinek svých děl. Není snaha rozložit umělecké dílo na myšlenkové konstrukty a imperativy v rozporu s jeho samotným posláním a smyslem? Bez ohledu na oslavné či kritické hlasy imanence a hodnota uměleckého zůstávají. A v případě Rilka to jsou možná právě adorující ohlasy na jeho básnická díla, vytvářející mimořádně silný rilkovský kult, jež stojí u zrodu kritických studií a komentářů stavějících jeho dílo do opačného pólu.

Bylo by dobré se ještě vrátit k tomu, co o *Elegiích* píše sám Rilke: „*Proměnit? Ano, neboť naší úlohou je*

vstítit tuto předběžnou a chatrnou zemi do paměti tak bolestně a vášnivě, aby v nás byla v neviditelnosti znovuvzkříšena její podstata. ... Elegie nás ukazují při této práci, při ustavičném proměňování viditelných a uchopitelných věcí, jež milujeme, v neviditelné záchvěvy a vzrušení naší bytosti, která tak zavádí nové kmitočty do vibrujících sfér vesmíru.“²⁶ V podobném duchu se vyjadřuje Merleau-Ponty. Svět je místem, kde není totožná a proměnlivá stránka věcí striktně vymezena. Prostor přestává být odlišitelný od věcí v prostoru.²⁷

V Rilkových slovech se skrývá dialektičnost, která je imanentně spojena se všemi jevy našeho světa a primárně i s naší duší. Koncepce jednoty sféry viditelného a neviditelného, života a smrti, může evokovat paralelu s Hegelovou závěrečnou fází – syntézou. Rilkovy literární snahy o nažnění či proniknutí do transcendentního prostoru bytí lze v duchu Jaspersovy filozofie chápat jako překročení všech šifer (spojených především s Bohem).²⁸ Rilke však primárně nevycházel ani z náboženského, ani filozofického postoje. Zjednodušeně lze říci, že jeho náboženstvím bylo umění.

Rilkův vztah k současnosti

Přestože Rilke nepatřil k tvůrcům, kteří bezprostředně reflektovali aktuální problémy doby, najdeme i u něj (především v jeho raných povídkách) výrazný sociální akcent a reflexi údělu lidí z nižší společnosti. V řadě svých textů vyjadřuje existenciální krizi, individuální úzkost a osamocení, které člověk v tehdejší společnosti prožíval. V raných dílech líčí pocity dospívajícího chlapce z traumatizujícího prostředí vojenské akademie (toto téma najdeme např. i u Roberta Musila), v pozdější tvorbě expresionisticky ztvárňuje osud společností nepochopeného a izolovaného mladého umělce ve výše zmíněných *Zápiscích Malta Lauridse Brigga*. Rilke byl osobností, která odmítala jakoukoliv nadřazenost kulturní, náboženskou či národní. Ženy považoval v oblasti kulturní a umělecké za rovnocenné. Nelpěl na příliš konzervativních ani liberálních postojích, výjimku představuje jeho osobní přístup k umění a tvorbě, v němž určitou radikálnost nalezneme.

Není bez zajímavosti připomenout si, že v době zrodu Rilkových pozdních básnických textů vznikají pesimistické vize západní kultury, které reprezentuje především Spenglerův *Zánik Západu* nebo již méně známý Demangeonův *Úpadek Evropy*. Obě díla vycházela nejen z dobové politické a společenské situace, výrazně ovlivněné dědictvím hrůz a šoku z první světové války, ale také z obecné duchovní krize, do níž se Evropa dostala. Kořeny tkvěly již hluboko v devatenáctém století, utvářeli je nebo reflektovali autoři jako např. Hegel, Nietzsche, Kierkegaard, Comte či Marx. Problém historicismu této epochy do hloubky zpracovává například Popper. Lze mluvit o zhroucení obecné ideje člověka, vycházíme-li z faktu, že za základ evropské tradice označíme imperativ důstojnosti člověka.²⁹ Rilke na rozdíl od některých dobových proudů negativně vnímal společnost stojící na zvyšování významu strojů. Kritizoval společnost konzumu. Patřil k odpůrcům války a militarismu, přestože se jeho rané dílo *Píseň o lásce a smrti korneta Kryštofa Rilka* paradoxně stalo pro mnohé oslavou války a němečtí vojáci si jej nosili na frontu.

Přes Rilkův problematický vztah ke křesťanství můžeme jeho hodnotový postoj a poselství vnímat ve spojitosti s osobnostmi reprezentujícími křesťanský humanismus – už byli zmíněni například Scheler, Berdajev či Marcel. Rilkeovo dílo i postoje mají výrazně etickou a duchovní rovinu. Pokud mu někteří vytýkají jeho solipsistické tendence a „pohanskou“ teologii, pro řadu lidí může naopak být tento fakt přitažlivým. Rilkeovo v mnoha aspektech pokorné a nedogmatické hledačství vzbuzuje sympatie i v současnosti. Jeho dílo zůstává stálou výzvou pro oblast existenciální a především fenomenologicky orientované filozofie.

Křesťanské pojetí evropských kulturních dějin operuje na vrcholu hodnotové pyramidy s Bohem. Zrušíme-li Boha, zrušíme všechno ostatní. Reale k tomu přidává přesvědčení, že Evropa musí být místem, kde jednotu netvoří ideologie, ale společenství lidí a pouto mezi člověkem a Bohem.³⁰ Rilke vzhlížel k tomu, co nás převyšuje. Jako mnoho jiných autorů v jeho době řešil problém tradiční víry a křesťanského Boha. To, že šel svou vlastní cestou, by mělo být respektováno, přestože s jeho pojetím nemusíme souhlasit. Obecný

etický rozměr křesťanství a duchovní obsah Rilkeova díla je možné v mnohém ztotožnit. Rilke tíhnul k individualismu, ale nebyl to egoismus, který najdeme již u myslitelů žijících před Rilkem. Například Max Stirner v polovině 19. století mluví o tom, že autentická existence moderního člověka je možná jen v jedinečnosti egoismu jeho neopakovatelné existence.³¹ S Rilkovým odkazem lépe korespondují slova, v nichž Roger Scruton hodnotí současnou společnost právě ve vztahu k etice. Etika je pro něj smysluplným naplněním života. Mluví o tom, že jsme překročili své bohy. Musíme být plně lidmi, přitom však dýchat vzduch andělů, být zároveň přirození i nadpřirození. Musíme si k etickému životu najít světskou cestu. Měli bychom žít tak, jako by naše životy měly věčný význam.³²

Rilkovi bezpochyby po právu náleží pozornost i kritika, které si jeho svěbytný gnosticismus získal. Svou snahou individuálně uchopit Boha a přesáhnout sféru naší lidské existence otevřel vážnou otázku po relevanci solipsistických konceptů ve vztahu mezi člověkem a Bohem (univerzem) bez odkazu k intersubjektivnímu. Rilkeova tvorba tak vedle umělecké hodnoty může přinášet inspirativní podněty k širším myšlenkovým paralelám mezi poezií, filozofií či náboženstvím a v teologické rovině mezi různými pojetími křesťanství, a to i ve vztahu k islámu či buddhismu. Rilke se pokusil znázornit to, co přirozenost věcí znázornit nedovoluje.

V České republice vyvíjí činnost *Evropská nadace R.M.R.*, jež zdůrazňuje Rilkeovo panevropanství. Pro současnou evropskou politiku má tento postoj značnou aktuálnost. Rilke, jako německy píšícího básníka, zcela zásadně ovlivnil francouzský sochař Rodin. Ukázal mu, že jedním z hlavních naplnění života je práce spojená s trpělivostí a pokorou. Rilke naopak ovlivnil řadu svých současníků i pozdějších generací bez ohledu na kulturní a jazykovou příslušnost (sám psal některé své texty francouzsky). Z iniciativy nadace se podařilo realizovat v Praze na Řezáčově náměstí básníkův pomník. Mezi jinými zaznívají o básníkovi tato slova: „*Rilke jako symbol názorové tolerance a svobodného dialogu či diskuse. Rilke ne pouze jako básník minulosti, ale jako výzva budoucnosti, kam svým dílem zřetelně směřoval. Dnes, na přelomu dvou milénií, kdy*

volání po obrodě duchovní, etické a mravní, s odkazem na záchranu nepominutelných pozitivních kulturních tradic, uprostřed celkového negativismu a morálního úpadku, je o to silnější.“³³

Poznámky:

- ¹ Storck, J. W.: Rilke jako Evropan, in: *Rainer Maria Rilke – evropský básník z Prahy*. H&H. Jinočany 1996.
- ² Marcel, G.: *Rilke, svědek spirituálního života*. Filosofie, Praha 2013.
- ³ Prater, D. A.: *Jak znějící sklo*. Praha 1999. Freedman, R.: *Life of a Poet – Rainer Maria Rilke*. Northwestern University Press, 1998.
- ⁴ Marcel, c. d., s. 23 a 34.
- ⁵ Jaspers, K.: *Šifry transcendence*. Praha 2000, s. 73.
- ⁶ „Neboť umělecká díla ode všeho ostatního odlišuje ta okolnost, že to jsou věci jakoby budoucí, věci, jejichž čas dosud nenadešel. Budoucnost, z níž pocházejí, je daleko; jsou věcmi onoho posledního věku, jímž se jednou uzavře veliký kruh cest a rozvíjení, jsou dokonalými věcmi a současníky Stvořitele, kterého lidé od počátku hnětou, a kterého ještě dlouho nedokonají.“ Rilke, R. M.: ... a na ochozech smrti jsi viděl stát. Praha 1990, s. 130.
- ⁷ Prater, c. d., s. 126.
- ⁸ „Rilke byl vězněm nekonečného básnění, jako je metafyzik vězněm nekonečného myšlení. Tato špatná, rotující nekonečnost mu zastřela později i reálný vztah ke konečnosti, smrtelnosti člověka a znemožnila mu přijmout dialektiku opakování, jež jediná vtahuje smrt do života. – Řekli jsme, že střed rotujícího kosmu *Knihy hodinek* je nevymezitelný jako Bůh ‚vznikající‘ na pozadí dávno mrtvého Boha. Tento paradox je ve skutečnosti opisem deifikace člověka.“ Preisner, R.: Rainer Maria Rilke (Od Oběti lárům k Zápisům Malta Lauridse Brigga), in: *Když myslím na Evropu I*. Praha 2003, s. 174.
- ⁹ Mitgutsch, A.: *Die Welt, die Rätsel bleibt*. Verlagsgruppe Random House – München 2013, s. 298.
- ¹⁰ Man, P. de: *Allegories of reading*. New Heaven – London, 1979, s. 29–30.
- ¹¹ Fülleborn, U.: *Rilke – ein Richter des Zukunfts*. Frankfurt am Main 1977, s. 9–10.
- ¹² Janů, J. in: Rilke, R. M.: *Knihy hodinek*. František Borový, Praha 1944, s. 171.
- ¹³ Eliade, M.: *Dějiny náboženského myšlení II*. Oikoymenh, Praha 1996, s. 164–183.

- ¹⁴ Naumann, H.: *Neue Malte-studien: die Erfahrung mit der Hand, Deutsche und Vergleichende Literaturwissenschaft 13*, Schäuble Verlag, Rheinfelden – Freiburg – Berlin 1989, s. 99.
- ¹⁵ Hamburger, K.: *Rilke – Eine Einführung*. Stuttgart 1976, s. 80–83.
- ¹⁶ Prater, c. d., s. 255.
- ¹⁷ Marcel, c. d., s. 40.
- ¹⁸ Gadamer, H. G.: Mythopoetische Umkehrung in Rilkes Duineser Elegien, in: *Rilkes Duineser Elegien*, Band 2, Forschungsgeschichte, Herausgegeben von U. Fülleborn und M. Engel, Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch, 1982.
- ¹⁹ Dopis Hulewiczovi.
- ²⁰ Dopis Hulewiczovi.
- ²¹ Mason, E. C.: Rainer Maria Rilke, in: *Rilkes Duineser Elegien*, c. d., s. 212–215.
- ²² Prater, c. d., s. 430–431.
- ²³ Leppmann, W.: *Rilke*. Tatra, 1987, s. 310–312.
- ²⁴ Prater, c. d., s. 432.
- ²⁵ Preisner, c. d., s. 384–385.
- ²⁶ Dopis Hulewiczovi.
- ²⁷ Merleau-Ponty, M.: *Svět vnímání*. OIKOYMENH, Praha 2008, s. 18.
- ²⁸ „Mohli bychom snad říci, že tento akt je tím posledním a největším osvobozením člověka, díky němuž se všechny šifry skutečně uvolňují a stále znovu se domáhají své naprosté vážnosti, jakož i nutnosti existenciálního rozhodnutí každého člověka v samé jeho bytosti a v daném okamžiku. Je to osvobození směrem k tomu, o čem už nelze nic dalšího říci, a přece se zdá, že k nám odtud přicházejí poslední určení, aniž bychom o tom mohli ještě mluvit.“ Jaspers, c. d., s. 121.
- ²⁹ Gilson, É.: *Jednota filozofické zkušenosti*. Vyšehrad, Praha 2011, s. 179.
- ³⁰ Reale, G.: *Kulturní a duchovní kořeny Evropy*. CDK, Brno 2005, s. 109–117.
- ³¹ Stirner, M.: *Jediný a jeho vlastnictví*. Academia, Praha 2009, s. 360–361.
- ³² Scruton, R.: *Průvodce inteligentního člověka po moderní kultuře*. Academia, Praha 2002, s. 26.
- ³³ Viz <http://www.rilke.cz/>.

Eduard Roreček (1978) vystudoval obory historie, estetika a geografie na Filozofické a Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity. Působí jako středoškolský a vysokoškolský pedagog. Zabývá se literárně-estetickými textovými interpretacemi.

Čtyři roky prázdnin, a co bylo potom

Rozhovor s básníkem Erikem Grochem (2. část)

JOSEF MLEJNEK

Současný slovenský básník Erik Jakub Groch (25. dubna 1957) se narodil a dlouho také žil v Košicích, ale nyní žije v malé vesnici Uloža, která se nachází několik kilometrů od Levoče a skoro tisíc metrů nad mořem. Jsou odtud jako na dlani vidět Vysoké Tatry, směrem k Levoči Mariánská hora s bazilikou Navštívení Panny Marie, kde se o svátku každoročně počátkem prázdnin scházejí desetitisíce poutníků. Erik žije ve svém domě skrytém v kopci mezi ovocnými stromy sám, ale neizoluje se od světa: je autorem grafické úpravy řady skvostných knížek, jeho básně a prózy pro děti získaly řadu ocenění na Slovensku, ale také v zahraničí. V Uloži jej několikrát navštívil Ivan M. Jirous, název obce tvoří název poslední Magorovy sbírky. S Erikem Grochem se známe více než čtvrtstoletí: setkali jsme se v době, kdy samizdatové časopisy vystoupily z podzemí a on se podílel na vydávání revue *Tichá voda*. V devadesátých letech vyšly v jeho nakladatelství Knižná dielňa Timotej tři moje překlady děl francouzského filosofa Clauda Tresmontanta, především *Výklad učení rabiho Ješuy z Nazaretu* v dokonalé, téměř „staroříšské“ úpravě a s ilustracemi Daniela Pastirčáka.

Rozhovor o všech složitých, a často i bolestných peripetiích Grochova života by vydal na celou knihu. V první části jsme se soustředili na poněkud zasuté období, kdy mezi roky 1968 a 1973 pobýval s rodiči a starším bratrem v alžírském městě Oranu, ve druhé části jsme se vrátili k jeho dětství a rodinné genealogii, hovořili jsme o jeho aktivitách v košickém kulturním podzemí – a po listopadu 1989 v „nadzemí“ – a jeho vydavatelském podnikání v devadesátých letech minulého století, a také o příčinách a okolnostech jeho odchodu z Košic do Ulože v roce 2000. (jfm)

První část našeho rozhovoru jsme zakončili u tvého návratu z Bratislavy do Košic v roce 1987, což jsi hodnotil jako neprozřetelnost z tvé strany, neboť košičtí estébáci na tebe nezapomněli.

Naštěstí mi nakonec zařídil zaměstnání jeden můj dobrý kamarád, mimochodem výborný jazzman. Dělal přitom ředitele filiálky jednoho menšího podniku s názvem Prefmonta, což byl závod zabývající se likvidací budov, tj. jejich vyhazováním do vzduchu.

Nemohlo to být přímo školicí středisko pro protistátní živly?

Dělal jsem v té Prefmontě nočního hlídače, a vskutku v prostorách vedle mé služební místnosti byly uskladněny asi dvě tuny dynamitu, nebo co to tam měli za

trhavinu. To byly takové ty nenápadné půvaby socialismu. Ale když za kamarádem ředitelem přišli kvůli mně estébáci, tak jim řekl, že mě nepropustí. V Rusku byl už Gorbačov a všechno se mlelo. Když přišel listopad 1989, ani jsem nestihl dát v podniku výpověď. Založili jsme Občanské fórum, psal jsem vlastnoručně jeho první prohlášení, většinu textu diktoval Marcel Strýko, smolili jsme je společně. Marcel mě přesvědčoval, abych šel do Federálního shromáždění, ale nechtěl jsem dělat politickou kariéru. Už v lednu 1990 jsem byl ze všeho dost otrávený. V té době jsme s Valerijem Kupkou odjeli do Krakova na setkání Taizé. Bylo 15. ledna 1990, a do Občanského fóra už se hrnuli různí podezřelí lidé, mezi nimi i první estébáckové.



Za domem v Uloží, foto: archiv E. Grocha.

To bylo bohužel v Čechách stejné jako na Slovensku. A mnozí z nás si mysleli, že když budou zbaveni okovů struktur, jimž sloužili, budou stejní jako my...

Já si ty lidi dobře pamatuji. A když se nakonec dostal k moci Mečiar, šli všichni za ním.

Marcelovi jsem řekl, že mě přece zná, nebudu nikdy chodit v kravatě.

S Bratislavou jste byli ve spojení?

Moc ne, poněkud jsme se s Bratislavou míjeli už v disentu. Když jsem v letech 1987–1988 žil v Bratislavě, několikrát mi volal Ján Čarnogurský, pozval mě dokonce k sobě domů na oběd a zeptal se mě, jestli bych nechtěl spojit košický disent s bratislavským centrem. Tehdy jsem mu odpověděl, že co jsem v Bratislavě, nemám s košickými chlapci přímé kontakty. Funguji ve zdejší, tj. bratislavské, křesťanské branži, a ani nevím, co v Košicích zrovna dělají. Ale slíbil jsem, že se zeptám Marcela Strýka: on byl neoficiální hlava všeho dění v košickém disentu, takový náš guru. Čarnogurský ho chtěl pozvat, aby společně probrali spolupráci Košic s Bratislavou, ale Marcel to odmítl s tím, že se případně spojí s Prahou.

To nebyla úplně špatná filosofie.

Asi nebyla, s Bratislavany nechtěl víceméně nic mít, vyrostli jsme v pražských kruzích.

Jak ses s Jánem Čarnogurským seznámil?

Jezdil jsem poměrně často právě do Prahy, k Vodrážkům na bytové semináře, o tom jsme už mluvili, nebo

ke Kaplanům. Ti měli hodně dětí, paní Kaplanová byla taková pražská Matka Tereza. Jezdil jsem za nimi na Šumavu, kde měli někde nahoře nad Sušicí chalupu, pořádali tam letní tábory Taizé. S Jánem Čarnogurským jsem se seznámil v roce 1988 právě tam. Chtěl tam přijet i v létě následujícího roku, ale zadrželi ho a celou „bratislavskou pětku“ zavřeli. Když probíhala v prosinci 1989 zasedání na Vysoké škole múzických umění, řídili je Milan Kňažko a Ján Budaj, byla tam celá bratislavská elita. Za Košice tam měl být Marcel Strýko, ale řekl mi, že jsem žil v Bratislavě a s lidmi odtamtud se znám, tak ať tam tedy jedu já.

Vzal sis kravatu?

Byly to vzrušené časy, byl ještě stále prosinec 1989. Odjel jsem na to zasedání, normálně jsem vpálil dovnitř, chvíli předtím jsem stál na nějakých schůdcích. Už když jsem byl ve dveřích, se mě Kňažko zeptal, kdo jste? Jsem Erik Groch a přijel jsem, abych zastupoval Občanské fórum Košice. Původně jsme se nechtěli stát součástí VPN, Marcel byl silně proti tomu. Kňažko se zeptal: Zná ho tu někdo? Nastalo ticho. Znal jsem většinu, přinejmenším polovinu z nich. V Bratislavě jsme se scházeli ve skupině kolem Ivana Hoffmana každou středu, chodil tam také Martin Šimečka, Miloš Žiak, byla to skupina nejen politická, ale také umělecká. Ján Budaj tam chodil také. Všiml jsem si Čarnogurského a říkám, přece tady pan Čarnogurský... Byl jsem u něj několikrát na obědě, viděli jsme se na Šumavě. Ale on mě zapřel! Tenhle Ján Čarnogurský přede všemi prohlásil, že mě nezná. Byl to docela trapas.

To byl přímo podraz. Jak si ho vysvětluješ?

Nemám pro to dodnes vysvětlení. Ono se vlastně dohromady moc nestalo, hned nato se našťestí ozval Peter Zajac a potvrdil, že mě zná. Ale Čarnogurský, ten mě zapřel.

Nikdy jsi za dobu, co se známe, nemluvil o vojně. Z toho usuzuji, žeš na „vojančine“ nikdy nebyl. Jak se ti podařilo se jí vyhnout?

Strávil jsem přes tři měsíce na psychiatrii, kde mě skoro zabili. Dostával jsem elektrické a inzulinové šoky.

Jakou jsi měl diagnózu?

Nastudoval jsem si schizofrenii. Měl jsem všechno dokonale nacvičené podle otcových lékařských knih. Nakonec byl největší problém dostat mě odtamtud pryč. Dali mi snad patnáct inzulinových šoků, megadávky, no nepodařilo se jim dostat mě do kómatu. Pro mě bylo absurdní ležet v řemenech a čekat, až najednou upadnu do bezvědomí, psychika se bránila. Předepsali mi potom deset elektrických šoků. Bylo to šílené, středověká mučirna hadr. To si dnes už dokáže někdo těžko představit, co byla stará pakárna v Košicích. Čtyřicet postelí, a teď čtyřicet lidí na těch postelích dostává elektrické šoky, a ty musíš poslouchat zbývajících třicet devět, jak to s nimi zatřepe a oni zavířísknou, už jen z toho by se jeden zbláznil. Čtyřicet postelí v jedné obrovské místnosti, občas se mi to vybaví.

Proti tomu Lautréamontovo setkání deštníku a šicího stroje na operačním stole nakonec vypadá jako poetická hříčka...

Dostal jsem se na řadu jako poslední, přijeli ke mně s vozíčkem, pomatkali mě, napojili mi na hlavu konektory, jenom mě zapomněli v pase připoutat. Asi se jim už nechtělo nebo co. Mě to tak vystřelilo nahoru, že jsem potom týden lezl po čtyřech, protože mi tím „obtěžili“ míchu.

Mohl jsi doživotně skončit na jiném vozíčku.

Byli z toho sami dost vyděšení, protože můj otec byl ve stejném městě docentem na lékařské fakultě. Nejdřív na mě křičeli, ať tak neřvu, ale měl jsem hroznou bolest, nemohl jsem ani stát. Mysleli si, že simuluji, tak mě nohou popostrkávali. Nakonec jim ale došlo, co se stalo, a byli z toho dost vyplašení. Poslali mě na rentgen, a tam se zjistil skutečný stav.

Při své liknavosti jsem dostal modrou až v šestadvaceti, v roce 1973. Ale nakonec jsem na pozdějším datu vydělal. Někteří moji kamarádi z disentu, kteří získali modrou knížku už v tzv. krizových letech, museli jít někdy kolem roku 1980 před komisi na přezkum, a potom dodatečně už jako otcové od rodin minimálně na půl roku narukovat.

Ale i mně trvalo ještě dalších šest let, než jsem dostal razítko, že jsem vojenské služby trvale neschopen.

Včera jsi říkal, že nyní píšeš jinou poezii než dřív. V čem z tvého pohledu spočívá rozdíl mezi tvým psaním dříve a nyní?

O vlastním psaní se mi těžko hovoří.

Ale sám jsi mluvil o určitém posunu těžiště od jisté kombinální hry ke snovosti.

Mé psaní předtím ovládalo téma, to znáš i ty sám. Něco koncipuješ, vytváříš různé cykly, tak by to mělo vypadat, tak by to mělo být. Teď tomu je v mém případě jinak. Nemám vůbec nic záměrného. Jenom jsem se v posledních čtyřech pěti letech věnoval jazykovědě. Četl jsem Jacquesa Derrida, *Gramatologii* a podobné věci o tom, jak vznikl jazyk, a o principech toho vznikání. Prostě spoustu literatury kolem textu. Ne proto, že by mě zajímal strukturalismus nebo že by šlo o věci, které by mě ohromovaly. Autoři z tohoto okruhu mě nadchli svým jazykem, způsobem, jakým vyprávějí, ne tím, jak a o čem píší. Začal jsem se věnovat právě jazyku, neboť v něm je všechno zapečené, zatavené. V poezii pracuješ s jazykem, je to tvůj pracovní nástroj. Mozek a jazyk. A pomalu se začaly jakoby na nehybné hladině vyjevovat věci. V tom snění, v onom, jak jsem říkal, přímo dřímání se vracíš pomalu někde až do dětství. Nemyslím vybavování si zážitků z dětství, ale dětskou snovou soustředěnost. Tu jsem měl na mysli. A právě jádro věci spočívá ve stavech onoho snového probuzení, jak jsi napsal v jednom svém haiku.

Myslíš asi to plivnutí od anděla mezi oči: Probuzen? Ne-probrán!

To je přesně stav oné nejvyšší koncentrovanosti, který mám na mysli. A v tu chvíli nebo v těch chvílích se začíná vyplavovat na povrch úplně jiný jazyk, který jsem dosud neznal. Ani jsem neměl tušení, že existuje. Vyjeví se mi věta, nadchne mě, zapíšu si ji. Potom si něco čtu, dělám něco jiného, a někdy až za týden, za dva se mi objeví druhá věta, která k té první patří tak, jako kdyby z ní vyplynula. Tímto způsobem vyvěrá jedna věta z druhé, s níž jako by na první zběžný pohled

neměla žádnou souvislost, a ty jen čekáš, jestli se to propojí, jestli se to „samo“ dá dohromady, do nějaké podoby, za kterou můžeš nechat prázdno. Tímto způsobem jsem napsal první báseň o pěti verších. Je pro to jeden výraz, připomenul ho v nějakém rozhovoru jeden český básník. Byl to pro mě odrazový můstek: vysvětloval německý pojem *Textgehör*. Jde o odposlouchávání textu takovým způsobem, že „se“ správně sám uloží na své místo. Tak jsem to i pracovně nazval. Každá věta, každý verš by měl obstát sám o sobě.

Musí mít vnitřní soudržnost, to je jasné. Jinak by to byl popsáný papír.

Trvá to strašně dlouho.

A nemusíš při dlouhém čekání čelit pokušení zatlačit na pilu?

Do toho nelze zasahovat, musí to přijít, samo vytanout. Ale pokušení je při tom stále. Je to, jako bys neustále zaháněl své ego, „svůj“ hlas. O tom je i samotné motto knihy: *Slyšel jsem hlasy hovořit: uvědomuje si život.*

Hovoříme o vstupech do dětství nebo spíše o analogii dětského vidění. Jaké bylo tvé vlastní dětství?

Vyprávím o něm rád. Narodil jsem se v době, kdy ještě po našich ulicích chodili drotáři neboli dráteníci, sklenáři, to byly Košice ještě malé a malebné, nebyl v nich ještě ani jeden panelák. Paneláky se začaly stavět v době, kdy mi bylo nějakých sedm osm let. Košice byly v minulosti panské město, *Kassaváros*. A jeho obyvatelstvo bylo skutečně městské. Viděl jsi *Obchod na korze*?

Aby ne.

Film se natáčel v Sabinově, odkud pochází moje maminka, a v době natáčení jsem tam zrovna byl u babičky, to mi bylo už asi osm nebo devět let. Sabinov si pamatuji právě v podobě, v jaké je zaznamenaný ve filmu. Takový skutečně v té době byl. Zapomenuté malebné městečko. Typické maloměsto, stejné jako bylo i ve třicátých letech. Když ve filmu ženou uličkou krásy, tak hned nalevo od ní byly hradby a tam bydlela moje babička. Místo, kde tuto scénu natáčeli, bylo

jen o dva nebo tři dvory dál. Všechny dvorečky tvořily dělnickou ulici, nebyl tam asfalt, nic. *Obchod na korze* připomínám, protože takové bylo moje dětství. Byli v něm lidé jakoby z doby první republiky.

Říkal jsi Košice, městští obyvatelé. Ale tvoji rodiče z Košic nepocházejí.

Sabinov byl ovšem královské město a jeho obyvatelstvo bylo také městské. Byla to malá slovenská městečka. Moje maminka se narodila ve městě Sátoraljaújhely blízko slovenských hranic, nikdy se mi nepodařilo vyslovit název města správně. Je Maďarka jako její rodiče. Bylo jí kolem sedmi let, když se přestěhovali do Sabinova. Mluvila krásnou slovenštinou, ale nechtěla nás bohužel učit maďarsky, abychom si slovenštinu nepokazili. Otec je původem z Levoče, přesněji ze



Otec nás vodil každou neděli do galerie. Ten vpravo jsem já, foto: archiv E. Grocha.

Spišského Podhradí, kde nějakou dobu žili, a potom si můj děda vzal do správy Levočské kúpele, tam můj otec vyrůstal, a v Levoči také chodil do školy. Všech pět jeho synů chodilo v Levoči na gymnázium. Venkov, vesnici, nezažili ani oni. Podhradí bylo rovněž městečko.

Rodiče spolu žili v harmonickém vztahu?

Moc harmonické manželství to teda nebylo, ani v té Africe ne. Moje matka proležela čtyři roky v posteli, všechno jí smrdělo, celá Afrika. Snad ani jednou nestřčila nohu do moře. A to jsme bydleli tak, že jsme mohli skákat do moře z okna. Ale rodiče se nikdy nerozvedli, protože to tehdy dost dobře nebylo možné. Máma byla psychicky strašně labilní. Přitom na druhou stranu byla velice inteligentní, velká osobnost, ale neuvěřitelně panovačná. To si nedoveš představit.

Dozvěděl jsem se o tobě někdy v devadesátém roce od Olega Pastiera, řekl mi, že bychom si určitě rozuměli. Když jsme se o rok později setkali na Slovensku na jednom oficiálním jamboree nových periodik, zastupoval jsi tam revue Tichá voda. Přípravoval jsi časopis sám? Ještě v samizdatu?

Ne, to bylo jinak. Někdy v červnu nebo červenci 1990 jsme s Marcelem Strýkem čekali před košickým hotelem Slovan na prvního polistopadového slovenského ministra kultury Snopka. Pamatuji se, že silně přšelo. A Marcel mi krátce předtím navrhl: Jsi už známý jako básník, nějaké samizdaty jsme spolu připravovali už před listopadem, začni dělat časopis. Takže to byl Marcelův nápad. Tehdy mě zrovna propustili z *Kultúrneho života*, protože jsem nechtěl dojíždět a kdoví co ještě. Práci v *Kultúrnem životě* mi nabídl Ivan Štrpka, přijal jsem ji s podmínkou, že zůstanu v Košicích. Byl jsem asi dva měsíce nezaměstnaný a začal jsem pracovat na novém časopise, krátce nato jsme se sešli s ministrem kultury. Ten nám slíbil finanční podporu.

Tehdy šlo všechno rychle.

Jistě, nebyly ještě žádné komise a já nevím co všechno kolem. Peníze jsme dostali, a tak jsem začal s přáteli, mimo jiné s Mariánem a Petrem Milčákem, Jurajem

Briškárem a Valerijem Kupkou, na časopise pracovat. Potom ale kdosi, nebudu jmenovat, začal dělat všelijaké rozbroje.

To jsem se od tebe dozvěděl už na počátku devadesátých let, když jsem přijel do Košic s překladem knihy Výklad učení rabiho Ješuy. Pokud se pamatuji, hádali jste se u názvu o autorství?

Nejen u názvu, ale skoro u všeho. Vydali jsme tři svazky *Tiché vody* a asi o tři roky později jsem založil Knižnou dílnu Timotej, která funguje prakticky dodnes. Vedl jsem ji jako živnost. To byly zlaté časy, protože jsem tehdy byl v obraze. Vyšly mi krátce po sobě tři sbírky, *Súkromné hodiny smútku*, *Bratsestra*, *Baba Jaga: Žalospevy*. Na všechno jsem dostal granty, vydával jsem dokonce knížky v češtině. V období trvajícím do roku 1995/1996, myslím, to byla taková doba, kdy jsem se skutečně rozběhl, aniž jsem se musel zadlužovat. To už jsem byl ženatý s Monikou, krátce po sobě se nám narodily tři děti. Pak do toho přišel zlodějský distributor: poslal jsem mu dva kamiony s nákladem *Sofína světa* od Josteina Gaardera v překladu Jarky Vrbové. Bylo to dvacet tisíc velkých knížek v ceně sedmi set tisíc korun. Toho člověka si určitě pamatuješ, vyhrožoval ti soudem za to, žeš mu řekl, že je darebák. Když jsme ho spolu v Praze po dvou dnech pátrání odchytili, poslal mi tři sta tisíc, ale pak jsem už od něj nic neviděl. A najednou jsem dlužil tiskárnám a všude, kam jsem se podíval.

O některých lidech platí staré židovské pořekadlo, že kdyby začali prodávat svíčky, přestane zapadat slunce. Ale tohle mi na tebe nesedí. I kdybys byl „nepraktický básník“, tak ekonomickou stránku tvého podnikání v té době znamenitě jistila paní Töröková, Moničina maminka, která byla hlavní ekonomkou v Košických ocelárnách.

Prožil jsem si čtyřleté peklo, než jsem všechno posplácel. To byl úplný zázrak. Přitom jsem měl na krku tři děti a Monika v té době nikde nepracovala. Potom mi vstoupil do cesty feminismus a žena ode mě odešla, neboť si uvědomila svoji pravou identitu. Ze všech stresů jsem nakonec vyhořel. V našem košickém domě jsem měl v suterénu redakci nakladatelství. Jednou jsem šel do své pracovny, stál jsem s klíči u dveří s mříží,



Doma, foto: archiv E. Grocha.

a najednou jsem věděl, že je už nikdy neotevřu. A neotevřel jsem je. Všechno tam zůstalo, smlouvy, vyúčtování, všechno. Nakonec jsem je otevřel, jedinkrát, když jsem končil se živností. Dlužil jsem dvě stě tisíc korun na nemocenském pojištění, a oni mi řekli, že dokud nezaplatím, tak mi živnost nezruší. Tehdy ode mne majitel Artfóra odkoupil za dvě stě tisíc skladové zásoby. Mohl jsem všechno definitivně vypořádat, ale to už pro mě byl jiný svět.

Kdy jste se s Monikou rozvedli?

V červnu 2000, a v srpnu jsem dorazil sem do Uloži.

Jak to tu tehdy vypadalo? Chaloupka a nic?

Bylo to trochu horší než nic. Ve střeše byly díry. Dovnitř pršelo a zatékalo, měl jsem tam na půdě rozestavěné lavory. Chtěli to tu původně zbourat. Kdybych se neobjevil, zbourali by to. Neměl jsem kousek dřeva. Měl jsem poloviční invalidní důchod, nějakých tisíc sedm set slovenských korun. Když nastala zima, neměl jsem ani čím zatopit. Někaké dřevo mi z Levoče přivezl Milčákův otec, abych úplně nezmrzl. Ke všemu mě trápila záhadná nemoc, musel jsem nakonec do levočské nemocnice, ale měl jsem štěstí, protože v ní byl na interně výborný primář, už je po smrti, znal se s mým otcem. Ten tehdy prohlásil, že mě nepustí, dokud nepřijde mé nemoci na kloub. Nakonec mi dělali punkci kostní dřeně, sternálku, strašně jsem

se toho zákroku bál. Kostní dřěň poslali nejdříve na rozbor do Prahy, potom do Vídně. Tam v laboratoři přišli na to, že mám nějaké vzácné onemocnění krve. Dodnes mám exkluzivní péči, píchám si introny, to je mimořádně drahý lék, který musí lékař obhajovat před pojišťovnou, zasedá kvůli tomu konzilium na ministerstvu zdravotnictví, že jsem v ohrožení života a že mi to musí proplatit. Díky tomuto léku žiji, píchám si ho dvakrát týdně. Už jsem zkrátka byl několikrát skoro na márách.

Už sis v Uloži zvykl?

Když jsem sem přišel, bylo mi čtyřicet tři let. Měl jsem ještě nějaké vztahy s děvčaty. S jedním jsem se chtěl oženit, připadal jsem si ještě mladý, mohl jsem založit rodinu. Teď, když mám na krku šedesátku, vnímám všechno jinak. Můžu se dožít, protože o sebe přece jen dbám, ještě hodně let, a jestli se to podaří, bude to znamenat, že polovinu života prožiji v samotě. Není to vůbec legrace, vyrovnat se s tím vším. Ani teď ne.

Děti sem za tebou jezdily?

Jezdily za mnou, když ještě byly menší. Bral jsem si je sem každý víkend z Košic. Často v drsných podmínkách, třeba ve fujavici. Vyzvedl jsem si je večer v Košicích, jeli jsme vlakem, přisedali jsme, v Levoči jsme čekali v cukrárně dvě hodiny na spoj, tam jsme se ohřáli a pak jsme o půl jedenácté šli v tom vichru sem. Bylo to trochu šílené, ale bylo to hezké. Horší to bylo, když se Monika odstěhovala do Bratislavy a děti si vzala s sebou. Všechno se ještě víc zkomplikovalo, když jim začala puberta. To platí spíš pro oba chlapce. S dcerou Baškou mám každodenní vztahy. Má mě ráda, kdybych ji neměl, tak to nepřežiji. Když jsem byl naposledy v Čechách, Štěpán Nosek mi vyprávěl, že jeden český básník, jeho jméno si teď nevybavuji, se nestýkal se synem třicet let, ale poté co se setkali, jsou z nich blízcí přátelé. Řekl jsem si, pěkně děkuji. Čekat třicet let, toho se člověk ani nemusí dočkat. On dokonce ten syn u otce žije. To je hezké, ale těch třicet let nepřeskočíš, musíš je prožít.

Žiješ tu o samotě, ale děláš hodně věcí, jezdíš po světě, komunikuješ s lidmi. Není to přece tak, že bys tu přebýval v naprosté odloučenosti jako poustevník a kontemploval hvězdnou oblohu ve stylu Bůh, vesmír a já.

To ne, ale to, co teď vidíš – kromě tebe dvě další návštěvy –, je spíš výjimečné. Od září do ledna, února nikoho prakticky nevidím.

Jsi tu celou dobu sám? Ale chodíš přece alespoň v neděli na mši?

Chodím na mši vždy, když je. Pamatuji si, jak se mě ještě v Košicích ptal Peter Šulej, proč na tu mši chodím. Víš, co je zajímavé? Před třiceti lety jsem byl takový intelektuální ezoterik, jakých je dnes na každém rohu hrozen. Všecesta bez jediné cesty. Nebyl jsem vychován v křesťanství, spíš v liberální rodině, i když jsem v rámci tradice absolvoval křest, ale to bylo spolu s Vánocemi tak vše. No a jednou večer mi Marcel Strýko podstrčil Bibli a řekl mi, ať si to podrobně přečtu celé, když už jsem Evropan a chci psát básně. Tak jsem si to přečetl, a najednou jsem nedokázal došlápnout na zem, trvalo to asi tři měsíce. Chodil jsem každé ráno na mši k dominikánům, na dlaždicích byl led, ale já jsem hořel, klidně jsem tam mohl stát nahý. To je nepřenositelná zkušenost. A nezničitelná. Nezničí ji ani všechny moje hříchy, které později Šulej tak iniciativně popsal.

Jak tě přijali zdejší lidé?

Přijali mne dobře. Dost jsem se tady s chlapy navyvářel. V zimě za mnou přijede málokdo, většinou jen nahodile. A důvod odcházet odtud vlastně žádný nemám. Mám to štěstí, že mě v posledních dvou letech, dá-li se to tak říct, znovu začalo bavit psaní, navzdory



V uložské hospodě, foto: archiv E. Grocha.

tomu, že jsem skoro všechno, co jsem napsal, hodil do pece. A že všechny cesty tu vedou do lesa.

Uloža 2. července 2016

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

Krátká báseň

Pokus o doménu... s příklonem k pozdní poezii Víta Slívy

ZDENĚK VOLF

Když jsem zjara seděl s Vítem Slívou v Café Práh, podotkl jsem, že si začínám všimnout jeho kratších básní. Zpozorněl, ale pak utrousil, že kdekdo jejich psaní považuje za „ctnost“ z nouze. Nesouhlasil jsem, ostatně již v *Srdcáři*, v úvodním zápisku z roku 2004, jsem si povzdychl: „*Zjišťuji, že se mi verš zkracuje [...] marně se tomu bráním.*“ A jestli takzvaná krátká báseň není „*vlastně dlouhá báseň psaná dovnitř*“?

Doma jsem pozotvíral několik literárních slovníků... zevrubně se prolistoval „strukturalistickou“ částí své příruční knihovny, ovšem ani po privátních dotazech u několika literárních přátel, třeba Petra Krále – nezdá se, že by dosud někdo vzal za krátkou báseň jako takovou. Slovníky se drží zajetých kategorií (distichon, čtyřverší, haiku, monostich...), a pokud už se k ní někdo vyjadřuje, tak jen jakoby na okraj, kupříkladu... když Petr Hruška na záložce druhotiny Jaroslava Žily šlehně: „*beskydské haiku*“ – nikoliv pro ni samotnou, z domény jejího tajemství.

S rozvojem volného verše, jenž ve své době zpravdivěl vývoj poezie vázané, čímž se však už za několik dekad octnul v obdobné situaci, je to přinejmenším k zastavení. Není divu, že takový Josef Mlejnek, rozlévající se i do básní v próze a snad podvědomě cítící, že rovněž verš volný je v podstatě „vázaný“, ač pro jedinou báseň, nazývá svá občasná haiku „*stavidly*“. Čili zpravdivění poezie skrze krátkost? Sic, ale jen jako přídatná hodnota, neboť krátká báseň sui generis sice může být zároveň rubáí či epigram, avšak její vazba na „krátkost“ nespočívá ve formě, nýbrž v duchu.

Už v úvodu jsem naznačil, že jde o děj více méně k nezastavení. Zkrátka... krátká báseň nevzniká volně

či nedej bože nedoděláním nebo krácením. Spíše přepadá! Rázem... ale i s roky... berouc si nečekaně slovo uprostřed jiných slov... trpělivě čekajíc i v již otištěné básni, nejraději v pointě... A jestliže poezie stojí na opakování určitých „musů“ (rytmus, rým...), krátká báseň jich sice využívá, ale ještě raději se bez nich zcela obejde. Její mírou tudíž nikdy nemůže být báseň delší, natož poema, epos. Vždyť co lze přidat k takřka obětní básni Jana Skácela „Chvilé“: „*Za žádnou pravdu na světě. / Ale jestli chceš, / za malý pětník ticha. // Je chvíle, která pŕl krajinu. // Pokorný okamžik, / kdy někdo za nás dýchá.*“ Její „délka“ je přece jiného druhu, a třeba i v tom, kolikrát je čtena, kolik ozdobila básnických výborů, antologií. Jistě, vybrala si Skácelovo habituální „*tíhnutí k prostotě*“ (B. Fučík), nicméně „*miniaturou*“ (Z. Kožmín) ji lze označit jen z hlediska estetiky skvostu. Vybroušenosti brože. A co se týká „*znaku fragmentárnosti*“ moderní lyriky (H. Friedrich)? Opět... záleží na úhlu pohledu. Ze slov...? Z mlčení...? Z restartu mlčení („*Mlčení je zvláštní pramen básnictví.*“ P. Valéry) nic takového ani na mysl nepřijde.

Hůř však rozeznat krátkou báseň mezi kratšími... To už bývá snazší zvýraznit si ji pro sebe v rozměrnějším opusu, například v závěru třiceti veršů Inky Machulkové nazvaných „A jakýpak jazz v těchhle putykách!“, „*Přišel. Už stojí ve dveřích, / opilý z piva jak veřejný bůh. / Vykřikne na výčep: / Tady jsem! / Neletím nad městem – / Jsem anděl jazzu... / Dal jsem vám křídla, / na sekeru.*“ „Ale dobré haiku vám přijde tak jednou za rok,“ poznamenal v devadesátých letech minulého století japonský spisovatel Ibuse Masudži. A to ještě netušil, že množinu haiku v následujícím století

rozmnoží i počítač: „*A nyní roboti navržení japonskými vědci pronikají dokonce do oblasti kultury...*“ („Roboti konkurují spisovatelům“, *Brněnský deník Rovnost*, 1. 4. 2016, převzato z ČTK). Buď jak buď, možná to bude s určováním pravosti krátké básně podobné jako v pohádkovém příběhu, v němž má před sebou hrdina zahalené panny. Každý si už musí zvolit podle osobního archetypu. Já si tu svou – stále jedu tramvají, otvírám vypůjčenou *Smutěnku* – vyvolil napoprvé u Skácela... Hned vedle však již vyhlížela „panna“ Mikulášková: „*Očima na mně spočinula. / Očima nehnutýma. // Tak utkvívá do noci luna. // Čistý prostřel nebe.*“ (báseň „Pohled“) Později mě nadlouho ze „světovky“ (*Světová literatura* 2/1991) očarovalo dvojverší rakouského lyrika Karla Lubomirského „Znaví se“: „*Znaví se / kdo nikdy neprojde zázrakem.*“ A na přelomu milénia z *Effigramů* Františka Pospíšila protiverší na prázdné stránce: „*Orel a myš // Ty se nebojíš?*“

Zatímco si tedy rozměrnější báseň čtenáře připraví, úsečnější tne. Někdy i navždy, čímž může nastat až čtenářské obrácení, ba nechutí vnímat více veršů (a časem i slov), než kolik má týden dní. Kritika mluví o „*mlčení v jazyci*“ (M. Kommerell), autoři o hledání „*mlčenlivého slova*“ (J. R. Jiménez), ale ryzí krátká báseň ve své nejvlastnější entitě je svobodná. Natolik, že i případné prvopočáteční osmotické pnutí mezi autorem... čtenářem... jakožto básní samotnou... se vyrovná, takže i obvyklý doprovodný dojem gnómičnosti se rozplyne:

OBLAKA

Ó, blahá oblaka!

Oplakat,
všechna vás oplakat...

(sbírka *Souvrat*, 2007)

Znovu si mě tato „rapsóda“ Víta Slívy vzala při nedávném vzletu z tuřanského letiště do Londýna. Každá slabika či aliterační hláska je v ní oplaka-

ná. Mezi pouhými sedmi slovy, upomínajícími dar stvoření, jsem opět zase jinak spatřil rybník v Holáskách, kam se chodíváme koupat. Střechu domu, kterou jsem přeskládal po sametové revoluci. Mohyly míru, panoráma Petrova. Právě na Slívově dosavadní poezii, čítající jedenáct sbírek, je „shora“ (jak zdola: „*Co je to nad tebou za mraky? // Zázraky, samé zázraky...*“, báseň „Bez názvu“) patrné, o co při krátké básni jde. Taky proto, že Slíva není jen básníkem minimalistou, jako takový Miroslav Holman, viz *Kolem osy (verše, glosy)*; je i širokodechým bardem, jehož mnohaveršové skladby vertikálně i horizontálně („*hřbitovním sklepením, mlčírnou s mlčidly smrti*“) snesou ten nejkrajnější varhanní rozkmit...

* * *

Sníh padá,
zem stoupá.

Ticho.

(sbírka *Návští*, 2014)

Krátká báseň par excellence! Nerozlišitelnost obsahu a formy. Slova, písmena ve své sakralitě. Vesmírný tep. Dýchání: duší. – „*MLčící báseň, naprosto bílá,*“ jak toužil Stéphane Mallarmé? Jenže Vít Slíva neupadá do pokoušení negace. Nicoty. Prozrazuje to i poměr substantiv a verb. Jeho sníh... ani tma... se nikdy nadlouho nevzdálí, neodtáhnou od srdce: „*v sněhu po srdce, nad srdcem v tmě*“ (z básně „Synové pochovávají matku“). To spíše: „*Sníh světlí...*“ Zdaleka však ne každá jeho kratší báseň je ze všech stran krátká, jak dlouhá... řekněme programově. Daleko častěji se jedná o nevědomé tíhnutí. Kroužení. A jako se ani forma haiku pokaždé s krátkou básní nekryje – jak se zdařilo Jiřímu Dědečkovi („*je ve mně díra / a zvíře neumírá / a obruč hoří*“) –, ani monostich, báseň jednoho verše, nemusí utáhnout „poému“... jak ji nečekaně zkroutil monostich Slívův, přednesený z jeho nejnovějších rukopisných veršů na *Vltavě* (9. 1. 2016):

POLIBEK

Jazyky se marně ptaly...

...ale nejenom pro to máchovské „*marné volání*“. Nýbrž i proto, co interpretoval na pozadí čtyřverší Miroslava Fišmeistera („*Majáky ve střevech poštovních schránek na uhli / – najít kus uhli mezi diamanty / K obličejí jede vlak / Zvon, hvězda a / pták*“) Petr Král v rozpravě „Náměty V“, s podtitulem „Od básně ke skladbě“ (*Tvar* 13/2013): „*Jak je vidět, idea a duch skladby nakonec vnikají do krátké básně samé.*“ Čili taky proto, co si můžeme i do jednověškové „skladby“ neustále vkládat! Jak ob stojí ve vzpomínce, v přítomnosti i ve vizi. Jak jakoby nekončí... Se somatismem jazyka jsme se metaforicky mocně setkali už ve Slívově

druhotině *Černé písmo* (1990): „*do tvých úst odlévat jazyk*“ (z básně „Nemoci“); „*Ústa mám ucpána roubíkem jazyka.*“ (z básně „Olé!“) – ale až pod „klauzurou“ krátké básně jako kdyby nastalo perpetuum mobile...

Krátká báseň svého druhu tedy nemůže být nic jiného než nenadálé: silové pole jazyka. Vzpírá se strukturální objektivaci. Vynoří se ve čtyřverší, v tercetu... v třiceti dalších se neukáže. Blýskne se z kóanu, zaskočí v paradoxu, z nechtěné slovní hříčky... Pud, tao poezie? Darmo ji Mojžíš Trávníček, literární historik a recenzent, před časem alespoň nepřímou v revue *Texty* (16/1999, s. 27) z její zachytitelné strany – byť „*nepohledné*“ pro někoho, zato nevyvratitelné našťestí – nevyznačil jako „*peň*“.

Zdeněk Volf, brněnský básník, povoláním soukromý inseminátor krav.



REVOLVER REVUE No. 104 / 2016 / PODZIM

literatura – **HANČ** – nově nalezené rukopisy + fotografie z rodinného archivu / reflexe – Špirit + Pokorná + Mačas + Wilson + Sudzinová + Jindra + Karlík / **STEIN** – Cesta nocí **výtvarné umění** – **KARLÍK** – Cesta Jana Hanče / **KABŮRKOVÁ** – fotografie + rozhovor / **DALIBOR DAVID** – obrazy / **ZEITHAMML** – Ateliéry **design** – **KUBA** – Richterová + Cihlář / **HALOUN** – Knižní edice / **BABÁK** představuje **kritický couleur** – **CIESLAR** – Vajchr / **JAKO BŘITVA** – Marečková / **KRÁL** – Šlajchrt / **NEKONEČNÉ REFLEXE** – Tuckerová / **CENA FRANTIŠKA KRIEGLA** – Drda / **JINAKOST PODLE NG** – Ulmanová / **NEJKRÁSNĚJŠÍ ČESKÉ KNIHY** – Haloun / **JAN LOPATKA** / konference + afterparty s předáním Ceny Revolver Revue – fotoreportáže

K dostání v knihkupectvích, s výraznou slevou v redakci RR (Jindřišská 5, Praha 1) nebo poštou. Objednávejte na www.revolverrevue.cz, e-mailem: sekretariat@revolverrevue.cz nebo telefonicky: 222 245 801.

Mimořádné dílo Thierryho Woltona: Světové dějiny komunismu

ALAIN BESANÇON

Hned jak se mi dostaly do rukou dva obrovské svazky knihy Thierryho Woltona *Světové dějiny komunismu*, vyslovil jsem mu svůj obdiv. Jde skutečně o zcela výjimečné dílo. Když se mi autor před deseti lety světil se svým úmyslem, vážně jsem pochyboval o tom, že se mu podaří dovést ho do konce. Naštěstí to dokázal. Je třeba poděkovat nakladatelství Grasset za to, že jeho projektu věřilo, že jej podpořilo a že knihu velice pěkně připravilo k vydání.

Přesto jsem T. Woltona upozornil na jednu zásadní věc: „O komunismu už nikdo nechce nic slyšet. Dočkáte se možná recenzí plynoucích ze zlé víry“ – to jsem ještě nečetl otřesný, skutečně hanebný posudek, který v *L'Observateur* uveřejnil Maxime Laurent – „ale vaše bezměrná práce má pouze jednoho skutečného nepřítele, a tím je zapomnění.“ A právě o tajemství tohoto zapomnění bych zde chtěl přednést několik úvah.

Tajemství

Francie byla dlouho opečovávána jednou stranou, která duchem žila v SSSR a která od roku 1945 až do roku 1969 ovládala čtvrtinu francouzského elektorátu. Informace o tom, co se dělo v *zemi Sovětů*, měla tato strana pod kontrolou. Univerzitní svět a novináři měli o aktivitách komunistů pouze velice povšechné informace. Bylo jen několik lidí, kteří znali pravdu, a ještě méně bylo takových, kdo se ji odvažovali vyslovit. Školní učebnice a univerzitní skripta podléhající směrnicím odborů by je netolerovaly. Komunismus chránilo velice účinné utajování a bylo téměř nemožné proniknout zdí, jež ho obklopovala. Nepočtení turisté, kteří cestovali do SSSR, ministři, diplomaté, novináři podléhali velice důmyslné manipulaci a vraceli se plní nadšením z toho, co jim bylo dovoleno spatřit.

Jeden příklad: Západní Německo hraničilo s Německou demokratickou republikou. Panovalo víceméně všeobecné přesvědčení o tom, že se NDR určitým způsobem rozvíjí. *Le Monde* ji prezentoval jako desátou největší průmyslovou velmoc světa. Ale po zboření Berlínské zdi nevěřilo západní Německo svým očím. Nedokázalo si představit míru zpustošenosti země ani fakt, že se v tomto ohledu stalo obětí blafování. Od té doby vynakládá každým rokem sto miliard dolarů na rekonstrukci továren v zoufalém stavu, na opravy silnic, na výměnu elektrické instalace, vodovodních kohoutků, všeho. A co bylo potom třeba udělat pro očistění vědomí občanů NDR, hlídaných po celou dobu Stasi, zrazovaných svými přáteli i svými blízkými, kteří s ní spolupracovali, oblbovaných propagandou a ponižovaných za jejich morálku? Více než dvacet let poté ještě nic neskončilo.

Rusko bylo součástí Velké aliance proti nacistickému Německu. Snášelo nevýslovná utrpení a prokázalo úžasnou statečnost, která mu přinesla zasloužený obdiv západního světa. Spojenci vstoupili do nacistického Německa a byli z toho, co zde objevili, zdrceni. Nikdy se však nedostali na území „tábora socialismu“, který nadále těžil z ruské prestiže. Na nich nadále fungovala pekelná kuchyně komunistického režimu bez nejmenších omezení. Velká aliance se během několika let rozpadla, ale během studené války bylo nemálo těch, kdo se za ní ohlíželi s nostalgií.

V historickém vědomí se tak zahnízdil podivný fenomén hypermnézie nacismu a amnézie komunismu. Stala se z toho morální povinnost. Duchovní zvrátenost spočívající v popírání Šoa je ve Francii trestná ze zákona. Negacionismus je stupidní a hnusný sám o sobě. Nebylo nutné jej sankcionovat zákonem, který v parlamentu předložil komunistický poslanec. Existují

ještě jiné zákony, jež stigmatizují jiné trestuhodné historické události jako otrokářské zacházení s lidmi a kolonialismus, ale nemáme u nás žádný zákon, který by trestal obhajování komunismu a popírání jeho zločinů. Po negacionismu se ovšem objevuje ještě jiný předmět morálního odsouzení, a tím je komparacionismus. Zákonem dosud není trestán, ale spočívá na něm těžké podezření. V historickém vědomí existuje bod absolutního zla, nacismus. Ostatní hrůzy jsou relativní. Komunismus není dobrý, po Solženicynovi se s tím smí i souhlasit, ale srovnávání komunismu s nacismem představuje trestuhodný intelektuální omyl a projev morální zvrhlosti.

Antifašismus

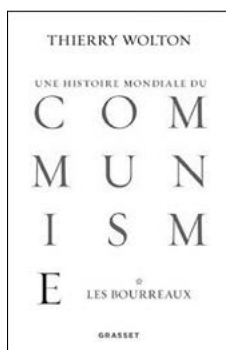
V roce 1936 vymyslel agent Kominterny Münzenberg heslo *antifašismus*, které mobilizovalo demokratické mínění v Evropě a v Americe. Toto heslo mělo geniální účinnost a je stále při síle. Pod jedním slovem se na stejné úrovni ocitly na jedné straně nacismus, na druhé straně Mussoliniho fašismus, Francův a Salazarův režim. V takto přijatém smyslu slova se později označoval jako fašismus každý režim, který se stavěl přímo proti komunismu. Často tak byl označován i gaullismus. Šlo o zvrácenou dvojznačnost: kdyby Münzenberg vymyslel heslo *antinacismus*, nikdo by se nemohl vyhnout srovnání Hitlerova režimu se Stalinovým stejně se chovajícím režimem, a musel by uznat rozdílnou povahu obou sobě podobných režimů a režimů Mussoliniho,

Franca nebo Salazara, jež se od nich lišily. Pojem antifašismus umožňoval vyhnout se úvahám o totalitarismu odpovídajícím pouze oběma zmíněným režimům; autoritarismus dělal chybu v tom, že nebyl demokratický, ale byl především antikomunistický. Münzenbergovo označení je velice efektivní, proniklo velmi hluboko do vědomí lidí, a dokonce i tehdy, kdy komunistická nebo postkomunistická moc brutálně zakročovala proti demonstrantům a rozháněla je, uráželi demonstrující policejní složky tím, že je označovali za „fašistické“. Vůbec jim nepřišlo na mysl hovořit o nich jako o „komunistických“.

Po válce nastoupilo Německo cestu lítosti a nápravy. Sebeočistu dovedlo tak daleko, že si dnes můžeme klást otázku, jestli v určitém smyslu neztratilo svoji duši a svého génia. Zato se stalo bezchybnou demokracií, v níž jsou lidská práva pečlivě chráněna, jak je to jen možné. Pokud jde o komunismus, k žádné lítosti a nápravě nedošlo. V několika zemích proběhly na počátku „lustrace“, ale celkově policisté, příslušníci armády nebo propagandisté zůstali ve svých zaměstnáních, nebo mohli odejít do poklidného důchodu. Pokračovali ve své činnosti a už jejich pouhá přítomnost otravovala společnost a paměť. Francouzští novináři a univerzitní učitelé, kteří, ať již v dobré nebo ve zlé víře, šířili falešný obraz komunismu a SSSR, nepřišli o svoji reputaci. Jejich svědomí je až na výjimky nechávalo v klidu.

Přirozenou tendencí paměti je vyprchávat. Jde prakticky o biologický proces. Utrpení za komunismu bylo často takové, že nikdo nemá chuť o něm mluvit. Ti, kdo přežili *gulagy*, mlčí, protože si jsou vědomi, že jim lidé nebudou rozumět. Má-li poslání paměti fungovat, je k tomu nezbytné nepřetržité úsilí. Něco takového dostali za úkol Němci. Židé mají paměť za svoji náboženskou povinnost. Komunistická a postkomunistická moc ovšem dělá vše pro to, aby zničila její stopy. *Holodomor*, záměrně naplánovaný hlad na Ukrajině v letech 1932–1933, jehož rozsah je srovnatelný se Šoa, je velice málo zdokumentován: existuje málo fotografií, málo vzpomínek, málo svědectví, zapomnění je masivní. Francouzi o *holodomoru* slyšeli hovořit jen málokdy.

I přes potupu spočívající na *komparacionistech* nemůžeme přestat srovnávat oba totalitarismy, komunismus a nacismus. Tato práce je pro pochopení nezbytná. V poslední době se objevilo několik dobrých knih.



Thierry Wolton: *Une Histoire mondiale du communisme* (Světové dějiny komunismu). I. svazek: *Katané*. II. svazek: *Oběti*. Grasset, Paris 2015, 1130 stran.

Kniha Timothyho Snydera *Bloodlands* (Krvavé země) podrobně srovnává to, co se událo mezi Hitlerovým převzetím moci v roce 1933 a Stalinovou smrtí v roce 1953. Ponechává stranou počáteční období komunismu, jež nebylo o nic méně krvavé než to, jež následovalo. Dospívá tak k bilanci, že počty obětí vyhlazování jsou na obou stranách zhruba stejné. Stalin vraždící během celého uvedeného období a Hitler vraždící prakticky jen v průběhu války dopadají *ex aequo*. Odečteme-li vojenské oběti, vychází z toho na každého deset milionů obětí. Dvacet milionů mrtvých mužů, žen a dětí mimo jakoukoli spravedlnost.

Podíváme-li se na obě tato obrovská vyhlazování lidí zblízka, musíme se mít na pozoru před jejich zaměřováním. Metody jsou u nich podobné a jejich výsledky jsou tytéž: popravy, mučení, hromadné hroby... Ale nejsou stejné. I když se těžko bráníme přirovnání obou vyhlazování k dílu démonických sil – jako to udělalo také mnoho svědků –, je třeba přiznat, že nejsou stejné. Jako kdyby existovali dva ďáblové: jednou se spolu spojili, jindy mezi sebou zápasili, ale oba se od sebe liší. Ponechávám další úvahy na čtenáři.

Po roce 1990

Nyní se podívejme, jak se situace vyvíjela po oficiálním pádu komunismu v roce 1990.

Můžeme si nastínit následující etapy. Především praktická amnestie. Nikde se neobjevuje nejmenší náznak lítosti, snahy o nápravu. Německo se v roce 1945 a v letech následujících vydalo cestou nápravy; občas nikoli po dobrém, ale většinou dobrovolně. V Rusku naproti tomu nezazněl žádný oficiální hlas, který by slavnostně a závazně prohlásil, že komunismus byl mravní zvrácenost, která byla sama o sobě zločinná. Nacismus je proklet, ale komunismus žádným *damnatio memoriae* neprošel. Soudy vynesly ve své době početné a právně odůvodněné rozsudky smrti za nacistické zločiny. Nikdy jsem neslyšel slovo o jedné jediné popravě za komunistické zločiny v někdejším SSSR, ani v osvobozené komunistické Evropě, a dokonce ani v Kambodži, která se v sedmdesátých letech náhle proměnila v jedno krvavé moře a v jeden mučitelství běs. Všichni si gratulovali, že se zhroucení komunismu obešlo bez krveprolití. Kdyby došlo na krvepro-

lití, mohlo být dílem msty obětí, vzbouření dlouho sužovaného lidu. To se nestalo, protože kati zůstali na svém místě a protože všechny pokusy o vzpouru nebo dokonce o dovolání se spravedlnosti prostřednictvím soudů postupně uvádaly a byly také striktně zakázány mocenskými strukturami, které zůstávaly dál na svých místech a se stejným personálem „před“ a „po“.

Následovala povinná amnézie. Rusko se chová tak, jako kdyby komunismus nikdy neexistoval. Ze dne na den bylo z paměti vytěsněno sedmdesát let uběhnuvších mezi 7. listopadem 1917 a definitivním pádem režimu. Vytlačení z paměti umožnilo urychlené vzkříšení symbolů starého režimu, velebení Petra Velikého a Alexandra III. (autoritářských carů, ne cara „osvoboditele“ Alexandra II.), rekonstrukci a pečlivé restaurování carských paláců. Důraz jednoznačně spočíval na kontinuitě ruského státu. Z tohoto důvodu také zůstala poněkud ve stínu postava Lenina, i když jeho nespočetné sochy zdvihají své paže prakticky na každé křižovatce. Naproti tomu Stalinova figura se objevuje v plném světle. Vyrábějí se ikony, na nichž je zpodoben se svatozáří. Celé komunistické období se soustřeďuje do Velké vlastenecké války, což stačí k tomu, aby v sobě světlo největší slávy zcela pohltilo ty nejděsivější epizody, o nichž se ve školních učebnicích neobjevuje nejmenší zmínka.

A konečně je tu i radikální proměna historické mytologie – ta však zůstává stále stejně lživá. Po celých sedmdesát let byla marxisticko-leninská ideologie závazná při veřejných projevech, ale i dále, než mohla dosáhnout komunistická moc, také v soukromé sféře. Zpočátku to byla doktrína absolutního vědění. Ale velice rychle se změnila v rejstřík poslušnosti a úliteb komunismu, způsobem, který nutil hovořit „zdrěveněným jazykem“ (*la langue de bois*). Po Chruščovovi už nikdo nevěřil v komunismus ani ve způsobilost takového jazyka popsat skutečný svět. Kód jen označoval kontinuitu komunistické moci. Stala se z něj otrávená rouška Kentaura Nessose, která zahubila Herakla. Solženicyn si myslel, že toto je klíč k režimu a nejhlubší příčina utrpení, která působil. Ale jak se této roušce zbavit? Stalo se tak zcela náraz. Tato nesmyslná mříž přestala zatěžovat skutečnost ze dne na den. Lidé u moci se rozhodli hovořit stejným jazykem jako ostatní lidé. Přestrojili se za normální politiky. Rozvinuli zdánlivě normální instituce: objevilo se shromáždění zvolených

poslanců, fungoval teoreticky nezávislý soudní aparát, výkonná moc byla podřízena volbám.

Evropa a Amerika tomuto obratu nějakou dobu věřily. Rusko, tvrdilo se, směřuje k demokracii. Bylo přizváno ke všem jednacím stolům. Dnešní Rusko však potvrzuje, že veškeré chování ruského státu stále více připomíná stát sovětský. Změnil se diskurz. Podíl nacionalismu byl vždycky výrazný, ale nyní se stal dominantní. Církev již není pronásledována. Naopak, je zcela integrována do mocenských struktur a stojí před výzvou utvářet svoji řeč podle plánů nastíněných Putinem. Marxisticko-leninská ideologie se vypařila, její místo zaujal delirantní nacionalismus, jemuž pravoslavná církev poskytuje teologickou formu. „Pravoslavismus“, máme-li použít Putinova výrazu, funguje jako náhradní ideologie.

Abychom pochopili náhlou a nepopíratelnou změnu idejí, které se v Rusku staly závaznými, je třeba vědět, že jedna ani druhá nemají žádný vztah ke skutečnosti. Komunistická ideokracie je „krací“¹, ale ne „ideou“. Jde o myšlenku příliš nejasnou na to, aby se dala označit za ideu. Všichni to vědí, ale je třeba být jí poslušen, i když nemá žádný smysl. Ani náboženství moskevského patriarchátu a ruského státu není náboženstvím: je výtvozem jedné *sekty*. Pravoslavné náboženství v podobě, v jaké existuje v Rusku od dob Ivana Hrozného, je třeba analyzovat ze dvou úhlů. Z prvního hlediska je po všech stránkách přijatelnou verzí křesťanství. Ale z druhého hlediska je jednoduše zvilou sektářskou nenávistí vůči západnímu křesťanství, katolickému i protestantskému, jež je hodno nenávisti právě proto, že je západní. Tato sekta se ohání řadou argumentů, které jen živí její nenávist. Proměna diamatu (dialektického materialismu) v pravoslaví moskevského patriarchátu se proto uskutečnila velice snadno, protože jedno ani druhé nebylo zakořeněno ve vědomí lidí, pokud nešlo o dokonalou formu nenávisti vůči všemu, co se nachází za hranicemi sovětského a ruského teritoria. Tento iracionální blok je jedinou realitou pseudoracionálního a pseudonáboženského odůvodňování, realitou, která se mění a která je ve skutečnosti modlářstvím ruského státu. Tato proměna je natolik povrchní, že k ní může dojít ze dne na den. Ruská sekta je ještě více dvojnásobná než leninismus, proto může uvádět cizince v omyl.

A Francie?

Část Francouzů uvěřila komunismu. Levice žila ve vzpomínkách na Francouzskou revoluci. Bolševismus byl vykreslován jako dovršení této revoluce, již přerušil thermidor. Co se dá dělat, drsnost prostředků se teď připisuje bolševikům. Nezažili jsme Teror?

Saint-simonismus získal levice a část pravice pro ideál racionálně uspořádaného hospodářství podřízeného plánu, chránícího před riziky trhu: fata morganu komunistického plánování udržovalo při životě množství zfalšovaných čísel. Věřili jsme v modernizaci, v urychlenou industrializaci, v pokrok zdravotnictví a vzdělávání.

Byla to iluze. Pád Berlínské zdi ji učinil neudržitelnou. Ale byla to iluze ušlechtilá, která nám sloužila ke cti. Komunistický ideál byl zrazen. Antikomunismus přece nebyl žádný slušný názor. Antikomunismus byl nemístný, nevhodný, šokující. To, že byl někdo komunistou, se dalo odpustit, ale pokud byl někdo antikomunistou, bylo to zlo, a zlem to i zůstane. Být antikomunistou je malicherné, nízké, sobecké, reakcionářské. Je třeba co nejrychleji na tuto nešťastnou epizodu zapomenout. Obrátme list.

Nový styl lži svádí jinou část našeho politického spektra. Šíří se mezi pravici. Živí jej nenávist vůči Americe a k jistým aspektům modernity. Autoritářské Rusko, strážce starých dobrých mravů, ochránce východních křesťanů respektující náboženství, dává vzniknout proputinovskému stranění na francouzské půdě. Tato putinovská strana je stejně zaujatá a zaslepená jako stalinistická strana v minulosti. Přitažlivost Ruska je ve Francii silná. Nenávist k sobě, pohrdání celými našimi dějinami, to vše je pro tuto novou iluzi příznivé.

„Když v tichu podlosti slyšíme něco víc než řetězy otrocka a hlas udavače, je historik pověřen tím, aby pomstil národy.“ Thierry Wolton chtěl být tímto historikem.

Commentaire 153, jaro 2016, s. 208–211. Z francouzštiny přeložil Josef Mlejnek.

Alain Besançon (1932) je francouzský filosof a historik idejí žijící v Paříži.

Z nových knih

OLEH KRYŠTOPA

UKRAJINA V MĚŘÍTKU 1 : 1

Dokořán, váz. s přebal., 232 s., 298 Kč



Oleh Kryštofa se ve svých reportážích snaží podívat na Ukrajinu zblízka, doslova v měřítku jedna ku jedné. Svou rodnou zemi projel křížem krážem, od západu

na východ a zpět, a vyzpovídal stovky lidí. Dostal se do míst, kam se běžný turista nikdy nepodívá. Tato kniha je výsledkem těchto cest a rozhovorů. Dočtete se v ní o Kyjevu, Krymu, Oděse, ale také o Černobyli, který pomalu zarůstá lesem, o poddolovaném Donbasu, o novodobých satelitních městečkách i těch nejzapadlejších horských vesnicích. Kryštofa má výjimečný pozorovací talent, cit pro dialogy a propojuje obecné informace s velmi osobními zážitky. Autorovi se podařilo z jednotlivých postřehů a střípků složit jedinečný portrét jeho rodné země. Tato kniha poskytuje autentický vhled do situace na Ukrajině, pomůže pochopit, proč došlo k událostem na Majdanu, následné anexi Krymu i nynější „tiché“ válce s Ruskem.

Dokořán
Holečkova 9
150 00 Praha 5 - Smíchov
tel.: 257 320 803
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz

W. STROH

LATINA JE MRTVÁ. AŽ ŽIJE LATINA!

OIKOYMENH, váz., 381 s., 388 Kč



Kniha se zabývá latinským jazykem jako univerzálně dorozumívacím prostředkem západní kultury po více než dva tisíce let. Vedle chronologického přehledu historických fází

existence latiny uvádí též specifika jejího uplatnění. Autor zdůrazňuje, jak několik tzv. smrtí latiny v průběhu kulturní chronologie paradoxně podpořilo její nesmrtelnost: tento jazyk se v zásadě nezměnil od starověku až po současnost, a tak umožňuje jak dialog vedený s velikány minulosti tak živou konverzaci a poučení o kořenech našeho komplikovaného současného světa.

OIKOYMENH

Černá 3

110 00 Praha 1

tel./fax: 224 930 310/212

Prodej pro veřejnost každý čtvrtek
mezi 9:30 a 16:30

15% sleva, 20% sleva pro studenty

www.oikoymenh.cz

distribuce@oikoymenh.cz

TOMÁŠ HLOBIL

VÝUKA DOBRÉHO VKUSU JAKO STÁTNÍ ZÁJEM II.

Togga, váz., 316 s., 320 Kč



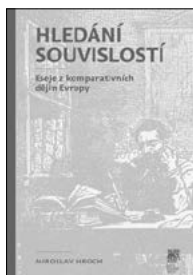
Estetika, pojímaná jako obor kultivující vkus, mírnící vášně a upevňující mravnost, se stala důležitou součástí osvětského programu rakouské státní výchovy (*Nationalerziehung*).

Císařovna Marie Terezie proto estetiku zařadila mezi obory vyučované na filozofických fakultách rakouských univerzit. Postavení estetiky v soustavě oborů filozofických fakult se v předbřeznové době přesto výrazně změnilo. Předkládaná kniha líčí tyto změny na příkladu pražské univerzitní estetiky ve dvou okruzích. První okruh popisuje estetiku institucionálně ve světle úředních dokumentů. Druhý obrací pozornost k vlastním přednáškovým cyklům drženým na pražské univerzitě v letech 1805 až 1848.

Togga, spol. s r.o.
Radlická 48
150 00 Praha 5
tel.: 603 551 179
www.eshop.togga.cz
togga@togga.cz

MIROSLAV HROCH
HLEDÁNÍ SOUVISLOSTÍ
Eseje z komparativních dějin Evropy

SLON, brož., 338 s., 339 Kč



Tato kniha není určena jen historikům, ale každému, koho zajímá minulost nejen jako pestrá mozaika událostí, ale jako složitý a rozporuplný proces. Autor

se na základě celoživotní badatelské zkušenosti domnívá, že historik by neměl jen vyprávět zajímavé příběhy a zprostředkovat, co je ukryto v archívech. Měl by také vysvětlovat velké historické proměny, z nichž vyrůstá naše současnost. Ve dvaceti esejích své knihy hledá příčinné vztahy, které se těmito proměnami proplétaly. Dějiny nelze omezit na dějiny národní, ale je

třeba jejich výklad zařadit do souvislosti dějin evropských. Sem patří také zamyšlení nad tím, proč vývojové změny probíhaly na evropském území nesterpně rychle, nerovnoměrně.

IMMANUEL WALLERSTEIN, RANDALL COLLINS, MICHAEL MANN, GEORGI DERLUGUIAN A CRAIG CALHOUN
MÁ KAPITALISMUS BUDOUCNOST?

SLON, brož., 258 s., 380 Kč



Nadcházející desetiletí přinesou překvapivé otřesy a obrovské výzvy. Některé budou vypadat nově, některé docela staře. Mnohé z nich budou

doprovázeny nebývalými politickými dilematy s obtížným rozhodováním.

V příštích desetiletích se také naskytne příležitost k tomu, aby se věci dělaly jinak, než jak to činily předchozí generace. Pětice autorů v této knize na základě svých sociologických znalostí světových dějin zkoumá, jaké asi tyto výzvy a příležitosti budou, a diskutuje o nich.

Kniha je napsána přístupným stylem – autoři v ní předkládají své argumenty k širší diskusi. Není ale jednohlasným manifestem. Je to debata sobě rovných, v níž jednotliví autoři argumentují na základě svých znalostí o minulosti a současnosti lidských společností. Je to tudíž pozvánka k otevřenému a vážnému tázání, čím by mohl být příští velký obrat světových dějin.

SOCIOLOGICKÉ
NAKLADATELSTVÍ (SLON)
 Jilská 1

110 00 Praha 1

tel.: 222 220 025, fax: 222 220 045

www.slon-knihy.cz, slon@slon-knihy.cz

Časopis Kontexty vychází i online

Časopis *Kontexty* je nyní dostupný i v elektronické podobě na portálu **Alza.cz**. Můžete zakoupit kterákoli čísla od roku 2009 i celoroční předplatné.

Celoroční předplatné aktuálního ročníku (6 čísel)	300 Kč
Cena jednotlivého čísla aktuálního ročníku	60 Kč
Cena jednotlivého čísla archivního ročníku	40 Kč
Cena celého archivního ročníku (6 čísel)	200 Kč

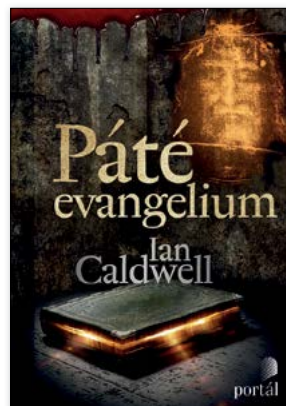
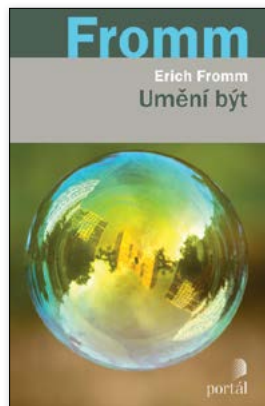
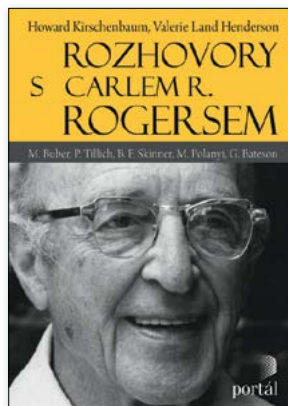
Předplatitelé tištěných *Kontextů* mají přístup ke všem číslům aktuálního ročníku i k celému archivu zdarma. Unikátní kód je možné získat na adrese: **objednavky@cdk.cz**



alza media

www.alza.cz

Novinky z Portálu



KNIHKUPECTVÍ PORTÁL: Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klapkova 2

obchod.portal.cz

 **portál**

**POMÁHÁM ZA ŽIVOTA,
BUDU I PO NĚM**

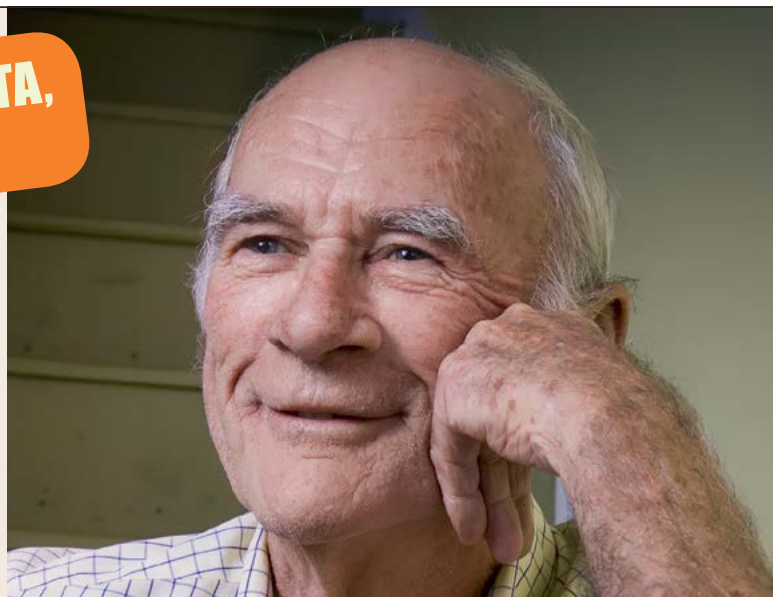
Sepsáním poslední vůle zabezpečíte své blízké. Navíc můžete díky daru ze závěti podpořit činnost vybrané dobročinné organizace, a dál tak konat dobré skutky. I malý dar má velký smysl.

+420 608 001 208

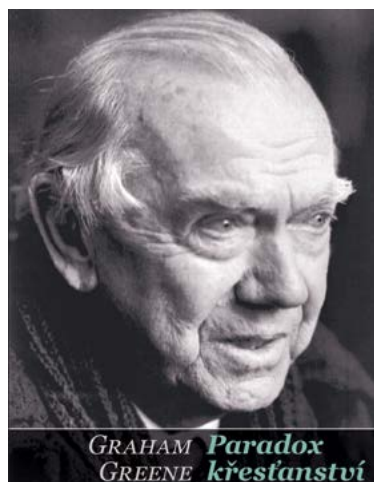
WWW.ZAVETPOMAHA.CZ



**ZA SNADNÉ
DÁRCOVSTVÍ**



Amnesty International ČR | Arnika | Armáda spásy | Auto*Mat | Česká společnost ornitologická | Člověk v tísni | Čmelák – společnost přátel přírody | Diakonie ČCE | Domov Sue Ryder | Frank Bold Society | Greenpeace ČR | Hnutí DUHA | Hnutí Brontosaurus | Institut pro památky a kulturu | Junák – český skaut | Lékaři bez hranic | Liga lidských práv | Nadace OSF | Nadace Partnerství | Nadace VIA | Nesehnutí | Salesiánská asociace Dona Boska | SOS dětské vesničky | UNICEF | Zdravotní klaun



GRAHAM GREENE

Paradox křesťanství

Tento soubor podnětných esejů vynikajícího anglického prozaika Grahama Greena vyšel česky naposledy v roce 1970. Naše nové vydání již dávno nedostupného titulu zpřístupňuje i původně vynechané texty a doplňuje vynechávky vynucené cenzurou. Jádrem knihy tvoří stati oddílu nazvaného Křesťan a svět, v nichž poznáváme Greenovo paradoxní chápání světa a jeho názor na podstatu křesťanství. Pozoruhodné jsou portréty známých literátů (Henry James, François Mauriac, Léon Bloy, Eric Gill, Frederick Rolfe, G. K. Chesterton). Pro čtenáře Greenových prozaických textů budou objevné texty líčící okolnosti vzniku tří z jeho nejvýznamnějších románů (*Moc a sláva, Jádru věci, Konec dobrodružství*). Tímto vydáním vydáním chceme připomenout 25 let od úmrtí Grahama Greena.

Brož, 160 str., 198 Kč

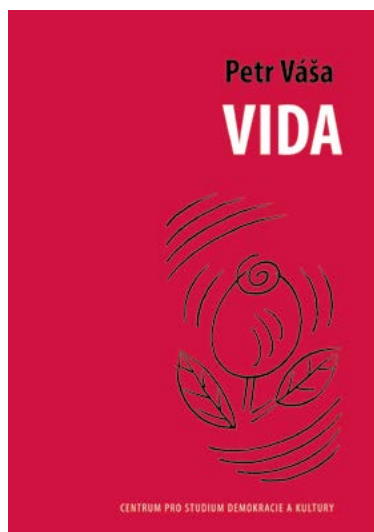
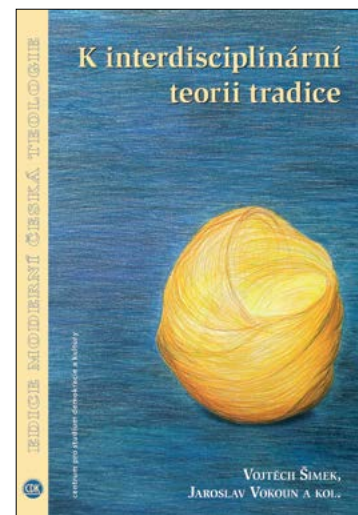
VOJTĚCH ŠIMEK, JAROSLAV VOKOUN A KOL.

K interdisciplinární teorii tradice

Setkání tradic a jejich proměny se dnes staly žhavým společenským tématem. Pokus o porozumění tomu, jak tradice obecně fungují a jak se proměňují, nabízí monografie týmu českých a německých badatelů, spolupracujících na projektu Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Autoři osvětlují tradici z hledisek filosofie, filologie, sociologie, teorie systémů a dalších disciplín.

AUTOŘI: SIEGFRIED WIEDENHOFER, URS ESPEEL, BLAHOŠLAV FAJMON, JOHANN EVANGELIST HAFNER, SVĚTLA HANKE JAROŠOVÁ, BEDŘICH JETELINA, TOMÁŠ FRANTIŠEK KRÁL, JÚLIUS PAVELČÍK, ILJA SRUBAR, VOJTĚCH ŠIMEK, HARTMANN TYRELL, HANS-G. ULRICH, JAROSLAV VOKOUN

Brož., 452 str., 349 Kč



PETR VÁŠA

Vida

Knihy volně navazuje na „povídkový román“ *Tomatom* a „snový román“ *Sni*. Zatímco v jejich případě šlo o vyprávění doprovázené autorovými kresbami, *Vida* situaci obrací – jedná se o „obrazový román“, příběh hledání přesvědčivé podoby spirituality v dnešním světě pomocí sérií kreseb, vytvářených během posledních pěti let. „Duchovní komiks“. Epická sbírka vizuální poezie. Autor vybavený jednoduchými výtvarnými prostředky zachycuje doma i na cestách výrazné momenty svého vývoje od tvůrčí práce s různými alter egy přes pokusy o zpřítomňování antické a křesťanské mytologie a řadu spontánních proměňujících zážitků až k radostnému ocenění dialogického principu ve vztahu ke světu i k sobě. Spojuje vlastní zkušenosti z tvorby v různých médiích a zájem o umění, biologii a náboženství s dobrodružstvími členů fiktivní divadelní skupiny *Tomatom*, která tím, že dělá svoji práci „se vším všudy naplno“, víceméně nenápadně zachraňuje svět.

Brož, 224 str., 229 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

